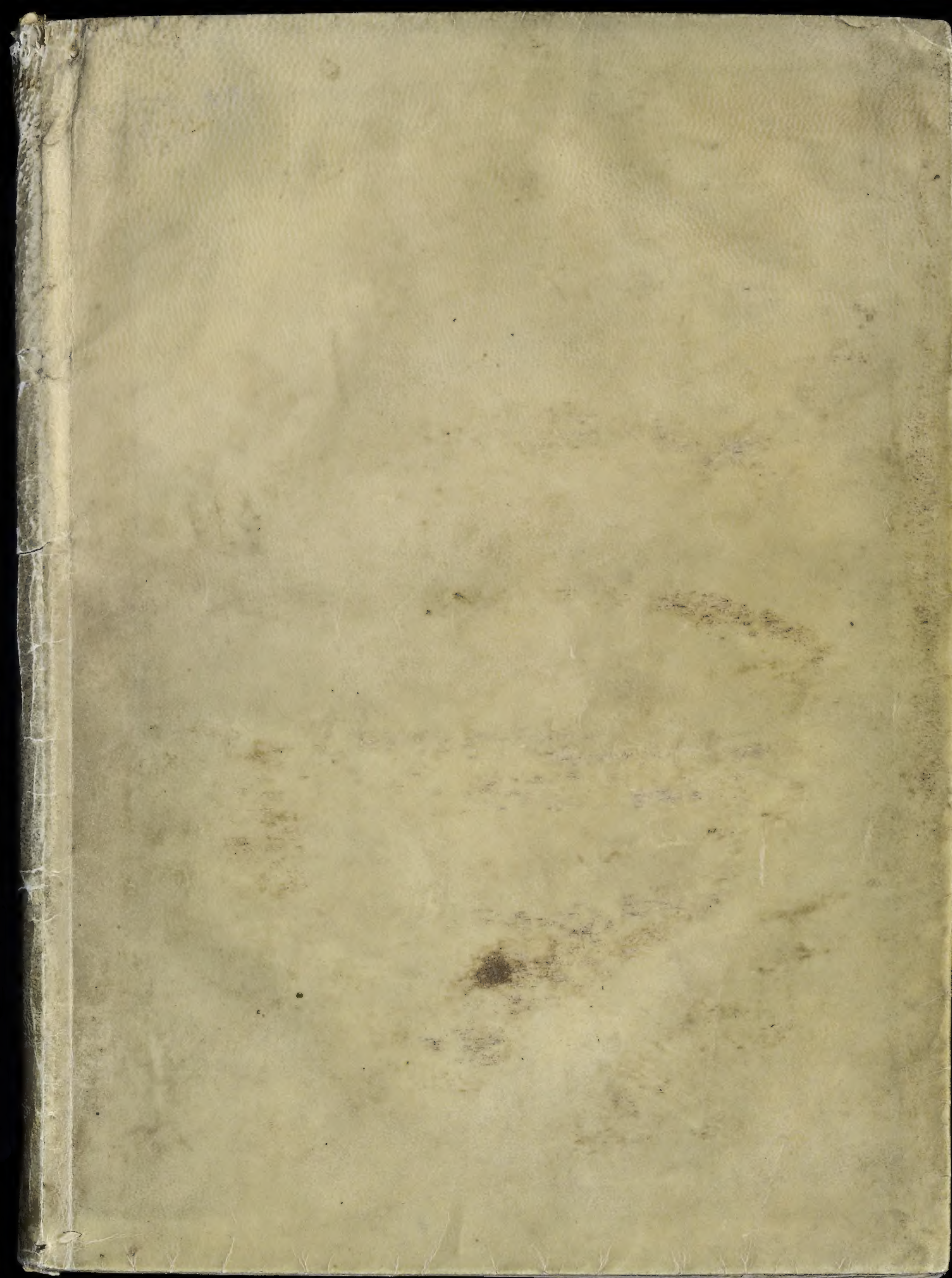

DE SACROSANCTO CHRISTI CORPORE ROMANIS PONTIFICIBVS

iter conficientibus præferendo

COMMENTARIVS

Antiquißimi Ritus causam, & originem,

Variasq. Summorum Pontificum sacratissimam secum Hostiam in itinere deferentium profectiones,

Itinerarium Societatis sanctißimi Sacramenti

CLEMENTE. VIII. PONT. MAX.

Ferrariam proficiscente,

Eiusdemq. Pontificis solemnem in eam Ciuitatem ingressum,

Et in Vrbem Romam reditum complectens,

Auctore F. Angelo Rocca Camerte Augustiniano

Apostolici Palatij Sacrista.

ROMAE, Apud Guillelmum Facciottum. 1599.

SVPERIORVM PERMISSV.

SANCTISSIMO PATRI
ET DOMINO NOSTRO
CLEMENTI VIII.
PONTIFICI MAXIMO.

OMMENTARIVM de ſacroſancto Chriſti Corpore (Beatiſsime Pater) Romanis Pontificibus longum iter facientibus præferendo, muneris mei ratione commonente, miro cuiuſuis ſtatus hominum deſiderio poſtulante, peropportunaq. occaſione ſeſe exhibente ac ſuadente, conſcripſi: conſcriptum vero & in lucem editum, Sanctitati Tuæ offerre mihi viſum eſt, & iure quidem. Is enim Commentarius dictum Ritum complectens, tanquam Tui Nominis maieſtati oppigneratus, alij citra ſtellionatus crimen inſcribi non poterat, quippe qui nonniſi à Ferrarienſi Sanctitatis Tuæ profectione ortum habuit, necnon incrementum, atque item complementum ſuſcepit. Meus hic certe liber ſi ex meis ſpectetur viribus, munus perexiguum; ſi ex animo, magnum; ſi ex re tandem præcipua in Commentario conſcripta, maximum profectò eſt. Accipe igitur, Beatiſsime Pater, hanc qualencun-

lencunque elucubrationem è pauperculo ingenij mei scrinio depromptam: magis enim propensa & prompta offerentis voluntas, quàm rei oblatæ pretium (quod ad meam industriam pertinet) perpendi debet. Id quod luculentißimo comprobatur exemplo pauperculæ illius Euangelicæ Viduæ, quæ vno tantum quadrante, æreo scilicet nũmulo, ampla diuitum dona longe superasse Christi voce commemoratur: non enim (teste Beato Gregorio Magno) vacua manus dici potest, si arca cordis optima sit voluntate repleta. Hoc itaque, Clemens Pater, munusculum leuidensæ meum, filo videlicet crasso contextum, non ad Cleanthis aut Demosthenis lucernam elaboratum, sed, angustia temporis consulente, succisiuis horis quasi consarcinatum, benigno, quo soles, vultu, Saluatoris Nostri (cuius supremam in terris vicem geris) exemplum imitatus, excipere ne graueris. Ego interim ad Beatitudinis Tuæ pedes humiliter prouolutus, Deum suppliciter deprecor, ac deprecabor semper, vt immensa sua Clementia Te Clementem diu incolumem ad vniuersæ Ecclesiæ suæ sanctæ dignitatem tuendam, et in dies augendam, catholicamq. fidem ac disciplinam in omnes mundi plagas disseminãdam ac propagandam nobis conseruet. Romæ In Palatio Apostolico Vaticano. Kal. Aug. M.D.XCIX.

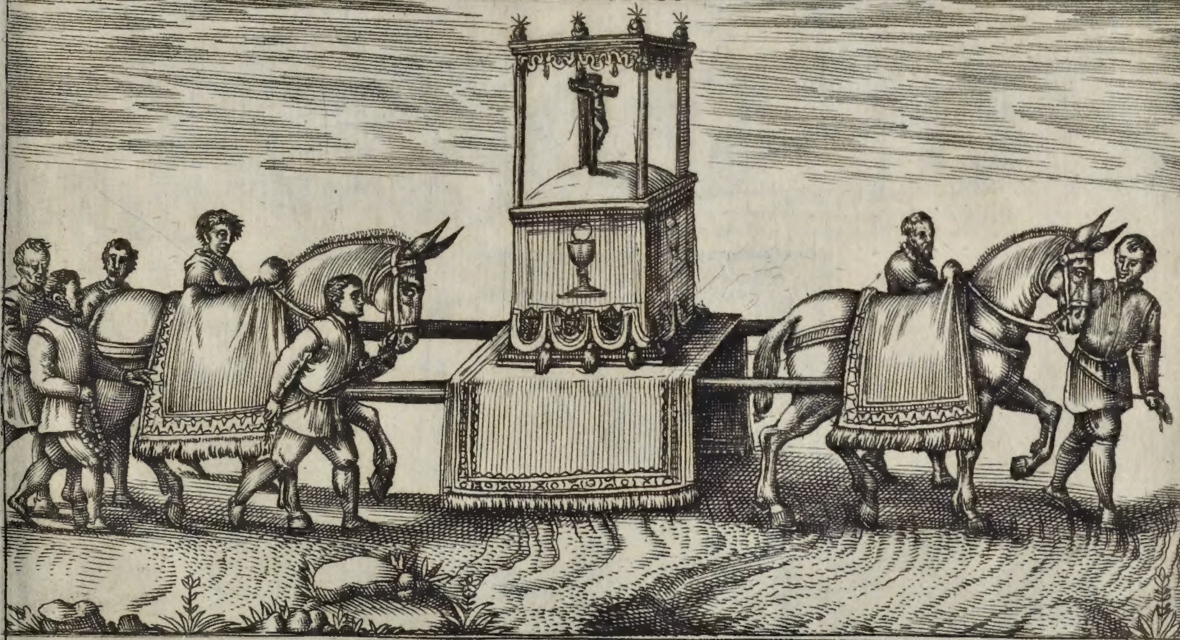
Sanctitatis Tuæ

Humillimus seruus, eidemq. deuinctißimus

F. Angelus Rocca Camers, Apostolici Palatij Sacrista.

ARCVLA·S.MI SACRAMENTI·LECTICAE·INSTAR·IN·REDITV·AD·VRBEM
ASPORTATA·

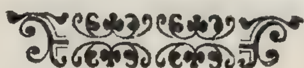

AST·VRCO·ET·MVLÆ·AD·TANTVM·ADHIBITI·MINISTERIVM
QVOVIS·IN·POSTERVM·SERVITIO·EXIMVNTVR·

PARTICVLA SPLENDIDISSIMI, ET AMPLISS· COMITATVS CLEMENTE VIII· PONT· MAX·
SOLEMNITER AC FELICITER FERRARIAM INGREDIENTE
Epis. cũ Clero post longã militũ tũ peditũ tũ equitũ nec nõ Confraternitatũ, et Religionũ seriem, post Cubicularios, Barones, Curiam, et Principũ Oratores.
Crucifer
Laternarij
Arcula S.mi Sacram.ti sub umbella à Canonicis delata.
S· R· E·
Cardinales 27·
Apostolici Pal. Sacrista
CLEMENS VIII. Sella gestatoria uectus sub umbella à Magistratu delata.
Thesaur. spargẽs monetã Adolescẽtes
Ferr. nobiles 30.
Heluetij 100. et
Parafren. multi.
Prælati 40. et Rhedæ permultæ.
Deferens claues
Ciuitatis

Sacerdoti & Hoſtiæ,
Chriſto
Humani generis
Redemptori,
Deo & Homini
Sacer Commentarius.

COMMENTARII DIVISIO

Commentarius quattuor constat partibus, quarum

PRima originem ac rationem deferendi sanctissimum Sacramentum ante Romanos Pontifices iter conficientes, necnon sacros & antiquissimos Ritus ad sacrosanctam Eucharistiam pertinentes ex sanctorum Patrum monumentis, Conciliorumq. Decretis excerptos, complectitur.

Secunda Romanos Pontifices, qui sanctißimum Sacramentum in itinere deferendum curarunt, eorundemq. profectionis causas breuissime recenset.

Tertia, Societatis sanctissimi Sacramenti ab Vrbe Roma profectionem, Clementis item VIII. maxime solemnem in Ciuitatem Ferrariam ingressum, præcipuasq. res ab eodem Clemente Ferrariæ gestas comprehendit.

Quarta eiusdem Societatis reditum, & Summi Pontificis in Vrbem Romam ingressum describit.

AVCTO-

AVCTORES IN COMMENTARIO CITATI.

Adriani Cardinalis Itinerarium.
Alcuinus.
S. Ambrosius.
Annius Viterbiensis.
Antonini Itinerarium.
Aristoteles.
S. Augustinus.
Baptista Fulgosus.
Bartholomæus Platyna.
Bartholomæus Anglicus.
S. Basilius Magnus.
S. Beda Venerabilis.
Blondus Flauius.
S. Bonifacius Episcopus & Martyr.
Burchardus Vuormacien. Episc.
Canones Summorum Pontificum.
Cæremoniarum liber.
Clemens Alexandrinus.
Concilia
- *Nicænum.*
- *Cæsaraugustanum.*
- *Aurelianense.*
- *Antisiodorense.*
- *Rhotomagense.*
- *Toletanum.*
- *Turonense.*
- *Rhemense.*
- *Triburiense.*
- *Constantiense.*
- *Basileense.*
- *Tridentinum.*

Cornelius Tacitus.
S. Cyprianus.
Diaria.
Eusebius Cæsariensis.
Franciscus Turrianus.
Gaufridus de Bello loco.
Glossa ordinaria, & Interlinearis.
S. Gregorius Magnus.
S. Gregorius Nazianzenus.
S. Gregorius Turonensis Episcopus.
Guillelmus Durandus.
Guillelmus Kyriander.
S Hieronymus.
S. Iacobi Liturgia.
Iacobus Pamelius.
Ioannes Diaconus.
S. Ioannes Chrysostomus.
Iosephus Hebræus.
Isidorus Pelusiota.
Karolus Veranus historicus.
Laurentius Surius.
Leander Albertus.
Marcus Tullius Cicero.
Martyrologium Romanum.
Nicephorus Callistus.
Nicolaus Lyranus.
Nicolaus Perottus.
Ordo Romanus.
Palladius Hiberniensis Episcopus.
S. Paulinus Episcopus Nolanus.
Paulus Aemylius historicus.
Paulus Diaconus.
Paulus Iouius.
Pet. Amelij Apost. Pal. Sacr. Itinerarium.
Pij II. Commentarij.
Plinius.
Pomponius Mela.
Ptolemæus.
Rabanus Maurus.
Raphael Volaterranus.
Silius Italicus.
Stephanus Durantus.
Strabo.
Theodoretus.
Tertullianus.
S. Thomas.
Vetus Testamentum & nouum.

IN COMMENTARIVM

F. Angeli Rocchæ Sacrarij Pontificij Præfecti

De ſacratiſsimo Chriſti Corpore Summis Pontificibus iter facientibus præferendo Carmina.

Pompeij Vgonij.

DVM vehit Auſonias CLEMENTEM læta per Vrbes
Gloria, perdomiti litus ad vſque Padi,
Cælica, more Patrum veteri, præcedit eunti
Hoſtia, te pompam, Rocca, regente ſacram.
Seu Paſtoris iter, ſeu quæ præit Hoſtia, digna
Vtraque res memori poſteritate legi.
Forte tamen longa latuiſſent omnia nocte
Condita, præferrent ni tua ſcripta facem.
Tu ſacram dux ante viam, tu dux eris idem,
Ne pereant ſacræ tot memoranda viæ.

Eiuſdem.

POntificum Æditimus, cuſtodis Angele ſacra;
Cuſtodis ſcriptis factaq. Pontificum.
Et dubium (benè ſic præſtas vtrumq) relinquis
Angele ſis melior Scriptor, an Æditimus.

Eiusdem.

ERidani tendit CLEMENS ad mœnia Victor
Hostiaq. est longæ præuia sancta viæ.
Tu simul & magnos celebras CLEMENTIS honores,
Et veterem ritum Rocca diserte doces.
Pars operis cælo, data pars est altera terris,
Vt cælo & terris præmia digna feras.

Iulij Cæsaris Raineriј.

MIrari cessent homines, cur victima sacra
Pontifici præeat, cum mouet Vrbe pedem:
Angelico, non humano docet Angelus ore
Esse viam, carpit cum procul ille viam.

Eiusdem.

INstructas acies, gestum sine sanguine bellum,
Et placida Eridani mœnia capta manu,
Mandabunt alij chartis: tu candide Rocca
Cælestis celebras, te duce, Regis iter.
Cum sacris præsis, decuit te scribere sacra,
Qui melius posset scribere, nullus erat.

In eundem Commentarium alia Carmina.

Dominici Ancaiani.

OEnotriæ tellus nostro quod tempore vidit
Pontificem Christi prægredientis iter,
Sæcula scripsisti possent vt nosse futura
Angele, ab Eoo litus ad Hesperium.
Sic, quò tam celebris volitabit gloria facti,
Fecisti famam nominis ire tui.

Eiusdem.

SAcris Rocca praes, versas sacra, sacra ministras;
Quis melius quàm tu sacra docere potest?

Pauli Thunni.

SI quæris domina forsan cum cedit ab Vrbe
Hostia Romanum cur eat ante Patrem;
Hoc te non magno poterit docuisse libello
Angelus eloquio magnus, & ingenio.
Legeris hunc: reliqua, ambages, commentaq. dices;
Vt sacram teneas hic via certa viam.

Hieronymi de Calecis.

TIbridis à ripa, longè Phaëtontis ad amnem
Clementem inuictum publica causa vocat.
Hostia quæ præeat diuina paratur eunti,
Qui causam posꝭit dicere nullus adest.
Angelus hanc docuit tam rectè, tamque diserte,
E cælo lapsum hunc Angelum vt esse putes.

Nico-

Nicolai Vespæ.

MItis equi dorso præeat cur cælica Pixis,
Quòd Latia Latius raro abit Vrbe Pater;
Obruerat causam tenebris ingrata vetustas,
Et dubius sancta de dape rumor erat.
Angele, panduntur veteris mysteria ritus,
Et rata Pontificum, te duce, facta manent.
Vt numquam abscedant posthac à Tibride, per te
Seruandi moris fama perennis erit.

Thomæ de Federicis.

MIrata antiquum nostra hæc sunt sæcula morem,
Ante sacrum ferri dona sacrata Patrem.
Esse docet soli seruata viatica, nec nos
Abduci vulgi murmure Rocca sinit.
Non ventura igitur posthac mirabitur ætas,
Sed docti ingenium tollet ad astra viri.

Vincentij Rapæ.

QVod manibus tangis, ne temnas candide lector,
Materies gratum reddit, & auctor opus.
Materia Angelicus Panis, est Angelus auctor:
Angelicè scriptum credere iure potes.

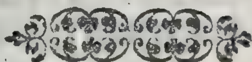
Alfonsi Ferri.

CÆlica Romuleum præcessit victima Patrem,
Cum domiti ad ripas tenderet Eridani.
Causa latet; chartis aperis tu Rocca disertis,
Desinat vt posthac quærere Posteritas.

PRÆFA-

PRAEFATIO

NEMO tam hebeti, tamve rudi ingenio eſt, qui ſcire omnino negligat, occultaſq. rerum cauſas noſſe non deſideret, vt Peripateticorum Princeps in ſua Metaphyſica teſtatum reliquit. Quam profectò ſententiam mihi perbelle, mirumq. in modum comprobatam fuiſſe fateor, dum ſacratiſſimum Chriſti & Saluatoris noſtri corpus, Sanctiſſimo D. N. Clementi Papæ VIII. ab Vrbe Roma Ferrariam celeriter ac feliciter, expreſſoq. diuinæ opis præſidio ſuperiori anno recuperatam proficiſcenti, præferebatur: toto enim itinere complures cuiuſcumque ſtatus & conditionis, dignitatisve homines ex me ſciſcitati ſunt, quid hic ſacer Ritus ſibi velit, hoc eſt, cur Sanctiſſimum Chriſti corpus Romano Pontifici longum iter conficienti præferatur; meq. non pauci, vt hac de re conſcriberem, ſunt cohortati. Ego vero hanc ſcribendi prouinciam, cum mihi tamquam Apoſtolici Palatij Sacriſtæ ſatis idoneam, immo verò peculiarem eſſe dijudicarim, eam libentiſſimè, diuina fretus ope, ſuſcepi, tum ob ipſam

Ariſt.lib. 1.Metaph. t.1.

Scribendi occaſio.

curam in gestando sanctissimo ante summum Pontificem Sacramento ex officio mihi demandatam; tum quia huius generis argumentum, nec à veteribus, nec à recentioribus Scriptoribus occupatum animaduerti. Idcirco itinere Ferrariam vsque confecto, de sacratissimi Christi corporis in itinere deferendi Ritu Commentarium hunc ipso festo Sanctissimi Sacramenti die, Ferrariæ mihi placuit auspicari, vt ipsemet Christus Dominus, de cuius glorioso corpore, in Eucharistiæ Sacramento mirabiliter occultato, verba facturus sum, sermonem re tanta ac tam mirabili mysterio dignum, mihi ex sua ipsius clementia liberaliter subministret.

Auctoris intentio, siue institutum.

Vt autem omnia suo quæque ordine, qui non solum memoriæ maxime lumen affert, sed orationem item clariorem reddit, collocentur; Commentarium nostrum in quattuor præcipuas distribuemus partes: In quarum prima, vnde Ritus gestandi sanctissimum Sacramentum ante Romanum Pontificem iter longum conficientem, originem trahat, disputabimus; nostramq. hac de re sententiam aperiemus. In altera vero, longa Summorum Pontificum breuiter recensebimus itinera, quibus sacrum huiusce gestationis Ritum, vt ex Diarijs cæremoniarum, necnon ex Historijs constat, obseruatum inuenimus. In tertia parte iter Clementis VIII. seu potius Societatis sanctissimi Sacramenti ab Vrbe Roma Ferrariam vsque; In quarta denique ad eamdem Vrbem reditum describemus, scituq. digniora explicabimus.

Commentarij diuisio.

Commentarij pars prima.

Commentarij pars secunda.

Commentarij pars tertia.

Commentarij pars quarta.

COM-

COMMENTARII
PARS PRIMA.

Cur sacrosanctum Christi Corpus Romanis Pontificibus longum iter facientibus præferatur.

NIVERSA Scriptura sacra sub veteris ac noui Testamenti, siue veteris ac nouæ Legis nomine appellari solet: illamq. ab hac sanctus Pater Augustinus inter ceteras differentias, quas de vtraque varijs in locis narrat, figuris ac figuratis differre; veteremq. Legem nouæ occultationem, nouamq. veteris Legis manifestationem esse ait. Ad quam sane veritatem demonstrandam exempla ferè innumera in medium afferri possent, quæ, tanquam à proposito nostro aliena, silentio nunc prætermittenda sunt, vt nostrum de venerando Eucharistiæ Sacramento institutum aggrediamur. Augustissimum hoc Sacramentum, non solum per Altare, & per Manna à Moyse descriptum, in eius libris adumbratum fuit, sicut Beatus Pater Augustinus & alij Doctores sancti testantur; sed per Arcam item fœderis ac testamenti Domini, istuc ipsum significatum fuisse constat. Figura itaque de Altari ac de Manna omissa, Arcam fœderis, nostrum de sanctissimo Sacramento institutum satis belle repræsentantem, contemplandam proponemus.

Augu.lib. de vera Relig.17. & de Catech. rud. c.4. & de mor.Eccl. c.28.

Gen.Exo. Leu. &c. Exo.16. Num.11. Aug.tract. 26. in Io. post med.

Arca illa fœderis Domini, à Moyse sancto in libro Exodi conscripta, modo sanctam Dei Ecclesiam, teste Beato Gregorio; modo admirabilem Vnigeniti Filij Dei In-

S.Greg.de cur. past. p.2. c.11. tom.3. &

homil. 22. in Ezech. to. 2. carnationem, siue sanctissimum Christi Saluatoris nostri corpus in Scriptura sacra repræsentare solet: Priore itaque significatu prætermisso, alterum nostro instituto deseruientem, declarandum suscipiemus.

Arca ipsa diuino iussu ex lignis setim erat compacta, vt Moyses testatur, dum Dei mandatum verbis hisce narrat: *Arcam de lignis setim compingite*. Huius generis lignum, vt Iosephus Hebræus inquit, & Scriptores item illi referunt, qui de rebus naturalibus loquuntur, est putrefactionis expers, & spinis albis adsimile. Hinc Venerabilis Beda, dum dicti ligni formam spinosam, & eiusdem qualitatem, à putrefactione remotam, contemplatur, per hanc Arcam sanctissimum Christi corpus repræsentari docet. *Arcam* (inquit) *quæ prima omnium in tabernaculo fieri iubetur, Domini & Saluatoris nostri incarnationem designat, in quo sunt omnes Thesauri sapientiæ ac scientiæ absconditi. Arca hæc de lignis Setim compingi iubetur. Ligna quippe Setim, læuis atque imputribilis feruntur esse naturæ, non multum à qualitate albæ spinæ distantia. Arca ergo de lignis Setim facta est, quia Corpus Dominicum constabat ex membris omni vitiorum labe carentibus. Hæc ligna simillima spinis, quia etsi non in carne peccati, tamen in similitudinem venit carnis peccati*. Hucusque Beda sanctus: cuius verba si intimius examinentur, similitudinem ipsam perpulchram dicas oportet: nam ligna Setim putrefactionis expertia sunt, non proprie spinosa, sed spinis similia esse dicuntur, quia sunt læuia, hoc est polita vel tactu non aspera, seu non pungentia, vt spinæ esse solent, quæ cuspide vel aculeo ictum eas tangentibus inferunt. Quæ sane similitudo humanæ Christi naturæ maximè congruit: Filius namque Dei quamuis veram hominis carnem assumpserit, non tamen in carne peccati, sed in similitudinem carnis peccati in hunc mundum venit. Christus enim etsi omnino peccatum non nouit, factus est tamen pro nobis peccatum, holocaustum scilicet pro peccato nostro effectus. Hinc Beatus Apostolus Paulus ad Corinthios scribit, dicens:

Exo. 25. Iosephus lib. 3. antiq. cap. 6. Barthol. Angl. lib. 17. c. 150. & alij. Beda de Tabern. lib. 1. c. 4. to. 4. Coloss. 4. Rom. 8. Ligna Setim quid signif. Similitudinis congruentia. Christus factus est pro nobis peccatum

dicens: *Eum, qui non nouerat peccatum, pro nobis peccatum fecit.* 2. Cor. 5.
Per Arcam igitur ex lignis Setim compactam recte sanctissimum Christi corpus repræsentatur. Quare in Glossa interlineari, siue in Strabo, locum Exodi paulo superius citatum explicante, hæc leguntur verba: *Arca de lignis Setim significat Corpus Christi, nulla contagione corruptum, ex membris purissimis, quamuis in similitudinem carnis peccati compactum.*

Exo. 25.
Glossa interlin. de Arca fœd. Domini.

Non desunt interea qui per Arcam, Beatam Mariam semper Virginem recte significari posse dicant, istuc ipsum ad sanctissimum Christi corpus referentes. In Maria namque Dei Matre vndequaque immaculata repositus fuit Sanctus Sanctorum, Iesus Christus, qui est Rex, & Sacerdos, & Cibus Fidelium. Quæ res omnes per tria in Arca ipsa reposita, quæ sunt Tabulæ legis, Virga Aaron, & Manna, satis belle designantur: Tabulæ namque comprehendentes legem, regiam significant dignitatem, cuius est legem ferre: Virga Aaron, Sacerdotium; Manna vero Fidelium Viatorum in Eucharistiæ Sacramento; & Beatorum siue comprehensorum in propria specie cibationem præseferunt. Ligna item Setim putrefactionis expertia, puritatem Beatæ Mariæ semper Virginis significant, quæ mente & corpore purissima semper fuit, ac denique post mortem à corporis putrefactione conseruata. Hæc ex Moralitatibus Lyrani. Sanctissimum itaque atque omni veneratione dignissimum Christi corpus, in admirabili Eucharistiæ Sacramento occultatum, per Arcam fuit concinne repræsentatum. Cum igitur Arca Domini admirabile ac venerandum Eucharistiæ Sacramentum repræsentaret, mirum cuique esse non debet, si, cum eam indignus quispiam, aut peculiari Dei obsequio non mancipatus, tetigisset, vel nudam seu detectam summo Sacerdote vel Pontifice excepto, ob curiositatem vidisset, siue non recte custodisset, vitam statim cum morte percusione diuina commutabat, vt in aliquot Scripturæ

Tria in Arca reposita.
Tabulæ quid.
Virga Aaron quid.
Manna quid.
Ligna Setim quid signif.
Num. 4.
1. Reg. 6.
2. Reg. 6.

sacræ

sacræ locis videre licet. Tanta itaque vero Christi corpori, sub specie panis sacramentaliter ac mirabiliter occultato, præstari debet, quanta numquam verbis explicari posset, cum Arcæ, quæ sacrosanctum & gloriosissimum Saluatoris nostri corpus figurabat, tot tantaq. im-
2.Reg. 6. penderentur. Huc spectat Glossa de repentina morte Ozæ, qui in itinere manum suam ad Arcam, bobus calcitrantibus, declinantem extendens, à Deo percussus, iuxta Arcam Dei obijt. Inquit enim Glossa: *Sacerdos quoque, qui Arcam temerarie tetigit, reatum sui ausus immatura morte purgauit. Vbi* (ait) *intuendum est, quantum delinquat, qui ad corpus Domini reus accedit, si ille morte mulctatur, qui Arcam, Dominici corporis figuram minori, quàm debuit, veneratione, corripuit.* Hæc hactenus, & obiter quidem, vt ad ceteras de Arca considerationes reuertamur.

Gloss.ord. in 2. Reg. cap. 6. & 1.Par.13.

Arca item in flagellum Hebræorum à Philistæis capta, Testamentum ad Gentes transiturum, vt ait Glossa, significabat; sicut ex eo Regum loco, nimirum, *Translata est gloria de Israel, quia capta est Arca Dei*; facile colligi potest. Arca denique in fauorem Iudaici Populi exercitum præcedere solebat, vt in cap. 10. Numer. legitur: eo namque Populo in Terram promissionis proficiscente, Arca exercitum præcedebat, vt Moyses testatur, dicens: *Profecti sunt ergo de monte Domini viam trium dierum: Arcaq. fœderis Domini præcedebat eos, per dies tres prouidens castrorum locum.* Hinc Rabanus hunc in locum scribens ait: *Quòd autem dicitur de Arca fœderis Domini præcedere filios Israel per tres dies, prouidens castrorum locum, quid significat nisi incarnationem Domini electis ab initio mundi iter præsentis vitæ dirigere, atque ducatum ad sanctam Terram veraciter præbere? Quæ prius in Figura Patres veteris Testamenti ducebat, & nunc in veritate viam iustitiæ nobis demonstrat.* Hæc Rabanus. Dum hæc diligenter mecum ipse perpendo; profectionem Populi Israelitici in Terram promissionis, ipsamq. Arcæ ante Populum Israeliticum gestationem satis congruenter nostro instituto fa-

1.Reg. 4. in fin.

Num. 10.

Raban. in c.10. Num. lib.2. c.5.

uere

uere video : ſacratiſſimum namque Euchariſtiæ Sacramentum, non indigne ſumptum, iter noſtrum præcedit; præſentiſq. vitæ viam dirigens, non ad Terram promiſſionis temporariam, ſed ad cæleſtem atque æternam Patriam cunctis Fidelibus re ipſa promiſſam, ducatum fideliter præſtat. Quæ ſanè omnia quamuis vera ſint, noſtroq. propoſito de ſanctiſſimo Euchariſtiæ Sacramento Romanum Pontificem iter longum conficientem, præcedente, ſatis concinne faueant; orationem tamen noſtram congruentiori argumento repetendam cenſeo; ipſumq. Ritum, quem declarandum ſuſcepimus, ab hiſtoria, ſiue à priſca iam inde Chriſtianæ ac naſcentis Eccleſiæ Catholicæ conſuetudine, alium veriorem finem aut ſcopum comprehendente, originem traxiſſe mihi perſuadeo, & pro comperto habeo. Aliam item huiuſce Ritus cauſam in colloquijs familiaribus à nonnullis narratam audiui; ſed ea adeo inanis eſt, vt in ipſa recitanda ocioſum ſit immorari. Ritus origo.

De inſigni naſcentis Eccleſiæ pietate ac religione.

DVM naſcentis Eccleſiæ primordia contemplor (contemplor autem ſæpiſſime) venerandum eiuſdem pariter ſanctæ pietatis ac religionis feruorem intueor; intueor vero non ſine admiratione cum ſæculi noſtri pudore coniuncta. Quamuis enim in ſacris Ritibus decor, maiorq. maieſtas olim (quod ad actum exteriorem pertinet) deſideraretur, dum in cryptis, ſeu locis ſubterraneis, paupertate vrgente, perſecutioneq. Tyrannorum graſſante, *Sacerdotes aurei* (teſte Bonifacio Martyre & Epiſcopo) *in calicibus ligneis*, vt in † Concilio Triburienſi legitur, *rem ſacram facerent*, & omnes Chriſtifideles vtriuſque ſexus, etiam pueri gratioſam Euchariſtiam ſub vtraque ſpecie, panem vero

† Tribu-rieſe c.18, & Rhemenſ. De conſecra. d.1. Vaſa. S.Th. 3.p q.83.ar.3. Vualafr. Str. de rebus Eccl. c.24. Hinc

conuincitur error Baptistæ Fulg. c. de inst. ant. hoc Apophthegma S. Ambr. tribuentis.

vero consecratum in manibus quotidie inter communicandum sumerent, domumq. interdum asportarent; Christiana tamen pietas ac religio tanta erat, quanta vix vnquam verbis explicari posset. Quotidiana enim Eucharistiæ susceptio nonnisi manifestum pietatis ac religionis argumentum præseferre potest. Quæ sane omnia ad vtramque indicandam, pietatem scilicet ac religionem insignem repræsentandam ac demonstrandam, hoc loco breuiter explicare libet, vt inde argumentum, initio propositum, statim ac facilius explicetur.

De Communione quotidiana.

QVOD quotidiana olim Communio indiscriminatim apud omnes Christifideles extiterit, ex sanctorum Patrum monumentis colligi potest; præsertim vero ex eo, quod sanctus Cyprianus super illam Orationis Dominicæ Petitionem (*Panem nostrum quotidianum da nobis hodie*) scriptum reliquit: nam Sanctus ipse antea quàm huius Petitionis sensum litteralem in medium afferat, spiritualem explicat intellectum, dicens: *Hunc panem dari nobis quotidie postulamus, ne, qui in Christo sumus, & Eucharistiam quotidie in cibum salutis accipimus, intercedente aliquo grauiore delicto, dum abstenti & non communicantes, à cælesti pane prohibemur, à Christi corpore separemur.*

Cypr. de Oratione Dominica num. 8.

Ex his Cypriani verbis, ad eiusdem Sancti ætatem vsque, apud Christi fideles quotidianam fuisse Communionem, satis planum profecto fit. Huius autem rei vsum quotidianum iam inde à Sanctis Apostolis cœptum, vt ex Actuum Apostolorum libro colligitur, eousque perdurasse coniectare licet.

Act. 2.

Ea item quotidie communicandi consuetudo ad sancti Hieronymi vsque tempora, vt ipse in Epistola ad Lucinium Bœticum, & in Apologia ad Pammachium pro

Hiero. to. 1. ep. 28. & to. 2. ep. 50.

libris

libris contra Iouinianum ait, Romæ & in Hiſpanijs per-durauit: Mediolani autem ad ſancti Ambroſij ætatem vſque, ſicut ex vltimo cap. lib.4.& 5. de Sacramentis colligitur; & in Africa vſque ad ſancti Patris Auguſtini tempora, vt ex eiuſdem Sancti epiſtola 118.conſtat. In oriente autem iamdudum ipſa deſierat conſuetudo, ſicut ex eiuſdem ſancti Ambroſij libris de Sacramentis, & ex Beato Auguſtino lib.2. de ſermone Domini in monte, & S. Ioan. Chryſoſtomo homilia 1. ad Populum Antiochenum videre licet.

Ambr.lib. 4.de Sacr. cap. 6. & lib.5. c.4. to.4.

Aug.to.2. & lib. 2. de ſerm. Dom.to. 10.

Io Chryſ. hom.1. ad Pop. Ant. & 3.in ep. ad Epheſ. & 17. ad Hebr. to. 4. vbi varias affert obſeruationes cõmunicãdi.

Quòd autem antiquitus in ſancta Dei Eccleſia non ſolum Clerici, ſed etiam Laici ſanctiſſimo Altaris Sacrificio adſtantes, quotidie communicarint, ex Iacobi, Marci, Baſilij, Chryſoſtomi, & Latinorum Liturgijs conſtat. Hinc Sacerdos in ſacro Miſſæ Canone ait: *Vt quotquot ex hac Altaris participatione ſacroſanctum Filij tui corpus & ſanguinem ſumpſerimus*, &c. Deinde ſacratiſſimæ Hoſtiæ particulam Calici immittens ait: *Hæc commixtio & conſecratio corporis & ſanguinis Domini noſtri Ieſu Chriſti fiat accipientibus nobis in vitam æternam*. Adde etiam quòd in Collecta poſtcommunionis Miſſæ pro SS. Virginibus hæc leguntur verba: *Satiaſti, Domine, Familiam tuam muneribus ſacris*, &c. Omnes item ferè Collectæ, in eo Miſſæ loco dicendæ, mentionem de communione Laicorum faciunt. Huc denique ſpectat locus Micrologi cap. 9. de Eccleſiaſticis obſeruationibus dicentis: *Poſtquam omnes communicauerint, dicit Sacerdos: Quod ore ſumpſimus, Domine, pura mente capiamus*. Quæ ſane verba, in plurali numero prolata, nonniſi quotidianam & ſacramentalem communionem præſeferunt.

De Communione paruulorum.

Tertull. Ambr. Hieron. Auguſt.

SOlebant & omnes baptizati ſtatim poſt baptiſmum ſacratiſſimam Euchariſtiam accipere, vt legitur apud Tertullianum lib. 4. aduerſus Marcionem, ſanctum Ambroſium lib. 3. de Sacramentis, & de ijs, qui ſacris Myſterijs initiantur cap. 7. & 8. Sanctum Hieronymum aduerſus Luciferianos, ſanctum Patrem Auguſtinum ep. 23. & lib. 5. Hipognoſticon: eaq. Communio non ſolum in adultis, ſed etiam in paruulis vſitata erat, vt id recte colligit Stephanus Durantus ex Ordine Romano, in quo Alcuinus lib. de Diuinis officijs cap. de Sabbato ſancto paſchatis, monet cauendum eſſe, ne infantes lactarentur, aut vllum cibum caperent, anteaquam communicarent; eamq. conſuetudinem Græci (inquit Stephanus) ad hanc vſque diem obſeruant.

Steph. Durant. lib. 1. de Rit. c. 19. n. 44.

De Communione ſub vtraque ſpecie.

DE ſacroſancta Euchariſtia ſub vtraque ſpecie panis & vini ab omnibus Chriſtifidelibus ſumi olim conſueta luculentiſſimum extat teſtimonium in Concilio Conſtantienſi, in quo huius generis conſuetudinem iuſtiſſima de cauſa Laicis prohibitam eſſe patet, etiamſi vſum communicandi ſub panis tantum ſpecie (quod ad Laicos pertinet) multis iam ſæculis ante dictum Concilium, & rationabiliter quidem ad pericula & ſcandala euitanda introductum fuiſſe, conſtet. Sanctus Cyprianus ad Cæcilium de Sacramento Dominici Calicis, mentionem facit de ſanguine Domini inter communicandum Plebi olim ſubminiſtrari ſolito. Idem narrat S. Hieronymus in caput Sophoniæ III. ſcribens, dum malos Sacerdotes reprehendit, dicens: *Sacerdotes quoque, qui Euchariſtiæ ſer-*

Concil. Conſtant. ſeſſ. 13.

Ann. circiter DCCC.

Cypr. ep. 63. ſub initium.

Hieron. in Soph. c. 3. pag. 489. to. 5.

ſeruiunt, & ſanguinem Domini Populis eius diuidunt, impie agunt in legem Chriſti; putantes Εὐχαριστίαν *precantis facere verba, non vitam; & neceſſariam eſſe tantum ſolemnem orationem, & non Sacerdotum merita*. Hæc ait Hieronymus, vt malos redarguat Sacerdotes, qui vitijs & ſceleribus vacantes, ſine vlla pœnitentia putabant, ex hoc ſolo, quòd ſunt Sacerdotes, ſe digne poſſe Euchariſtiam conſecrare, etiamſi ſint peccatores, vt recte ſanctus Thomas interpretatur.

S. Tho. 3. p. q. 82. ar. 5. ad primum arg.

Reprehendit ergo hoc loco eos, quòd ita ad conſecrationem accederent, non autem negat eos conſecrare, ſi eo modo accedant; nec factum reſcindit, ſed quod fieri debeat, oſtendit: quodq. deceat & expediat eorum ſaluti, neceſſarium vocat. Quòd autem ſolo conſecrationis verbo, Chriſti corpus Sacerdotes conficiant, Hieronymus in Epiſtola ad Heliodorum, & in Epiſtola ad Euagrium ſcribens, aperte fatetur. Hæc obiter pro ſancti Hieronymi ſententia explicanda, quæ calumniam quandam ſatis apparentem pati videbatur.

Hiero. ep. 1. & ep. 85. to. 1. & 2.

De Euchariſtia olim domum aſportari ſolita.

NVNC reliquum eſt, vt ad veterem illum Eccleſiæ ſanctæ accedamus morem, quo in manus Chriſtifidelium datam & acceptam Euchariſtiam liberum erat, aut ſtatim ſumere, aut domum aſportare, ſumptionemq. in aliud tempus opportunum differre, vſqueadeò, vt accepto corpore, vt ait Tertullianus, ſtationem liceret ſoluere, atque adeo calicis ſumptionem prætermittere. De pane conſecrato domum deportari ſolito Clemens Alexandrinus innuit dicens: *Etiam Euchariſtiam cum quidam, vt mos eſt, diuiſerint, permittunt vnicuique ex Populo, eius partem ſumere*. Tertullianus lib. 2. ad Vxorem, inquit: *Nec ſciet maritus, quid ſecreto ante cibum guſtes: & ſi ſciuerit, panem, non illum credit eſſe qui dicitur*. In libro item de Oratione circa

Tertullia. lib. de Oratione c. 14. in fine lib.

Clem. Alex. lib. 1. Strom. ſub init.

Tertullia. lib. 2. ad Vxor. c. 5. & de Ora in fi. c. 14.

 finem

finem de corpore Domini accepto, domiq. reseruato, expressam facit mentionem dicens: *Accepto corpore Domini, & reseruato, vtrumque saluum est, & participatio sacrificij, & executio officij*. Hæc Tertullianus; cuius laudatas auctoritates Pamelius dum interpretatur, mentionem semper facit, & multis quidem in locis, de consuetudine nascentis Ecclesiæ (vt infra ostendetur) in Concilijs sublata; quando scilicet in manus tradebatur Eucharistia, domumq. à Laicis deferebatur.

Concil. Toletan. Rhotomagen. & Cæsaraug.

Sanctus Cyprianus pluribus in locis de sacrosancta Eucharistia manu olim sumi, domumq. deportari consueta mentionem facit, præsertim verò in libro de Bono Patientiæ, inquiens: *Nec iustitiæ dicata innocentia contagione fraudis inficitur; nec post gestatam Eucharistiam, manus gladio & cruore maculatur*. In libro de Spectaculis idem Sanctus ostendit, Eucharistiam à Laicis manu sumi, domumq. asportari solitam, quando ipsi, sacro iam peracto, & Diacono acclamante, *Ite Missa est*, dimissi, domum redibant. Ait enim hunc in modum: *Dimissus, & adhuc gerens secum, vt assolet, Eucharistiam, inter corpora obscœna meretricum tulit; plus damnationis meritus de spectaculi voluptate*. Eamdem consuetudinem manu sumendi Eucharistiam commemorat Cyprianus in epistola ad Thibaritanos de exhortatione scribens Martyrij. In libro quoque de Lapsis mentionem facit non solum de veteri more tradendi in manus Laicorum Eucharistiam, sed etiam de eorundem sub vtraque specie Communione. Et infra eodem in libro, duo de hac veteri consuetudine recitat exempla: Vnum de Muliere, quæ cum aperuisset Arcam, in qua corpus Dominicum recondiderat, ignis flamma de Arca surgens eam deterruit: Alterum de quodam lapso, qui de sacrificio celebrato à Sacerdote partem cum ceteris audens latenter accipere, cinerem se ferre, aperta manu, inuenit. De primo ita inquit: *Et cum quædam arcam suam, in qua Domini Sanctum fuit, manibus indi-*

Cypr. lib. de Bono pat. nu. 6.

Cypr. lib. de Specta. nu. 4.

Cypr. ep. 56. lib. de laps. nu. 9.

Cypr. lib. de Lapsis nu. 10.

indignis tentasset aperire; igne inde surgente, deterrita est, ne auderet attingere. Infra vero de altero ait exemplo hunc in modum: *Et alius, qui & ipse maculatus, sacrificio à Sacerdote celebrato, partem cum ceteris ausus est latenter accipere; sanctum Domini edere, & contrectare non potuit; cinerem ferre se, apertis manibus, inuenit.* Hucusque Sanctus Cyprianus.

Sanctus item Basilius in Epistola ad Cæsaream Patritiam aperte ostendit, Eucharistiam à Laicis manu sumi solitam dicens: *Tempore persecutionis cogi quempiam absente Sacerdote, aut ministro, communionem sua manu sumere, minime absurdum esse, superuacaneum est demonstrare.* Sanctus denique P. Augustinus in sermone 252. de tempore, mulieres nitida linteamina suo sæculo exhibere consueuisse pro sanctissimo Christi corpore domum asportando testatur. Hinc Stephanus Durantus putat ad nos manasse consuetudinem, quam in hanc vsque diem retinuimus, vt communicaturi nitidum linteamen ante pectus teneamus. Sed, sicut ex verbis Beati Patris Augustini aperte colligitur, Viris non feminis nuda manu sanctissimum Christi corpus accipere concessum fuerat. Ait enim Augustinus: *Omnes viri, quando communicare desiderant, lauant manus suas; & omnes mulieres nitida exhibent linteamina, vbi corpus Christi accipiant.* Hæc Augustinus. Id autem in Concilio Antisiodorensi expressius legitur in hæc verba: *Non liceat mulieri nuda manu Eucharistiam sumere, nec manum suam ad pallas Dominicas mittere.* Hæc ibi. Linteamen autem, quo feminæ in sacratissimo Christi corpore sumendo vtebantur, Dominicalis vocitabatur, vt in eodem legitur Concilio can. 39. in quo hæc habentur verba: *Vnaquæque mulier, quando communicat, Dominicalem suum habeat. Quòd si non habuerit, vsque in alium diem Dominicum non communicet.* Hæc de Eucharistiam sumendi modo.

Basilij Epistola Græca in Bibliotheca Vaticana, Latine vero reddita varijs in locis asseruatur.

Aug. ser. 252. de temp. to. 10.

Steph. Durant. lib. 1. c. 16.

Aug. vbi sup.

Concil. Antis. can. 36.

Can. 39.

Sanctus interea Hieronymus ad Rusticum Monachum scribens, expressam facit mentionem de corpore ac sanguine Domini in priuatam domum asportatis, dum de S. Exuperio Tolosæ Episcopo in hanc loquitur verborum formam:

Hiero. to. 1. ep. 4. circa finem.

formam: *Nibil illo* (Exuperio ſcilicet) *ditius, qui corpus Domini vimineo caniſtro, ſanguinem portat in vitro*. Hæc de Euchariſtia domum aſportari ſolita.

De ſanctiſſimo Sacramento in itinere deferri conſueto.

TANTA itaque erat Chriſtifidelium pietas ac religio, vt ſacratiſſimum Chriſti corpus non ſolum domum, ſed etiam in itinere, & in nauigatione ipſa, ſecum deportarent, ſicut ſanctorum Patrum monumenta teſtantur. Hac de re luculentiſsimum extat exemplum in Martyrologio Romano, nec non apud Surium in vita Beati Stephani Papæ & martyris de ſancto Tharſicio circa annum Domini CC.LV. his verbis: *Romæ via Appia Sancti Tharſicij Acolythi, quem Pagani cum inueniſſent corporis Chriſti Sacramenta portantem, cœperunt diſquirere quid gereret; at ille indignum iudicans porcis prodere margaritas, tamdiu ab illis mactatus eſt fuſtibus & lapidibus, donec exhalaret ſpiritum: & reuoluto eius corpore, ſacrilegi diſcuſſores, nihil Sacramentorum Chriſti in manibus aut in veſtibus inuenerunt*. Hæc de S.Tharſicio. Aliud quoque exemplum maxime inſigne apud S. Ambroſium ſcriptum legitur in libro ſeu in oratione funebri de obitu Satyri fratris: poſt cuius laudes permultas, & ingentes quidem commemoratas, laudat ipſum ab innocentia & Chriſtiana pietate, atque obſeruantia erga Dei cultum. Qua in re dum miram, ſtabilemq. Satyri fiduciam erga ſanctiſsimum Euchariſtiæ Sacramentum prædicat, illum, qui in mare ſeſe deiecerat, à naufragio tandem liberatum narrat ob virtutem Sacramenti, quod ipſe in Orario, ab oratione dicto, pro ſtola, quam Oratores, ideſt Prædicatores, Alcuino, Rabano, & Beda teſtibus, geſtare ſolent; ligauit, ſuoq. collo ſtolam ipſam, ſeu faſciam oblongam inuoluit. Vniuerſam huiuſce rei hiſtoriam, etſi ſatis diffuſam,

Martyrol. Rom. 15. Aug. Surius to. 4. die 2. Aug. ſub finem.

De Orario in lib. de diu.off. & de Ritibus Eccl. Steph. Duran. lib.2. nu.13.14. Concil. Brac. 1. can.27.

fusam, pijs tamen auribus dignissimam, hoc loco recitare libet, à S. Ambrosio hisce verbis contextam: *Quid igitur* (inquit) *obseruantiam eius erga Dei cultum prædicem? Qui priusquam perfectioribus esset initiatus mysterijs (erat enim cathecumenus) in naufragio constitutus, cum ea, qua veheretur, nauis scopuloso illisa vado, & vrgentibus hinc atque inde fluctibus solueretur, non mortem metuens, sed ne vacuus mysterij exiret è vita; quos initiatos esse cognouerat, ab his diuinum illud Fidelium Sacramentum poposcit: non vt curiosos oculos insereret arcanis, sed vt fidei suæ consequeretur auxilium. Etenim ligari fecit in orario, & orarium inuoluit collo, atque ita se deiecit in mare, non requirens de nauis compage resoluta, tabulam, cui supernatans iuuaretur, quoniam fidei solius arma quæsierat. Itaque his se tectum atque munitum, satis credens, alia auxilia non desiderauit. Simul fortitudinem eius spectare licet, qui fatiscente remigio, non quasi naufragus tabulam sumpserit, sed quasi fortis ex seipso adminiculum suæ virtutis assumpserit. Nec deseruit spes, nec fefellit opinio. Denique primus seruatus ex vndis, & in portum terrenæ stationis euectus, Præsulem suum, cui se crediderat, recognouit: statimq. vbi etiam ceteros seruulos suos vel ipse liberauit, vel liberatos comperit, negligens facultatum, nec amissa desiderans, Dei Ecclesiam requisiuit, vt ageret gratias liberatus, & mysteria æterna cognosceret, pronuncians, nullum referendæ gratiæ maius esse officium.* Hucusque sanctus Ambrosius: ex cuius sane verbis vel omnes, vel maiori ex parte homines, in ipso naufragio consistentes, sacratissimum Christi corpus secum habuisse perspicuum est. De sanctissimo corpore, ac pretiosissimo Christi sanguine in ipsa nauigatione asportatis amplissimum extat testimonium apud Ioannem Diaconum in Vita Beati Gregorij Magni. Fideles enim, qui cum Maximiano Syracusano Episcopo, iam iamq. naufragium facturi videbantur, sibimetipsis pacem præbentes, corpus & sanguinem Redemptoris acceperunt. Hæc ex Ioanne Diacono.

Ambr. lib. de Obitu Satyri circa med. to. 4.

Io. Diac. lib. 1. c. 33.

Pro hac item re confirmanda subijciam, quod in Vitis Sanctorum apud Surium legitur de sancto Birino Dorcestriensi Episcopo ab Honorio Papa in Britanniam ad prædicandum

Circa an. Dom. DC. XXV.

dicandum miſſo. Is enim Birinus, vt inibi legitur, habebat pallam ſibi ab Honorio datam, ſuper quam Deo immaculatam Hoſtiam offerebat; in eaq. palla corpus Dominicum inuolutum, ſuſpenſumq. ad collum ſecum ſemper deferre, & in ſacrificio Miſſæ ſuper Altare ſanctum reponere ſolebat. Cum autem ad littus Britannici maris nauem conſcenſurus eſſet, rem diuinam facit, ſibi ſuiſq. Viaticum parans. Vrgente autem nauigandi opportunitate, ad nauem feſtinans, conſcendit: in alto tandem dum nauigaret, ſacratiſsimum Viaticum ſe ad littus reliquiſſe reminiſcitur. Hinc fide munitus & armatus, in mare deſcendit, & ad littus perueniens, quod reliquerat, recepit. Ad nauem deinde reuertitur, eamq. diuino iuſſu immobilem reperiens, iterum conſcendit, nulla penitus aquæ gutta in eius indumentis inuenta. Hæc ex Laurentio Surio de S. Birino 3. Decembris die.

Die 3. Decemb. to. 6.

Illud denique ſilentio prætereundum non videtur, quod Ioannes Karolus Veranus in Hiſtorijs Brunduſij ad Q. Marium Conradum ſcribens, teſtatum reliquit de Federico Imperatore capto (vt ipſe vulgari ac ventoſa de captiuitate Imperatoris, eiuſdemq. in eam Ciuitatem appulſu, fama perſuaſus ait) à Turcarum Rege. Imperator namque, vt narrat Veranus, corpus Dominicum, ſacratiſsimam ſcilicet Hoſtiam, pro obſide dedit Turcarum Regi, donec pecuniam grandem, pro eo redimendo promiſſam, ad ipſum Regem detuliſſet. Imperator itaque, nummulis, quos nunc Turonenſes appellant, naui oppleta, ad Turcarum Regem in Aſiam redijt. Deinde obſide ſacroſancto redempto, cum retrocederet, Turri cuidam Brunduſinæ, nunc Caballi, ab equo, ſanctiſsimum Sacramentum deferendi gratia, illic ſumpto (vt infra dicetur) nuncupatæ, ventorum vi appulit, Corpuſq. Dominicum ex ea Turre ad maris littus ſita, in Vrbem equo aſportandum, loci diſtantia poſtulante, curauit.

Verani Hiſtoria.

Hinc

Hinc Brundusij ad huius generis Historiam indicandam, mos ad hanc vsque diem obseruatus, obtinuit, vt singulo quoque anno in Solemnitate Corporis Christi sanctissimū Sacramentum equo albo, necnon mansueto, ac pulcherrime phalerato per Ciuitatem deferatur. Quare Archiepiscopus hac die sacerdotalibus vestibus, pluuialiq. interea indutus, taliq. equo insidens, sanctissimum Sacramentum, à duobus Acoluthis assidue incensatum, in supplicatione seu processione maxime solemni sub vmbella, à sex Canonicis delata, gestare solet, duobus Ciuitatis primarijs, Gubernatore scilicet & regio Assessore, equi frænum tenentibus, equumq. ipsum ducentibus. Hæc ex Verano. Solemnitas corporis Christi Brundusij.

Sunt qui de S. Ludouico Francorū Rege hanc historiam intelligendam velint. Is enim Sanctus, quamuis sub Innocentij IV. Pontificatu, Terræ Sanctæ recuperandæ causa in Syriam profectus fuisset, feliciterq. contra Sulthanū dimicasset, capta Damiata, quam alij Heliopolim vocant; Alexandri tamen IV. tempore Damiatam repetens, in hostiū copias incidit, belloq. superatus, in eorumdem manus, carceri mancipatus, deuenit. Itaque post Damiatam redditā, post item pecuniam ad octo bizantiorum millia solutam, post captiuos Saracenos restitutos, ac tandem post quinquenniū (quo in Syria, vt apud Surium legitur, permansit) sanctissimum Sacramentum secum deferens in Gallias remeauit, sicut apud eumdem Surium videre est: nam in sancti Ludouici vita à Gaufrido de Bello loco, eiusdem Regis Confessario, conscripta, hæc leguntur verba: *Cum ergo nauigarent, tertia nocte, nauis, quæ Regem habebat, bis tanta vi appulsa est ad rupem, vel terræ lingulam, vt nautæ & alij illico submersum iri putarent. Ea concussione excitati Sacerdotes, Clerici & ceteri, sanctum Regem inuenerunt coram sacrosancto Christi Corpore deuote orantem, omnesq. in ea fuere sententia, mortis tam præsens discrimen, eius meritis & precibus se euasisse.* Hæc ibi. Vtcumque igitur sit, sanctissimum Christi Corpus ab Imperatore, vel saltem à Rege in itinere ac nauigatione delatū fuisse compertū est.

M. CC. XLIX.

M. CC. L.

M. CC. LV.

Surius in vita S. Ludouici to. 4. die 25. Aug.

C Archie-

Beneuentani Archiep. priuilegium.

Anno Dñi M.CCCC LXIV.

Archiepiſcopus item Beneuentanus dum ſuã Diœceſim viſitaret, ſanctiſſimum Sacramentum publice ante ſe deferre ſolebat. Quæ ſane conſuetudo ad Pauli II. vſque tempora illic durauit, vt manuſcriptus Codex in Archiepiſcopio Beneuentano aſſeruatus teſtatur.

Guil. Dur. lib. 2. c. 10. nu. 8.

Greg. Tur. lib. 6. hiſt. Franc. c. 37.

Cappa vox Gallica eſt, pro Pluuiali, veſte Sacerdotali vſurpata.

Huic ſane Ritui aliqua ex parte adſimile eſt, quod à Francorum Regibus obſeruari olim ſolebat: dum enim ad prælia proficiſcerētur, vt legitur apud Guillelmum Durandū, & Gregorium Turonenſem, ſacras reliquias ſibi præferendas curabant, præſertim verò S. Martini cappam. A cappa illa, tentoriū, intra quod cappa ipſa deferebatur, Cappella, non à pellibus (vt aiunt) caprarum, quas etiam capellas dicunt, vocitabatur: à Cappella verò Clerici, in quorum cuſtodia tentorium ipſum extabat, Cappellani nuncupabantur. Id genus deinde nomina apud Eccleſiaſticos Viros vſurpari cœperūt, atque ad hanc vſque diem Cappella pro Sacello; Cappellaniq. pro omnibus Sacerdotibus, necnon pro ijs, qui alicuius Cappellæ curam habent, paſſim vocitantur. Hæc obiter de vetuſto Francorum Ritu, quem antiquæ ſanctiſſimum Sacramentum in itinere deferendi conſuetudini aliqua ex parte congruentem inueni.

Multa interea exempla ſeu teſtimonia de quotidiana Laicorum communione ſub vtraque ſpecie, necnon de paruulorum & infantium communione, deq. Euchariſtia manu item à Laicis ſumi, domumq. atque in itinere olim aſportari ſolita in medium afferre poſſem, ſed breuitatis gratia ſilentio prætermittenda cenſui, vt noſtrum inſtitutum tandem aliquando intimius aggrediamur. Hæc tamen in eam ſententiam ſcribenda mihi videbantur, vt laudabilem Chriſtifidelium primitiuæ Eccleſiæ religionem, ſeu deuotionem ac pietatem, maioremq. in ijſdem Fidelibus erga ſanctiſſimum Sacramentum venerationem ſiue maieſtatem (quod ad exteriorem actum pertinet) deſideratam ob oculos ponerem. Adde etiam, quòd priſca quotidianam, & Laicalem communionem manu ſumendi,

di, domumq. Euchariſtiam aſportandi conſuetudo, ſacratiſsimum Chriſti Corpus in itinere antiquitus deferendi Ritum ab omnibus indifferenter obſeruatum nobis inſinuat, ac facile perſuadet.

Quæ ſane omnia quamuis ſuadente religionis ac pietatatis ardore ob infidelium perſecutiones, Eccleſiarum occluſionem, miniſtrorum item ac rerum inopiam, vſu fuerint olim recepta; ad tanti tamen myſterij, & ſacroſanctæ Euchariſtiæ venerationem ac maieſtatem præſtandam à Catholica deinde Eccleſia fuerunt antiquata, vt in Concilio Rhotomagenſi videre licet, in quo decretum fuit, vt tempus in poſterum Euchariſtia à Laicis nuda manu non attingeretur, ſed à Sacerdote in os ſumentis immitteretur. In Toletano primo, Cæſarauguſtano, & Rhotomagenſi Concilijs fuit abrogata conſuetudo Euchariſtiam deferendi domum cum ceteris Ritibus ſacratiſsimæ rei nec maieſtatem, nec decentiam retinentibus, ſicuti etiam illa erat conſuetudo, quæ, cum corpus Dominicum à Laicis, ac tandem à pueris, & mulierculis ad ægrotos deferri olim permitteret, in Concilio deinde Rhemenſi fuit damnata, & omnino interdicta.

Concil. Rhotom. can. 2. & apud Brucard. lib. 3. c. 76.

Tolet. 1. can. 14. Cęſaraug. can. 3. & Rhotom. ibidem.

Rhemen. cap. 2. ex Burchard. lib. 5. c. 30.

Quamuis autem non ſolum Laicis, verumetiam Viris Eccleſiaſticis quibuſcumque, etiam Prælatis, iter conficientibus, ſacroſanctum Chriſti Corpus deferendi conſuetudo nunc ſit denegata, hanc tamen in Romano Pontifice, Chriſti Saluatoris noſtri Vicario, remanſiſſe videmus. Veteres enim, etiam ſummi Pontifices, tyrannidem Imperatorum formidantes, Euchariſtiæ ſacramentum ad pectus, vel à collo pendens in itinere faciundo aſportare occulte olim ſolebant. Nunc vero ſolus Romanus Pontifex; quippe qui ipſius Chriſti vicem gerit hiſce in terris, atque in rem ſacratiſsimam ſingularem venerationem ac maieſtatem præſtare poteſt, req. ipſa præſtat, iure ſuo hunc Ritum conſeruat, dum ſacroſanctum Chriſti

Corpus ante se longo in itinere publice atque honorificentissime gestandum diligenter curat.

Cur vero iam inde à primitiua Ecclesia & Laici, & Viri Ecclesiastici omnes arbitratu suo in itinere conficiundo sacratissimum Eucharistiæ Sacramentum secum deferre consueuerint, & ad hanc vsque diem Romani Pontifices ante se gestandum curent, scitu sane dignum videtur, vt præcipuus nostri Commentarij scopus aut nodus explicetur: cuius rei explicationem à *Viatico*, nomine, quo venerandum Eucharistiæ Sacramentum iam inde à sanctis Apostolis vocitari consueuit, & ad hanc vsque diem vocitari solet, exordiemur.

Viaticum quid sit. Viaticum proprie cibus est, vel aliud quippiam, quod nos iter facientes pro victu nostro nobiscum deferre solemus, vt vox ipsa præseferre videtur. Quæ plane vox sanctissimo Eucharistiæ Sacramento aptissima, & maxime accommoda est, quia sacratissimum Christi Corpus, in Sacramento sub specie panis mirabiliter occultatum, est vere cibus spiritualis, sine quo anima spiritualiter viuere haudquaquam potest.

Hinc sacratissimo hoc cibo, veluti Viatico, Christifideles & nutriuntur & ad ambulandum per viam spiritualem ad montem vsque Sion cælestem roborantur. Propterea S. Paulus, ad Hebræos scribens, sacrosanctam Eucharistiam apposité viam appellat, dum eam tanquam Viaticum contemplatur dicens: *Habentes itaque fratres fiduciam in introitu Sanctorum in sanguine Christi, quam initiauit nobis viam nouam, & viuentem per velamen, idest carnem suam, & Sacerdotem magnum super domum Dei*, &c. Quem locum Turrianus ex Liturgia sancti Iacobi Apostoli, atque ex Theodoreto, de Eucharistia interpretatur hunc in modum: *Illud præterea obseruatione dignum est, quàm apposite ad vim, quam habet sancta Eucharistia, verbo viæ Paulus vsus est hic, cum Eucharistiam vocat viam. Vnde antiqui Patres Græcè* ἐφόδιον, *Latinè Via-*

S. Paulus ad Hebr. cap. 10.

Turr. lib. 2. de Sacr. Euchar. cap. 10.

Viaticum vocare consueuerunt, quòd hoc cibo nutriamur, & roboremur ad ambulandam viam spiritualem vsque ad Montem Sion cælestem. Hæc Turrianus. Eodem nomine nuncupatur Eucharistia in prima Nicæna Synodo, dum agitur de excommunicatis ab hoc mundo exeuntibus, quibus tanquam ab hoc sæculo ad aliud, vt sic dixerim, itinerantibus seu decedentibus, Viaticum, idest Eucharistiam pro itinere faciundo dari decernit in hæc verba: *De his vero, qui recedunt ex corpore, antiquæ legis regula obseruabitur etiam nunc, ita, vt si forte quis recedat ex corpore, necessario vitæ suæ Viatico non defraudetur.* Quo in loco, aut Canone Græce exarato, Sancta Synodus non immeritò Eucharistiam Ἐφόδιον, Latinè verò *Viaticum* appellat; atque ex hoc sæculo decedentibus non sine magna consideratione idipsum necessarium esse ait. Aurelianense item Concilium in eamdē fere sententiam de spirituali Viatico ex hac vita migrantibus dando ait: *Si quis, pœnitentiæ benedictione suscepta, ad sæcularem habitum, militiamq. reuerti præsumpserit, excommunicatione plectatur, Viatico concesso ad exitum.* Hucusque Concilium. Synodus Turonensis apud Burchardum ait: *Omnis Presbyter habeat pixidem, aut vas tanto Sacramento dignum, vbi Corpus Domini diligenter recondatur ad Viaticum recedentibus à sæculo.* Iure igitur hoc vnum Sacramentum dictum est Viaticum, quia Eucharistia, quæ gratiarum actio interpretatur, est cibus itinerarius & corporum & animorum, non solum in huiusce vitæ via, in qua post dicti Viatici manducationem plerique sine alio cibo diutissime vixerunt, vt de Erone ac de Ioanne Anachoreta apud Palladium; necnon de Simeone apud Theodoretum, deq. item alijs, vt Durantus refert; sed maxime in illo etiam formidoloso itinere, cum ex vinculis corporis, tanquam è carcere in aliud sæculum euolamus. Quo præsertim tempore hic cibus adhibendus est, vt vires animi reficiantur ac roborentur, dum nos in agone constituti, cum potentissimis ac fraudulentissimis humani generis hostibus decertaturi sumus.

Nicæna Syn. 1. can. 11. & 26. q. 6. De his vero, qui.

Aurelian. 3. can. 19.

Syn. Turo. c. 4. lib. 5. Decr. c. 9.

Durant. de Ritib. lib. 2. cap. 55. nu. 26. Palladius. Theodor.

Cle-

Clemens Alexandrinus, qui floruit anno ſalutis CC. vſus eſt hac voce in lib. 1. Stromatum dicens: *Qui autem in verbis veritatis germanè & ſincerè ſunt educati, accepto vitæ æternæ Viatico, ſublimes in cælo feruntur*. Hucuſque Clemens. Qui ergo tam venerandum Viaticum ex hac vita migraturi, pure ac ſancte ſuſcipiunt, ab Angelis bonis, eorum animas ſatellitum more ſtipantibus, rectà in cælum abducuntur, ſicut Ioan. Chryſoſtomus à ſanctiſſimo viro, qui diuino id beneficio viderat, ſe audiuiſſe teſtatur. Hinc ſtudioſe morituros hoc pretioſum Viaticum ſibi ſubminiſtrari diligenter curaſſe, in ſanctorum Patrum, aliorumq. Auctorum monumentis ſcriptum inueni. S. Paulinus in Vita S. Ambroſij de eo morituro ait: *Honoratus, Sacerdos Vercellenſis Eccleſiæ, cum in ſuperiore ædis parte ſe ad quieſcendum compoſuiſſet, tertiò vocem vocantis ſe audiuit, dicentiſq. ſibi: Surge & feſtina, quia modo eſt receſſurus. Qui deſcendens, obtulit Sancto Domini corpus: quod vbi accepit, emiſit ſpiritum, bonum Viaticum ſecum ferens*. Hæc Paulinus, qui per Viaticum ſacroſanctam Euchariſtiam intelligi voluit.

Clem. l. 1. Strom. ſub init.

Iô. Chryſ. lib. 6. de Sacerdot. to. 5.

Paulin. in Vita S. Ambroſ. non procul à fine.

Beatus Gregorius † Magnus ſanctam Romulam morituram, ſacratiſſimum Chriſti Corpus ſub nomine Viatici ſtudioſe petijſſe & accepiſſe teſtatur. † Nicephorus ſancto Ioanni Chryſoſtomo morituro, & nocte oranti, Viaticumq. petenti, ſanctum Petrum & ſanctum Ioannem Apoſtolos apparuiſſe, eumq. cæleſti, & ineffabili eſca pauiſſe ſcribit. Prætereo, de Serapione exemplum apud Euſebium; de Maria Aegyptiaca, ſanctiſſima femina, apud Paulum Diaconum; deq. Puero ægrotante apud venerabilem Bedam; ſilentioq. prætermitto alias item hiſtorias pertinentes ad eos, qui tam venerandum Sacramentum vel ſub Viatici nomine in articulo mortis conſtituti, ſtudioſe poſtularunt; vel ſaluberrimam & infinitam eius virtutem in hac vita experti ſunt; præſertim vero Gorgonia Gregorij Nazianzeni ſoror, quæ, deſperatis iam omnibus Medicorum auxilijs, ad mortalium omnium Medicum,

† Gregor. Magn. homil. 40. in Euang. & li. 4. Dial. c. 15. to. 3.

† Niceph. lib. 13. c. 37. Eccl. hiſt.

Euſeb. ex Dion. Alexan. c. 36. & 38. l. 6. hiſt. Eccl.

Paul. Diac.

Beda hiſt. Anglic. l. 4. cap. 14. to. 3.

Medicum, sacratissimum scilicet Viaticum in Ecclesia asseruatum intempesta nocte confugiens, morbo protinus, & diuinitus quidem; hoc est, expresso Dei miraculo, se liberatam sensit: Eucharistiæ namque Sacramentum iure ac passim Viaticum appellari, moriturosq. studiose idipsum Viaticum postulasse, atque ex eodem, corpori etiam humano sanitatem redditam esse, ostendisse hoc loco sat est.

Greg. Nazian. in funebri oratione 11. de laudib. Gorgoniæ sororis suæ to. 1.

Cum autem augustissimum Viaticum hominibus quibuscumque in mortis articulo constitutis necessarium sit, vt sancta Synodus Nicæna profitetur; scitè olim sanè, ac sapienter factum fuit, vt omnes tam Laici, quàm viri Ecclesiastici, mortis memores, Viaticum, ex hac vita migrantibus necessarium, secum in itinere conficiundo deferrent; ne, si eis tunc mori contingeret, in extremo præsentis vitæ cursu, in vltimo videlicet certamine, atque in tam periculoso itinere, Viatico illo tam pretioso, tamq. præsentaneo priuarentur. Sed ad maiorem erga sanctissimum Christi Corpus venerationem ac maiestatem, vti iam diximus, retinendam; huius generis consuetudo, ceteris nunc iter facientibus denegata, in solo Romano Pontifice conseruatur, qui non nisi pro Viatico Eucharistiæ Sacramentum, longo in itinere iam inde à nascentis Ecclesiæ primordijs priuatim ab omnibus fere asportari consuetum, ante se deferendum curat; vt, si occasio sese offerret, promptum & paratum sibi habere queat. Sanctissimum namque Sacramentum pro Viatico non nisi in mortis articulo constitutis dari olim solebat, sicut etiam præsens datur in tempus: ceteris vero temporibus pro Viatico dari non solet, sed pro simplici communione, quæ huius generis nomen, *Viaticum* scilicet, ab itinere siue à via dictum, non retinet. Euidentissimum huiusce veritatis argumentum est diuersa Eucharistiam tradendi forma: pro quotidiana enim communione dari consueta dicitur:

Viaticum necessariũ ex Nicæna Syn. can. 11.

Cur Viaticum in itinere nunc non deferatur, Romano Pontifice excepto.

De Viatico & Eucharistia consideratio.

Corpus

Eucharistiam & Viaticum tradendi formæ.

Corpus Domini Nostri Iesu Christi custodiat animam tuam in vitam æternam. Amen. Pro Viatico autem: *Accipe Viaticum corporis Domini Nostri Iesu Christi, qui custodiat te ab hoste maligno, & perducat in vitam æternam. Amen.* Per primam communicandi formam, præsentis vitæ custodia in ordine ad vitam æternam explicatur: Per secundam vero, & custodiam & ad eamdem æternam vitam ducatum & euectionẽ Sacerdos ægroto ex hac vita decessuro precatur. Qui sane ducatus tacitum quemdam animæ, ad finem vsque huiusce vitæ, transitum, vel tacitam quamdam ex hac terrestri domo, siue ex humani corporis ergastulo euectionem & viam ad cælestem Patriam non obscure insinuat.

Vtraque tamen sanctissimæ Eucharistiæ perceptio, Communio appellatur: quia, vt sanctus Isidorus Pelusiota ad Soranum Comitem scribens, ait, *Nobis coniunctionem cum Deo conciliat, nosq. regni ipsius consortes ac participes reddit.* Hac de re in nostro de solemni Romani Pontificis Missa Commentario fusius locuti sumus; nunc breuiter hæc dicta sint, vt ad nostrum de sanctissimo Viatico sermonem reuertamur. Huc item spectare videtur sanctissima Eucharistia non solum in Ecclesijs parochialibus, verum etiam in cunctis Religiosorum ac Monialium Ecclesijs asseruata, Sanctissimum namque Christi Corpus perpetuò in pixide pro Viatico infirmorum asseruatur, sicut Concilia faciendum esse decreuerunt. Idem obseruatur apud Moscouitas, vt scribit Surius in Commentario rerum in orbe gestarum dicens: *Pro ægrotis consecrant Eucharistiam in die cœnæ Domini, seruantq. toto anno.* In hunc denique vsum Eucharistia apud Græcos toto anno conseruatur.

Isid. lib. 1. ep. 228.

Concil. Tur. c. 4. apud Burchard. lib. 5. c. 9. Trident. sess. 13. c. 6. & can. 7. &c.

Viaticum Papæ perpetuo Romæ asseruatur.

Adde etiam pro hac veritate comprobanda & confirmanda, quòd Romæ in Cappella Pontificia, quæ Sixtina vocitatur, sacrosancta Eucharistia pro Romani Pontificis Viatico die noctuq. asseruatur, de septimo in septimum

diem

diem iuxta † Conciliorum constitutiones mutata; illa scilicet à Presbytero quotidie illic celebrante sumpta; alia, quæ eodem die consecrata est, in eius locum subrogata. Istuc item ipsum Romæ vel ad Sanctum Marcum, vel in sacra duodecim Apostolorum Aede, siue in Oratorio sancti Marcelli ad Collis Quirinalis radices, quando summus Pontifex æstiuo tempore, dicto in Colle (quem nunc à duobus equis marmoreis eo in Colle sitis, Montem equorum seu Caballum vocant) æstiuandi gratia commoratur, fieri solet, etiamsi in Vaticano à Basilica sancti Petri, & in Monte Quirinali ab Ecclesijs, Palatio fere annexis, Viaticum desumi queat. Itaque si in Vrbe, vbi tam facile sacrosanctum Viaticum singulo pene horæ momento haberi potest, ipsum tamen in Cappella Apostolici Palatij Sixtina & alibi pro Romano Pontifice perpetuò asseruatur, mirum nemini videri debet, si Romanus Pontifex ante se in itinere sanctissimum Sacramentum deferendum curet.

† Turon. & Aurel. apud Burchard. lib. 5. cap. 9. & 12.

Veritatis comprobatio, & confirmatio.

Dicat autem hoc loco aliquis: Si sacrosanctum Eucharistiæ Sacramentum pro Summi Pontificis Viatico in itinere asportari solet; cur Viaticum eidem Pontifici in eodem Comitatu non præfertur, sed vnius diei itinere ipsum præcedit?

Dubitatio.

Huic dubitationi satisfieri posse puto, si ad incommoda indecentissima euitanda, id factum esse dicatur. Summi nanque Pontifices in eodem Comitatu sanctissimum Christi Corpus subsequi consueuerunt: aliqui tamen considerantes, indecentissimum esse, vt per siluas, nemora, & loca horrida, interdumq. fere inuia, per quæ iter agentes transire aliquando contingit, tantum Sacramentum transueheretur; hanc ob rem, & propter alias item causas iusserunt, vt Sacrarij Pontificij Præfectus, cui ex officio cura Societatis sanctissimi Sacramenti demandatur, cum honestissimo & amplissimo Comitatu sacro-

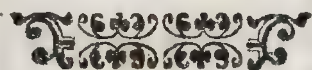
Solutio dubitationis.

ſanctum Chriſti corpus itinere vnius diei, & quidem breuiſsimo, ante Romanum Pontificem Euchariſtiam deportandam curaret: Sin ſecus, abſque ſacratiſsimi Corporis, necnon Summi Pontificis indignitate multa incommoda euitari haudquaquam poſſent. Hinc factum fuit, vt ſacroſanctum Viaticum eo, quem explicauimus, modo, ſanctiſsimum D. N. Papam in itinere faciundo præcedat.

Aliquo in loco imrandi occaſio Societatis ſanctiſſimi Sacramenti.

Siquando autem eueniret, vt ſanctiſsimus D. N. aliquot dies alicubi vellet commorari, Apoſtolici Palatij Sacriſta, hac de re per Curſorem Tabellarium dedita opera miſſum certior factus, cum vniuerſo ſanctiſsimi Sacramenti Comitatu non procul à Sanctiſsimo Domino expectat, donec de diſceſſu deliberetur.

Si vero item Papa ſolemniter, hoc eſt cum apparatu Ciuitatem aliquam eſſet ingreſſurus, in Eccleſia ſuburbana, mœnijs videlicet illius loci vicina, ſanctiſsimum Sacramentum ſtatuitur, & ſuper Altare decentiſsime ornato collocatur, eoq. in loco Sanctiſsimus D.N. Papa expectatur, vt inde in Ciuitatem ad Eccleſiam vſque Cathedralem cum ſanctiſsimo Sacramento ipſum præcedente, ſolemni pompa proficiſcatur, vt fuſius dicemus, cum de ſolemni Clementis VIII. in Ferrariam ingreſſu loquemur. Hucuſque oſtendiſſe ſat eſt, cur ſacroſanctum Euchariſtiæ Sacramentum ante Romanum Pontificem, longum iter conficientem, deferatur. Nunc reliquum eſt, vt Romani Pontifices recenſeantur, quos, iter facientes, ſacratiſsimum Chriſti Corpus pro Viatico ante ſe deferendum curaſſe, inueni.

COM-

COMMENTARII
PARS. SECVNDA

De Romanis Pontificibus, qui in itinere conficiundo sacrosanctum Christi Corpus pro Viatico ante se deferendum curarunt: deq. itinerum rationibus aut causis, quæ ipsos ad iter faciendum mouerunt.

MNES fere iam inde à primitiua Ecclesia tam Laicos, quàm Ecclesiasticos Viros longa plane sæculorum serie sacrosanctum Christi Corpus in itinere conficiundo secum pro Viatico asportasse in prima nostri Commentarij Parte demonstrauimus: id quod ab omnibus item Romanis Pontificibus obseruatum, dicas oportet, etiamsi de antiquioribus mentionem apud Historicos, præsertim vero in Vitis summorum Pontificum hac de re factam non inueniamus: propterea quòd antiquiores Pontifices longo lustrorum ordine sacrosanctum Viaticum nonnisi ad pectus, vel à collo pendens dictis iam de causis more Laicorum, ceterorumq. Christifidelium secum deferre solebant, sicut etiamnum Sacerdotes & Prælati Græci, non autem Laici, ob vrgentem faciunt necessitatem. Italia deinde Tyrannorum persecutionibus, exterarumq. Nationum incursionibus tandem aliquando liberata, suisq. viribus cum Pontificia maiestate receptis, Romani Pontifices sacratissimum Christi Corpus pro Viatico,

Italia persecutionibus, & incursionibus

liberata, Pontificia maiestate recepta. tico, longo in itinere conficiundo; solemni pompa, nobilissimo videlicet apparatu, quem in Tertia nostri Commentarij parte fusissime describemus, paucis ab hinc sæculis, vel ducentis ab hinc plus minusve annis ante se asportandum curarunt. Quamuis autem solemnis Eucharistiam pro Viatico ante Summum Pontificem iter longum conficientem gestandi Ritus multis ab hinc sæculis à Romanis Pontificibus fuerit vsu receptus; hunc Diariorũ carentia. tamen Ritum cum huius generis apparatu ob defectum, vel, vt ita dixerim, carentiam Diariorum, quæ à sacrarum cæremoniarum Magistris fieri solent, nonnisi ducentis ab hinc circiter annis passim obseruatum inueni.

Multos ex Romanis Pontificibus tam antiquioribus, quàm recentioribus ab Vrbe Roma discessisse, variaq. Italiæ, extraq. tandem Italiæ loca vrgentissimis de caussis peragrasse narrant Historici. Num autem omnes pro Viatico sanctissimum Eucharistiæ Sacramentum occulte vel palam, idest publicè vel priuatim secum asportarint, non satis constat. Ecclesiastici nanque Ritus non ab Historicis, vti diximus, sed à Magistris cæremoniarum in Diarijs vel Itinerarijs scribi solent.

Inter Romanos Pontifices, quos longum iter fecisse inuenio, sacrosanctumq. Viaticum ipso in itinere faciundo secum detulisse credo, Stephanus est, huius nominis III. & IV.

Stephanus nanque III. dictus II. contra Aistulphum, Stephanus III. circa ann. Dom. 753. qui totam fere Italiam bello vexabat, auxilium à Pipino Franciæ Rege sumere cupiens, in Galliam profectus est. Hinc Stephano iam fines Regni Franciæ attingenti, Karolus Pipini filius, cui postea à rerum gestarum magnitudine Magno cognomentum fuit, ad centesimum lapidem honoris causa obuiam processit. Idem fecit Pipinus Platina vbi sup. Rex, tertio ab Vrbe lapide, qui (teste Platina) ex equo desiliens, & pedes sanctissimi Viri exosculatus, à fræno

equi,

equi, quo Summus Pontifex vehebatur, ipſe Rex pedeſter nunquam diſceſſit, donec eum in Vrbem, & in cubiculum, ipſi præparatum, collocauit.

Stephanus V. dictus IV. tertio ſui Pontificatus menſe in Gallias ad Ludouicum Imperatorem, cognomento Pium, pro ſeditione atque Campulana (vt aiunt) coniuratione vitanda ſeſe contulit. Imperator itaque nuncio de aduentu Summi Pontificis allato, ei ſtatim honeſtiſſimum quemque, maxime vero Theodulphum Aurelianorum Epiſcopum cum Clero, & maxima Populi parte obuiam miſit: ipſe vero ad primum lapidem prodiens, Summum Pontificem cum vidiſſet, ex equo deſilijt, eumq. data, acceptaq. ſalutatione, maxima cum veneratione in Vrbem vſque comitatus eſt, præuio Clero, Hymnum Sancti Ambroſij, ac B. Patris Auguſtini præcinente, ſæpeq. repetente. Stephanus IV. circa ann. Dom. 816.

Romanos Pontifices hoſce ambos longis in itineribus vel publice, vel ſaltem priuatim, ad pectus videlicet, ſacroſanctum Viaticum ſecum aſportaſſe ratio perſuadet: quoniam ſecundo ſaltem modo ab antiquioribus Pontificibus iam inde ab naſcentis Eccleſiæ primordio, vti etiam de Laicis iam demonſtratum eſt; à recentioribus autem primo modo ſanctiſſimum Sacramentum pro Viatico delatum eſſe conſtat, vt infra aperte oſtendemus.

Iſtuc ipſum longo in itinere factum eſſe altero iſtorum modorum dicas neceſſe eſt, à Gregorio VII. totius Eccleſiaſticæ libertatis Aſſertore, qui magnam Italiæ partem in rebus turbulentiſſimis peragrauit.

Idem interea ab Vrbano II. Paſchale II. Gelaſio II. & Alexandro III. Summis Pontificibus, qui ad Chriſtianam Rempublicam reformandam & augendam, in Galliam ſeſe contulerunt, factum eſſe dicas oportet. Vrb. Paſc. Gelaſ. Ab ann. Dom. 1088. ad ann. vſque 1119.

Quamuis autem Alexander huius nominis III. per varias Italiæ partes & in Galliam vſque ad ſchiſma euellendum, Alex. III. circa ann. Dom. 1171

dum, pacemq. conciliandam vltro citroq. cursando sacrosanctum Viaticum secum palam detulisse non legatur; illud tamen vel saltem ad pectus vel ad collum pendens clam ab eo delatum fuisse credendum est, propterea quòd vel nauigauit, vel tanquam profugus huc & illuc cursitauit, dum Federici Imperatoris rabiem fugiens Venetias sese tandem recepit, & in Monasterium Canonicorum Regularium humillimam vitam ducens, & incognitus sese abdidit, vt Venetijs supra eorumdem Canonicorum Ecclesiæ Portam Inscriptio marmore incisa innuit in hanc verborum formam: *Alexander III. P. M. Federicia rabie profugus, has sacras Regularium Aedes pro munere receptæ hospitalitatis inexhausto Indulgentiarum thesauro perpetuo ditauit*. Hucusque Inscriptio. Eadem historia per pictoriam artem in Venetæ Reipublicæ Aula, quam dicunt Auream, necnon Romæ in Regia Vaticani Palatij Aula repræsentatur, & hac Inscriptione illustratur: *Alex. Papa III. Friderici Imp. iram & impetum fugiens, abdidit se Venetias; cognitum, & à Senatu perhonorifice susceptum, Ottone Imp. Filio nauali prælio à Venetis victo, captoq. Fridericus, pace facta, supplex adorat, eidem & obedientiam pollicitus. Ita Pontifici sua dignitas Venetæ Reip. beneficio restituta. M. C. LXXVII.* Hæc ibi. His igitur, Pag. 27. alijsq. de causis, quas nuper enarrauimus, sacratissimum Viaticum ab Alexandro in itinere publice asportatum fuisse non legitur; priuatim tamen delatum inficias ire non auderem.

Immo quotquot fuere vnquam illi, qui in longam sese dederunt viam, omnes idem factitasse, vno videlicet, aut altero modorum nuper enarrato, sanctissimum Sacramentum pro Viatico secum detulisse credo, quin valde asseueranter, omni scilicet asseueratione affirmare non vereor. Quos tamen Romanos Pontifices ex recentioribus sacrosanctum Viaticum longo in itinere ante se publice asportandum curasse inuenimus, hoc subijciemus loco.

Gre-

Gregorius XI. dum Apoſtolicam Sedem ex Auenione Romam reportaret, Euchariſtiæ Sacramentum ſecum publice detuliſſe non legitur, etſi alio in itinere id ab eo aſportatum fuiſſe inueni, vt infra videre licet: is enim Gregorius Anno Domini M. CCC. LXXVI. ſui vero Pontificatus VI. vel ſi Platinæ credimus VII. Annoq. (vt ait Platina) LXX. poſt Curiæ Romanæ ab Vrbe in Galliam diſceſſum Romam ingreſſus eſt. Petrus Amelius Alectenſis ex Auguſtinianorum Familia in Narbonenſi Gallia, Epiſcopus Senogalliæ, tum Archiepiſcopus Tarentinus, mox Patriarcha Gradenſis, ad extremum Alexandrinus, & Adminiſtrator Aquenſis; ſedentibuſq. Vrbano V. Gregorio XI. Vrbano VI. & Bonifacio IX. Apoſtolici Palatij Sacriſta, Itinerarium maritimum, ſeu totam nauigationem ex Auenione Romam vſque, Idibus Septembris, hoc eſt, die 13. eiuſdem menſis cœptam, diligenter conſcripſit; in ea tamen nauigatione nulla vnquam de ſacratiſſima Hoſtia fit mentio, vel quia Summus Pontifex eam ad pectus priuatim, vt Laici, alijq. omnes antiquitus facere ſolebant, ſecum detulit; vel quia ſanctiſsimum Chriſti Corpus in ipſa nauigatione deferendi conſuetudo in deſuetudinem iam abire cœperat, etiamſi à Clemente deinde VII. inter nauigandum fuerit aſportatum, vt ſuo loco dicetur. Cum autem idem Gregorius è Corytho, ſeu Corneto ad Oſtia Tiberina nauigando tandem perueniſſet, ad Baſilicam Sancti Pauli extra Vrbis mœnia acceſsit, indeq. xv. Kalendas Februarij, hoc eſt, 18. Ianuarij die, Cathedræ Romanæ S. Petri dicata, tanto apparatu, tantaq. Romanorum omnium, vniuerſæq. Italiæ lætitia Romam ingreſſus eſt, quanta verbis explicari nunquam poſſet; nullam tamen in eodem Itinerario mentionem de ſacratiſſima Euchariſtia ab ipſo Sacriſta tot nauigationis vniuerſæ minutias explicante, factam eſſe inueni. Hinc

Greg. XI. ann. Dom. 1375.

Ex ſumma Concil. 1305.

Ex ſumma Cõcil. 74.

Petrus Amelius Apoſtolici Palatij Sacriſta.

M. CCC. LXXV. die 13. Septẽb.

M. CCC. LXXVI. die 18. Ianuar.

ſan-

ſanctiſsimum Sacramentum in itinere publice non aſportatum, Romano Pontifice Ciuitates ſolemniter ingrediente, publice olim deferri non ſolere, non ſolum exemplum nuper enarratum indicat, ſed ratio item ipſa perſuadet: propterea quòd pro ipſo tantum Viatico à Romanis Pontificibus, necnon ab omnibus viris Eccleſiaſticis, ac item Laicis in itinere ſacroſanctum Euchariſtiæ Sacramentum antiquitus deferri conſueuit, vti in prima Commentarij noſtri Parte demonſtratum eſt. Siqui vero aliter ætate noſtra fecerint, id conſilio illorum, qui huiuſce Ritus cauſam meditati non ſunt, factum eſſe dicas oportet, ſicut Bononiæ in ſolemni Clementis VII. & Karoli V. equitatione per Ciuitatem factum fuit, vbi primum Imperator ſummi Pontificis manu coronatus fuit, vt infra videre eſt. Huic item exemplo adſimile eſt illud alterum, quod in ſolemniſsima Romanorum Pontificum equitatione olim obſeruabatur, dum Romæ ſummus Pontifex coronatus, è Vaticano ad S. Ioannem in Laterano ad poſſeſsionem capiendam ſplendidiſsima proficiſcitur pompa. Id quod admiſſum fuiſſe ab ijs cenſeo, qui non pro Viatico, ſed ad ſolam maieſtatem Pontificiam repræſentandam ſanctiſſimum Sacramentum longo in itinere aſportati ſolere opinati ſunt. Nunc autem geſtatio ſanctiſsimi Sacramenti in ſolemni per Ciuitatem equitatu iam diu antiquata in deſuetudinem abijt, vel quia multis ab hinc annis, vt aiunt, equitatio ſine paramentis Eccleſiaſticis, minusq. proinde ſolemnis fieri ſolet: vel quia in huiuſmodi equitatione id ita, re magis perſpecta, faciendum videtur: præcelſum nanque ac venerabile Sacramentum, præter ſacroſanctum Viaticum à Romanis Pontificibus in itinere; & à Parochis ad ægrotos piè ac religioſe aſportari conſuetum; ſingulis annis per publicas Ciuitatum, & Oppidorum, ceterorumq. locorum vias in feſto ſacratiſſimi

Karoli V. coronatio

Lib. Cærem. 1. tit. 2. c. 16. & tit. 5. c. 26.

Ritus antiquatus.

Corporis Christi die, singulari veneratione ac solemnitate, vt sancta Synodus Tridentina inquit, in processionibus circumferri solet, ac debet. Quòd igitur sanctissimum Sacramentum super Asturconem in solemni per Ciuitatem equitatione ad ipsam maiestatem Pontificiam insinuandam deferre non oporteat, inuictum ex eo argumentum colligi potest, quòd in tam solemni, hoc est, tam splendida & sumptuosa Gregorij XI. equitatione, dum idem Pontifex Vrbem ingrederetur, sacratissima Hostia in itinere ob nauigationem non asportata, publice saltem ac solemniter per Ciuitatem delata non fuit.

Concil. Trid. sess. 13. c. 5. & can. 6. Clemen. de reliq. & ven. sanct. Tit. 16.

Quando autem idem Gregorius ab Vrbe Roma Anagniam profectus est; è Basilica Sancti Petri ad Sanctum Ioannem in Laterano iuit, ibiq. rem sacram fecit, Hostiamq. vnam consecratam, ante se in itinere deferendam, suis manibus in pixide asseruauit, vt Petrus Amelius Apostolici Palatij olim Sacrista scribit dicens: *Reseruata Eucharistia, repositaq. per suas manus sacratissimas in Custodia.* Et infra: *Primo mane Iunij antelucanum, Corpus Christi omnibus viam patefecit.* Hæc Petrus Amelius de sacratissima Hostia in itinere à Gregorio delata.

Greg. XI. sacratissimam Hostiam ante se in itinere deferendam curauit, circa ann. Dom. 1376

Si itaque in tam breui itinere augustissimum Christi Corpus delatum fuit; istuc ipsum longo in itinere à ceteris Romanis Pontificibus, qui Gregorium XI. præcesserunt, factitatum dicas licet, quamuis de hac sanctissimi Sacramenti gestatione dictis iam de causis in omnium summorum Pontificum itineribus mentio inueniri non potuerit.

Pag. 27. & 28.

Hunc interea Ritum inueni obseruatum in illo etiam tam lacrymabili, tamq. detestando schismate, quo tandiu Catholica Ecclesia laborauit, hoc est ab Anno Domini M. CCC. LXXVIII. post obitum Gregorij XI. qui Pontificiam Sedem ex Auenione Romam reportauit, ad Concilium vsque Constantiense 1417. Hoc sane tempore

M. CCC. LXXVIII.

Ex Cócil· Constantiensi, & summa Concil.

tres in schismate deferebantur Pontifices, Ioannes videlicet XXIII. Balthassar Cossa Neapolitanus antea vocatus; Gregorius XII. Angelus Venetus antea nuncupatus, ex Familia Patritia Coraria ortus; & Petrus de Luna, Benedictus XIII. dictus. Is enim genere Cathalanus ex amplissima natus Familia, mortuo Clemente VII. adulterino, quem, Cardinalem Gebennensem vocitatum, Galli in Pontificem elegerunt, Vrbano VI. Pontifice iam legitime creato, Romanus Pontifex à schismaticis quibusdam Auenione nominatur: vbi dum ipse Benedictus Pontificiam auctoritatem exercere conaretur, idq. ab aliquot Nationibus, necnon à multis Principibus Viris, & ab omnibus denique bonis permoleste ferri videret, à Concilioq. tandem schismaticus & Antipapa declaratus, ad concitatam sibi iram mitigandam, Karoliq. VI. Galliarum Regis gratiam sibi conciliandam, eidem Regi ius Decimæ de Sacerdotibus cogendæ, vt Paulus Aemylius de rebus gestis Francorum ait, in annum dedit summis hominum querimonijs & expostulationibus, Benedictiq. nomine in dies magis inuiso. Cum autem ijs, qui eius sectam sequerentur, interdictum fuisset iure vectigalium, reddituumq. Ecclesiasticorum, eum statim deseruerunt omnes. Qua ex re Benedictus ignominiam sibi imminentem metuens, discessumq. vel potius fugam meditatus, in Cathaloniam redijt. Vt autem Pontificiam maiestatem, quam miris artibus affectabat, repræsentaret; vel timore perculsus, impetum hominum in itinere sibi instantem coercere ac reprimere posset, sacratissimum Christi Corpus ante se asportandum curauit, Paulo Aemylio teste, qui loco superius laudato, hac de re ita inquit: *Metu, ignominiaq. permotus* (Petrus videlicet de Luna) *ne à quoquam violaretur, Sacrosanctum Domini Corpus præseferens, in Cathaloniam ad natales suos, Tarraconensesq. concessit*. Hæc ex Aemilio.

Circa ann. Dom. 1407

Paul. Aemyl. lib. 10. de rebus gestis Francorú.

Lib. 10. de reb. gestis Francorú.

Huius

Huius generis exemplum quamuis nec verum Pontificem, nec propriam pretiosissimi Viatici gestationem omnino referre videatur, sicut ex Pauli Aemilij verbis colligitur; ipsum tamen sanctissimi Sacramenti ante summum Pontificem in itinere asportandi vsum demonstrat: nisi enim ante Petrum de Luna, Benedictum XIII. falsò nuncupatum, hic Eucharistiæ Sacramentum in itinere gestandi Ritus in vsu olim frequenti non extitisset, tantam nouitatem ausus non fuisset attentare: immo ex hoc exemplo Ritus sacratissimam Eucharistiam pro Viatico in itinere ante Romanum Pontificem gestandi solitus comprobatur: dictumq. Petrum ob mortem ex ira concitata sibi impendentem, sacrosanctam Hostiam iuxta summorum Pontificum consuetudinem non solum in sui tutelam, sed & pro Viatico in itinere ante se deferendam curasse, ratio ipsa docet, ac persuadet.

Idem quoque factum dicas necesse est à Pio huius nominis II. qui Mantuam pro Conuentu ad bellum contra Turcas excitandum celebrando iuit, deinde iterum in bellum contra Turcas indictum profectus, Anconæ Anno Domini M. CD. LXIV. obijt prima Septembris die, sextoq. sui Pontificatus anno, teste Platina. Hunc Pium, Mantuam vsque profectum, varia Italiæ flumina nauigasse, Anconam vero Lectica delatum esse Scriptores produnt; hinc nulla de sacrosancto Eucharistiæ Sacramento ante ipsum delato apud eos mentio facta reperitur, nisi ipso Mantuam ingrediente, vt legitur in eiusdem Pij Commentarijs, in quibus post apparatum & Comitatum, qui sanctissimum Sacramentum antecedebat, enarratum, hæc leguntur: *His Arcula iungebatur aurea, equo albo vecta, & multis luminaribus circumdata, in qua condita fuit Eucharistia, idest Hostia Saluatoris sacrata, & sericeum desuper vmbraculum.* Hæc ibi. Nihil autem erat,

Pius II. circa ann. Dom. 1458. creatus.

Kal. Sept. M. C D. L X I V.

Pij I I. Commentarij.

quòd sanctissimum Sacramentum dicto in itinere nunquam asportatum, in hoc tantum ingressu super Achineam deferretur: quia, vti diximus, hic sacer Ritus pro Viatico in itinere asseruando ab antiquioribus nascentis Ecclesiæ Pontificibus obseruatus fuit, frequentemq. apud ceteros vsum recepit: immo ex hac sanctissimi Sacramenti gestatione, summo Pontifice Mantuam ingrediente, sacratissimam Hostiam eo in itinere vel publice, vel saltem priuatim delatam fuisse fatearis oportet, etiamsi hac de re in Diario nullam mentionem factam fuisse inueniamus.

Pag. 20. & 21.

Alexander VI. die 22. Iulij ab Vrbe discessit, & Vicum Valerij, seu Varronis Oppidum, Vicouarum corrupte nunc vocitatum, tum loci natura, tum opere munitissimum, supraq. Tybur in Latio situm, profectus fuit, vt illic cum Alphonso II. Neapolis Rege de Regno Neapolitano à Rege Franciæ defendendo alloqueretur. Totoq. hoc in itinere, teste Brocardo in secundo suorum Diariorum Tomo, coram summo Pontifice sanctissimum Sacramentum super Achineam delatum fuit.

Alex. VI. M. CD. XCIV.

Brocard. to. 2.

Iulium huius nominis II. ex recentioribus Pontificibus coram se non semel sacrosanctum Viaticum in itinere solemniter asportandum curasse in Diarijs cæremoniarum inueni. Iulius nanque, Vir sanè ob Ecclesiæ sanctæ ditionem fortiter conseruatam & auctam nunquam satis laudatus (qui vt Imperium & Patrimonium Ecclesiasticum à diuersis occupatum recuperaret, multa gessit bella) ab Vrbe Roma Die xxvj. Augusti Anno Domini M. D. VI. discedens, & Bononiam vsque profectus, vt eam à tyrannide Ioannis Bentiuoli liberaret, sacrosanctum Viaticum solemni pompa, ante se in itinere asportandum curauit, vt Paris Crassus, eo tempore cæremoniarum Magister, scriptum in Diario reliquit. Quo in itinere, vt ait Platina, Rauennam,

Iulius II. M. D. VI.

Aug. 27. M. D. VI.

Paris Crassus To. 2.

Platina.

Ari-

Ariminum, & Aemyliam, siue Flaminiam vniuersam, quam Romanulam, vel Romandiolam vulgo appellant, recuperauit, Bononiamq. à tyrannide liberam reddidit. Huiusce Pontificis Itinerarium Adrianus Cardinalis heroico carmine complexus est. Eumdem Ritum idem Pontifex obseruauit, dum Die prima Septembris Anno Domini M. D. X. vt scribit idem Paris, Bononiam iterum profectus, Exercitum contra Alphonsum Estensem huius nominis primum Ferrariæ Ducem mouit, Mutina ei adempta, & Mirandula (præmio tamen, vt ait Platina, pro tot tantisq. laboribus non satis specioso) expugnata.

Adrianus Cardinalis.

Iulius II. M. D. X. Paris to.3

Platina.

Leo Decimus cum vniuersa Romana Curia Florentiam, & Bononiam vsque proficiscens sacrosanctum Viaticum in itinere solemni pompa ante se asportandum apud eumdem Paridem in Diario curasse legitur. Leo nanque Die prima Mensis Octobris M. D. XV. sumpto prandio, Roma discedens animi reficiendi caussa Viterbium versus, Montem Faliscum, Tuscaniam seu Tuscanellam, deinde Centumcellas vulgò & corrupte quidem Cincellas, Ciuitatem veterem vsque, se iturum dixit: vbi cum rumores disseminati essent de Francisco Gallorum Rege ad pedes sanctissimi Domini exosculandos Romam profecturo eodem cum Exercitu, quo Mediolanum expugnarat, in suamq. potestatem redegerat; Leo aliquid mali ex regio Exercitu euenturum Italiæ suspicans, Regem ab instituto amouere accurate studuit, sponte per Diploma ei promittens, se propediem Bononiam vsque profecturum. Idcirco aliquot sanctæ Romanæ Ecclesiæ Cardinalibus cum vniuersa Romana Curia Viterbium accersitis, de Pontificia Bononiam versus profectione consultum fuit, de Regi scilicet occurrendi modo, ne ad Italiam cum Exercitu aduentaret. Vt autem Pontificiæ Maiestati consuleretur, decretum deinde Florentiæ in Consisto-

Leo X. circa ann. domini M.D. X V.

Paris Crassus to.4.

Leo X. cur Bononiam sit profectus.

Consisto-rium Flo-rentiæ ce-lebratum. ſiſtorio fuit, vt quattuor Prælati è Florentia Parmam vſque, duoq. S. R. E. Cardinales à latere Legati è Bononia Regium vſque obuiam procederent. Leo itaque Romanus Pontifex, & Franciſcus Rex Chriſtianiſſimus ſplendidiſsimo apparatu Bononiam pro pace componenda ſeſe contulerunt. Leonis X. in Ciuit. Florentiã, & Bonon. ingreſſus. Leo & Florentiam, & Bononiam cum ſacroſancto Viatico ſolemni pompa ante ipſum delato, ingreſſus eſt. Rex autem Galliæ vndecima Menſis Decembris die, Anno Domini M. D. XV. illuſtriſsimo & ampliſſimo XX. Cardinalium Comitatu (abſque tamen Exercitu) à Leone X. Bononiæ magnificentiſſime fuit exceptus: deinde pacis conditionibus confectis, Mediolanum, & in Galliam redijt. Leo autem Florentiam, ac demum vere ineunte Romam remeauit.

CLemens huius nominis VII. ad Karolum V. Imperatorem coronandum Anno ſui Pontificatus VI. poſt Vrbem iam à Borbonio captam & direptam, Clemens VII. circa ann. Dom. 1529. Anno Domini M. D. XXIX. Die VII. menſis Octobris, vt Blaſius Cæſenas eo tempore cæremoniarum Magiſter ait, Blaſius de Cæſena in Diario. ab Vrbe diſceſſit, Bononiam cum ſacroſancto Viatico ante ipſum ſolemniter aſportato, proficiſcens: vbi Karolus Imperator à Clemente Papa ſplendidiſſimo apparatu exceptus, Romani Imperij Diadema de ſummi Pontificis manu more maiorum ſuſcepit incredibili apparatu, magnificentiſſimaq. pompa, & in ipſa natalis ſui die, 24. Februarij ſancto Matthiæ conſecrata, Anno Domini M. D. XXX. Auguſtus eſt appellatus, teſte Platina. Platina.

Paulus item Iouius Karolum V. à Clemente coronatum fuiſſe ſcribit in ipſomet die ſancto Matthiæ dicato, Paul. Iou. li. 27. hiſt. ſui temp. qui erat natalis Cæſaris, ſemper ei fauſtus non ſolum ob Ticinenſem victoriam, ſed etiam ob Regem Galliæ captum, vt Surius ſcriptum reliquit. Surius de reb. geſtis. De ſanctiſſimo Euchariſtiæ Sacramento, per Ciuitatem Bononiam, peracta

Karoli

Karoli coronatione, delato, mentionem facit idem Iouius, dum summi Pontificis ac Cæsaris per Ciuitatem equitantium admirabilem apparatum, & Comitatum describit dicens: *Nec multum inde succedebat Eucharistia sub aurea vmbella loculo crystallino inclusa, & sellæ generosi, & tamen pacati equi superimposita, laterna ingens ante, & circum dena funalia ferebantur*. Hæc Iouius. De sanctissimo autem Sacramento per Ciuitatem in solemnissima equitatione delato, illud superius videre est, quod nos hac de re diximus, cum de Gregorio XI. Apostolicam Sedem ex Auenione Romam reportante verba fecimus.

Iouius in histor. sui temporis lib. 27.

Pag. 32. & 33.

Clemens idem Bononiam iterum proficiscens, Die xviij. Mensis Nouembris Anno Domini M. D. XXXII. vt scribit idem Blasius, cum sacrosancto Viatico ante ipsum solemniter delato, ab Vrbe discesit, vt Karolum V. Imperatorem, Vienna ab obsidione Turcica liberata, in Italiam venientem pro Italiæ pace ac tranquillitate componenda alloqueretur.

Clem. VII. ann. Dom. 1532.

Blasius de Cæsena in Diario.

Clemens denique VII. Die ix. Septembris Anno salutis M. D. XXXIII. vt idem Blasius testatur, ab Vrbe discesit, Nicæam & Masiliam vsque cum sacrosancto Viatico ante ipsum solemniter delato, proficiscens, vt Francorum Regem alloqueretur, quo cum nouam iniuit amicitiam, in qua Laurentij Iunioris filia, Katarina Medicea, Henrico, Francisci Regis secundogenito, Masiliæ in matrimonium collocata est: ibiq. solemnes nuptiæ incredibili pompa celebratæ sunt. A Liburno autem Masiliam vsque Clemens nauigauit, sanctisimo Sacramento cum vniuersa Societate in alia trireme, quam Ducissam vocitabant, ante summum Pontificem delato, vt ait Blasius. Masiliam denique solemnisimo apparatu cum sacratissima Eucharistia ingressus est. Cuius ingressui duo etiam Filij Regis Christianissimi interfuerunt, duodecima Octobris die, Deo Domino consecrata, M.D.XXXIII.

Clem. VII. ann. Dom. 1533.

Blas. vbi sup.

Sanctissimum Sacramentũ naui delatum.

Pau-

Paulus huius nominis III. Vir ſane prudentiſsimus, atque inter Romanos Pontifices velut fulgentiſſimum iubar non ſolum Familiæ nobilitate ac ſplendore, ſed rerum etiam geſtarum magnitudine, multarumq. inſignium virtutum claritate bonis cum litteris coniuncta maiorem in modum reſplendens, Anno Domini M.D. XXXV. tertia menſis Septembris die (eodem Blaſio teſte) ab Vrbe diſceſsit, Peruſiam verſus proficiſcens, vt Ciuitatem ipſam à ſeditionibus liberaret. Quo in itinere ſacroſanctum Viaticum ante ſe ſolemniter aſportandum curauit.

Paul. III. anno Domini M.D. XXXV.

Blaſius de Cæſena in Diario.

Idem Paulus Anno Domini M.D. XXXVIII. Die vero 23. Martij ab Vrbe diſceſsit, Placentiam verſus, & Nicæam Prouinciæ Vrbem vſque profectus, vt Karolum V. Imperatorem, & Franciſcum Francorum Regem, eò accerſitos, alloqueretur ad pacem inter eos componendam, necnon ad nauale bellum in Turcas excitandum, ingenti claſſe, hoſtibus maxime formidabili, comparata.

Paul. III. Anno Domini M.D. XXXVIII.

Blaſius de Cæſena in Diario.

Hactenus de Romanis Pontificibus, qui ſacroſanctum Viaticum in itinere ſolemniter aſportandum curarunt: horum nanque Succeſſoribus longum iter facere non contigit. Gregorius tamen XIII. qui Bononiam ire decreuerat, hunc ſolemnem Ritum geſtandi ſacroſanctum Viaticum, obſeruandum curarat, vt Arculæ ſanctiſsimi Sacramenti tegumentum acu pictum, & in Sacrario Pontificio aſſeruatum, præſeferebat: in eo enim tegumento ſtemmata eiuſdem Pontificis gentilitia inſignita cernebantur. Nunc reliquum eſt, vt Tertiam huiuſce noſtri Commentarij Partem, quæ Societatis ſanctiſsimi Sacramenti Clementem VIII. Pontificem Maximum præeuntis ab Vrbe Roma Ferrariam vſque profectionem, eiuſdemq. Pontificis ſolemnem in Ciuitatem Ferrariam ingreſſum comprehendit, aggrediamur.

COM-

COMMENTARII

PARS. TERTIA

De Societatis sanctissimi Sacramenti Clementem VIII. Pont. Max. Ab Vrbe Roma Ferrariam vsque praeuntis profectione, deq. solemni eiusdem Pontificis in Ciuitatem Ferrariam ingressu Anno Domini M. D. XCVIII.

ERRARIA diuinitus recuperata effecit, vt Clemens Pont. Max. (cui res sane omnes, insigni pietate præuia, quamuis arduæ, quamuis pene desperatæ, diuina in primis ope fauente, ad vniuersæ Christianæ Reipublicæ beneficium, feliciter atque ex sententia succedunt) ab Vrbe Roma discederet, Ferrariam vsque ipsam profecturus. Anno nanque Domini M. D. XCVII. Die 27. Octobris, Alphonso Estense, huius nominis II. & vltimo Ferrariæ Duce, sine filijs ac descendentibus mortuo, sanctissimus D. N. Clemens VIII. Pastor Ecclesiæ vigilantissimus, & Patrimonij S. Petri defensor acerrimus & indefessus, vbi primum Ferrariæ Ducatum in feudum olim à Romanis Pontificibus Prædecessoribus suis concessum, ad Romanam Ecclesiam ob lineam dicti Alphonsi finitam fuisse deuolutum, accepit; nulla penitus cunctatione interposita, cum vniuerso S. R. E. Cardinalium Collegio de illius recupe-

ratione grauiter ac ſapienter egit, dictam recuperationem ijſdem quoque Cardinalibus inſtanter poſtulantibus. Quare ſanctiſſimus D. N. in decreto hac de re pronunciando, humanis poſthabitis rationibus, totam Ferrariæ ditionem Chriſto Domino Saluatori noſtro, nec non glorioſæ ac ſemper Virgini, Dei Genitrici Mariæ, ſanctiſq. Apoſtolis Petro & Paulo, conſtanti animo, miroq. pietatis ardore addixit & conſecrauit. Iuris itaque atque Canonum ordine ſeruato, ſtricto tandem vtroque gladio, Petroq. S. Nicolai in carcere, Diacono Cardinale Aldobrandino, ex fratre germano eiuſdem Clementis nepote, ad res ſane præclaras & arduas pro Romana Eccleſia celeriter ac feliciter perficiendas nato, in Ciuitate ac Ducatu Ferrarienſibus, necnon in vniuerſa Italia ad quoſcumque Principes à latere Legato, pro Ducatu Ferrariæ ipſo recuperando cum militaribus copijs miſſo, Cæſar Eſtenſis nullo militum expectato congreſſu, eumdem Ferrariæ Ducatum antiquo ac legitimo S. R. E. dominio, ſuperiori anno M. D. XCVIII. die 12. Ianuarij reſtituere, inita conuentione, ſcriptis mandata, promiſit: req. ipſa eiuſdem vigeſima nona Menſis die, hoc eſt, pridie diei ſancto Hippolyto conſecratæ, in qua ipſius Clementis, antea Hippolyti nuncupati, Pontificatus natalis celebratur, libere ac pacifice, non humano tantum, ſed expreſſo diuinæ opis præſidio, reſtituit, Ferraria gaudio geſtiente, tota Vrbe Roma exultante, Deoq. ingentes gratias agente, vniuerſaq. Italia admirante. Sanctiſſimus autem D.N. Clemens, etſi ad Ferrariam recuperandam, Alphonſo ſtatim mortuo, ipſemet ire decreuerat; ad eam tamen diuinitus recuperatam ſeſe etiam contulit ijs de cauſis, quas infra ſuo loco enarrabimus.

Parte tertia ſub fi. De rebus Ferrariæ geſtis.

Ab Vrbe autem Roma idem Sanctiſſimus D. N. tertiadecima Aprilis die M. D. XCVIII. diſceſſit, Societate ſanctiſſimi Sacramenti cum ſacroſancto Viatico vnius

Diſceſſus Papæ.

diei

diei itinere, & breuissimo quidem, præuia, ob rationes, quas in Prima huiusce Commentarij Parte in medium attulimus, hunc nodum explicantes. Quare sanctissimus D. N. duodecima eiusdem Mensis die, peculiari quodam nomine atque cultu Domino Deo consecrata, vt sacrosanctum Viaticum ante suum discessum vnius diei itinere præire cerneret, in Basilica sancti Petri super Altare sanctorum Apostolorum rem diuinam priuatim faciens, ex sacratissimis Hostijs duabus vnam de more absumpsit; alteram vero, completa Missa, sacerdotalibus exutus indumentis, mozzetta deinde ac stola indutus intra vasculum crystallinum, quod custodiam sanctissimi Sacramenti appellant, repositam, in Arcula siue Capsula suis manibus maxima cum veneratione collocauit. Clauiculam denique, qua suis item manibus Capsulam obserauit, Apostolici Palatij Sacristæ, cui sanctissimi Sacramenti cura ex officio Sacristatus demandatur, assignauit.

Pag. 25 & 26.

Missa Domini Papæ priuata.

Sacratissima Hostia intra Capsulam à sanctissimo D. N. reposita.

Capsulæ clauicula.

Capsula, vt eam plenius describamus, lignea est, longitudine palmorum circiter quattuor; latitudine duorum; altitudine autem vnius palmi & amplius, holoserico rubri coloris panno, intus forisq. conglutinato, cooperta. Eius operculum habet foris in medio basem quamdam ex ære aurato, intra quam statuitur Crucis æreæ pes auratæ cum sacra Christi imagine vnius palmi, & eo amplius, eidem Cruci erectæ super illam basem affixa. Hæc interea Capsula habet intus in fundi medio sericeum rubri coloris sacculum desuper contrahendum, & funiculis sericeis constringendum, in quo vasculum illud crystallinum siue Hostiaria, vel, vt aiunt, Custodia cum sacratissima Hostia à Sacrista † de septimo in septimum diem, vt iam diximus, mutanda, reconditur & custoditur.

Capsulæ sanctissimi Sacramenti descriptio.

† Hostiæ Sacratissimæ de 7. in 7. diem mutatio. Pag. 24. & 25.

Extat etiam super Capsulam opertorium ex tela aurea, seu potius ex serico & auro contexta in quattuor partes

Capsulæ Opertorium.

 diuisum,

diuiſum, atque hinc inde pendens; partium vero extremitates lacinijs item ſericeis & aureis diſtinctæ & ornatæ ſunt, necnon Eccleſiæ ſanctæ, ſummi Pontificis, & Societatis Corporis Chriſti inſignibus decoratæ. Ad quattuor Capſulæ angulos quattuor virgæ ferreæ & auratæ palmorum circiter quattuor, columellarum inſtar, ad tres & amplius palmos ſupra Capſulæ operculum eminentes, aptatæ cernuntur: ſuper quarum ſummitatibus vmbella, quam vulgo baldacchinum appellant, ex ſerico item & auro contexta, ſuſtentatur, hinc inde pendens, lacinijs, & lemniſcis ſeu flocculis tum ſericeis tum aureis diſtincta & ornata: in cuius vertice ad quattuor angulos totidem ſtellulæ ex ære inaurato ſuper glandes item æreas & auratas ac ſatis quidem grandes collocatæ, magnam efficiunt venuſtatem. Hunc in modum Arcula ſiue Capſula varie ac decenter elaborata haſtis quibuſdam ornatis ſubleuata ab octo Baſilicæ ſancti Petri Canonicis ſuper humeros deferebatur.

Vmbella ſanctiſsimi Sacramenti Capſulæ coaptata deſcribitur.

Comitatus à S. Petro ad Portã Angelicam.

Ante ſanctiſsimum Sacramentum ibant Conuentus Laicorum ad pietatis & religionis opera inſtituti, quos Confratrias vocant, cum cereis facibus ſeu funalibus ardentibus, omniumq. Ordinum Religioſi, deinde Cantores Baſilicæ ſancti Petri decantantes, Crucifero item cum vniuerſo Vrbis Clero ſubſequente. Poſt Clerum deferebatur Capſula ſanctiſsimi Sacramenti cum alia maiori vmbella ab octo Cubicularijs ex intimis Sanctiſsimi D. N. Papæ atque præcipuis, quos appellant ſecretos, delata, Clauarijs ſeu Clauigeris, & Heluetijs ſanctiſsimi D. N. machærophoris & haſtiferis hinc inde in ipſius ſanctiſſimi Sacramenti cuſtodiam & venerationem incedẽtibus.

Confratres. Religioſi. Cantores. Crucifer. Clerus. Cubicularij Papæ. Clauigeri. Heluetij.

Prope ſanctiſsimum Sacramentum ſequebatur ſanctiſsimus D. N. Papa, cereum ſatis grandem & ardentem manu geſtans, ſubſequentibus S. R. E. Cardinalibus, & funalia item cerea ardentia deferentibus; hos Prælati multi

Sanctiſsimus D.N. Papa.

multi ac nobiles viri ſequebantur, immenſa fere & admiranda quidem Populorum frequentia accedente.

Hoc ordine intra & extra Eccleſiam ad ſcalarum radices vſque, in ampliſsimam ſancti Petri aream ducentes, itum eſt; vbi Aſturco ſiue Achinea, equus videlicet albus, cui non vulgaris in inceſſu gradus, ſed mollis alterno crurum explicatu glomeratio eſt, pulcherrime phaleratus, opertorio rubri coloris holoſerico ad eius vſque pedes defluente coopertus, & ephippiatus, ſtragula ſcilicet, quam ſellam paſsim vocant, rubri coloris holoſerica, tintinnabulo argenteo & inaurato à collo eius pendente, detinebatur.

Aſturconis phalerati deſcriptio.

Aſturconis opertorium, ſella, & tintinnabulum.

Quò poſtquam peruentum eſt, Arculæ ſeu Capſulæ geſtatores, eam ſtatim Aſturconi impoſuerunt, & intra ſellæ anteriorem ac poſteriorem partes, multo plus alijs ſellis prominentiores, ad ipſam Capſulam melius recipiendam & coagmentandam ita elaboratas, coaptarunt. Sacriſta vero ad eamdem Arculam ſuper ſella tutius firmandam & fulciendam, duobus ferramentis (quæ vulgo vites vocantur, viceſq. clauium fungi ſolent) ad anteriorem ſellæ & Capſulæ partem adhibitis, & in vtramque per foramina ſinuoſa tranſigentibus; totidemq. ferramentis ad poſteriorem eodem modo appoſitis; ita Sellam & Capſulam inter ſe connexas ſiue coagmentatas ac ſtabiles reddidit, vt hæc ab illa dimoueri haudquaquam poſſit, niſi ferramenta illa extrahantur, aut perfringantur.

Capſulæ ſanctiſsimi Sacramenti ſellæ ſuper Aſturconem coaptatur: huiuſceq. coaptationis deſcriptio

Ferramenta ad fulciendam capſulam.

Hac re ſtatim confecta, Sacriſta mulam albam, eius muneri deſtinatam, actutum conſcendit, mantelletto & mozzetta, vt loquuntur, iuxta Inſtituti ſui colorem indutus, albumq. baculum, nigri coloris funiculo ſericeo, & lemniſcato inſignitum, curæ ſibi commiſſæ ius ſiue inſigne præſeferentem manu geſtans, Portam Angelicam verſus ſeſe contulit, vbi DD. Prælati cum vniuerſa Societate ſanctiſſimum Sacramentum, à Confratribus, & à

Apoſtolici Palatij Sacriſta. Idem fere infra pag. 31.

Baculus Sacriſtæ quid ſibi velit.

Clero,

Clero, necnon à Populis veneranter comitatum, præstolabantur.

Antea verò quàm sanctissimum Sacramentum à scalis sancti Petri dimoueretur, sanctissimus D. N. Clemens ambobus genibus flexis, ab vltimo scalarum gradu sese erexit, & ad Capsulam accedens, eam maxima cum veneratione exosculatus est; deinde iterum genua flectens, ingenti lacrymarum effusione ac pietate religiose sacratissimum Christi Corpus ingeniculatus adorauit; ab humo autem non surrexit, donec sanctissimi Sacramenti Arculam videre potuit; postquam vero eam amplius cernere non valuit, è terra erectus, S. R. E. Cardinalibus dimissis, per easdem scalas in Palatium redijt. Vbi autem primum eo, quem enarrauimus, ordine, ad Portam Angelicam cum sanctissimo Sacramento peruentum est, omnes, qui eò vsque sacrosanctam Hostiam comitati sunt, in aream sancti Petri, ad varia Vrbis loca vias monstrantem, redierunt, Societatem sanctissimi Sacramenti sese viæ committentem progredi sinentes, eidemq. felix iter ominantes.

Magna sanctissimi D. N. pietas ac religio.

Sanctissimus D. N. dimissis Cardinalibus in Palatium reuertitur.

Antea vero quàm rem vllam ad iter pertinentem aggrediamur, instructionem Societatis sanctissimi Sacramenti censeo describendam iuxta seriem ac pompam in itinere obseruatam.

Instructio ac series equitatus Societatis sanctissimi Sacramenti Ferrariam proficiscentis.

OMNIA in primis, quæ ad Sacrarium Pontificium pertinent, necnon Societatis quorumcumque vtensilia, hoc est ad eorumdem cultum, aut vsum spectantia à mulis

Sarcinæ Sacrarij Pontificij.

à mulis & equis onerarijs præferebantur : Omnium interea iumentorum ductores, hoc eſt muliones & alij, necnon baiuli ad iumenta oneranda & exoneranda, & ad ſarcinas huc atque illuc ſuper humeris portandas deſtinati, ſuo loco præibant. Sarcinæ, ad Sacrarium Pontificium pertinentes, opertorijs ex panno rubro ſummi Pontificis inſignibus ornato erant contextæ. Hanc tumultuariam & iumentorum & hominum multitudinem Turmæ equitum cum Tubicine ſubſequebantur. Hos prope octo Aſturcones, ſiue Achineæ ſellis holoſerico rubri coloris panno coopertis ſtrati ſine ſeſſoribus à ſtabularijs ducti cum Aſturcone duas ligneas, & quidem breuiſsimas, deferente ſcalas panno rubro tectas ſubſequebantur: vtraque vero ſcala duobus conſtat gradibus ad Capſulam ſellæ coagmentandam, & coaptandam, & inde, cum opus eſt, deponendam idonea. Hos ordinatè ac diſtinctè qui infra leguntur, ſubſequebantur; vniuerſæ ſcilicet Prælatorum Familiæ, & famuli cuiuſcumque gradus hominum, qui aliqua dignitate ſunt inſigniti, vel aliquo funguntur munere.

Tubicen. Turmæ equitum. Aſturcones, vel Achineæ. Scalæ ligneæ panno rubro tectæ. Prælatorum familiæ ac famuli.

Duo deinde Curſores, duoq. ex officio rubeam deferentes virgam; Viginti Pontificiæ Cappellæ Cantores; Duo Scutiferi; Duo Clauarij argenteas clauas geſtantes; Alter Sacrarum Cæremoniarum Magiſter; Duoq. Cappellæ Pontificiæ Clerici hyacinthini ſeu violacei coloris veſtibus induti, equis inſidentes, argenteaſq. laternas ſuper haſtis affixas deferentes. Haſtę vero ſuper ſtapedibus, ſiue, vt aiunt, ſtaffis quibuſdam ad hanc rem ſolam confectis, fulciuntur ac ſuſtentantur, cereis ardentibus intra laternas in ſummitate haſtarum ſubleuatas, occluſis.

Curſores. Virgã rubeam deferentes. Cantores. Clauarij. Cæremo. Magiſter. Clerici cappellæ.

Luminaribus hiſce præuijs, ſanctiſsimum Sacramentum, eo, quem explicauimus, modo, aſportatum ſuper Achineam ſeu Aſturconem à duobus circumpedibus ſeu peditibus, quos Parafrænarios appellant, fræno

ductum,

Heluetij. ductum, sequebatur, Heluetijs in eius custodiam & venerationem Machærophoris hastiferisq. stipatum.

Apostolici Palatij Sacrista. Pag. 26.

Apostolici Palatij Sacrista sanctissimum Sacramentum statim subsequebatur, mulæ albæ insidens, albumq. baculum, iurisdictionis cuiusdam insigne præseferentem manu gestans, vt fusius hac de re nuper suo diximus loco.

Prælati, & Assistentes Papæ.

Hunc sequebantur Prælati omnes, ac ceteri sanctissimum Sacramentum comitantes, Fabius videlicet Blondus, Patriarcha Hierosolymitanus; Guillelmus de Auanzòn Gallus, Archiepiscopus Ebredunensis; Franciscus Montorius Episcopus Neocastrensis sanctissimi D. N. in Cappella Assistentes, & Hieronymus Centelles Romanus Episcopus Caballionensis; Bernardinus Morra nunc Episcopus Auersanus, & Andreas Sorbolongus, ambo è sacra Reformationis Congregatione; Scipio Vicecomes Subdiaconus Apostolicus; hi vero tres vtriusque signaturæ Referendarij. Hos sequebantur Aloysius Cittadinus, & Pomponius de Magistris, Altaris Sanctorum Apostolorum Petri & Pauli in Basilica Vaticana Præfectus, quem Altaristam appellant; ambo eiusdem Basilicæ Canonici; necnon Octauius Boiardus, & Ioannes Baptista Genga, hi quattuor è sanctissimi D. N. Cubicularijs, quos vocant honoris. Quattuor interea ex ijs, qui domestico sanctissimi D. N. Sacello inseruire solent, Cappellaniq. passim vocitantur; Duoq. tandem Scutiferi, seu Cubicularij ex ijs, qui extra cubicula domestica seu secreta custodiendi munus exercent.

Subdiaconus Apostolicus ac Referendarij.

Cubicularij Papæ.

Cappellani.

Scutiferi.

De discessu ab Vrbe Roma.

Die 12. Aprilis, qui fuit dies Dominicus.

HOC ordine Societas sanctissimi Sacramenti, pridie idus Aprilis, hoc est, duodecima Mensis die M. D. XCVIII. ab Vrbe Roma discessit, Ferrariam vsque profecta;

profecta; idemq. toto in itinerum cursu obseruatus est ordo. Idibus vero Aprilis, tertiadecima eiusdem mensis die, sanctissimus D. N. cum vniuerso Pontificio apparatu & Comitatu præeuntem sanctissimi Sacramenti Societatem sequens, in viam sese dedit. Societas nanque sanctissimi Sacramenti itinere vnius diei, & quidem fere semper breuissimo, Summum Pontificem antecedebat, vt alibi fusius dictum est, nodo ad hanc rem spectante, dissoluto. Quotidie iter agebatur, nisi per sanctissimi D. N. Cursores Tabellarios ipsi Sacristæ aliter mandatum fuisset: idemq. Sacrarij Pontificij Præfectus singulo quoque mane rem diuinam, quam Missam conuentualem appellant, pro vniuersa sanctissimi Sacramenti Societate iter agente, faciebat, istuc ipsum multis & frequenter quidem priuatim facientibus.

Pag. 25.

Missa conuentualis.

Sacris peractis, hoc est Missa conuentuali ab eodem Sacrista celebrata, Psalmi & orationes pro iter agentibus recitabantur iuxta Clericorum Itinerarium in Ecclesia sancta institutum: deinde ordine, paulo superius enarrato, Societas viæ sese committebat, his prius à Fabio Blondo Patriarcha Hierosolymitano dictis: *Procedamus in pace*; Ceteris respondentibus: *In nomine Domini. Amen.*

Precationes pro iter agentibus quotidie celebrari solitæ.

Magna diei pars singulo quoque itinere in septem Psalmis, quos pœnitentiales vocant; & in Litanijs recitandis, alternantibus Choris, consumebatur; in reliqua diei parte, suo quisque arbitratu, modo diuinum Officium, modo preces aliquas, modo Orbiculum illum precarium, quem Coronam passim vulgo appellant, recitabat: Colloquia denique Christianam pietatem ac religionem redolentia, necnon ad rem, quæ in Arcula deferebatur, sacratissimam ac diuinam pertinentia, interdum habeb antur.

Exercitationes spirituales in toto itinere præstitæ.

De acceſſu ad ea loca, in qua diuertendum erat.

VEſpertino iam deinde tempore aduentante, cum Societas vno circiter milliario ab Oppido, ſeu Ciuitate, quò diuertendum erat, abeſſet, ecce ſtatim præſto adſunt militares homines perarmati, Societati, in honorem ac venerationem ſanctiſsimi Sacramenti obuiam procedentes; deinde cum cereis ardentibus Clerus & Religioſi omnes modo Hymnum in ſolemnitate Corporis Chriſti cantari ſolitum; modo S. Ambroſij ac Beati Patris Auguſtini ſacrum item Hymnum decantantes, Conuentuſq. Laicorum ad pietatis & religionis opera inſtituti, quos Confratrias, & Confraternitates appellant, ſanctiſsimo Sacramento occurrebant.

Militares homines.

Clerus.

Religioſi.

Confratriæ.

Prope autem loci Portam, ecce item Magiſtratus, præcinentibus tubis, & Populo ſubſequente, obuiam Societati ſeſe offerebat, ſanctiſsimo Sacramento vmbellam à primarijs locorum viris, ſeu optimatibus Magiſtratum gerentibus per Oppida ſeu Ciuitates geſtandam honori ſimul & labori ſuccedentibus, ſubeunte, hinc inde quoque pueris & adoleſcentibus ac iuuenibus & quidem nobilibus vario ac ditiſsimo veſtium cultu decoratis, alijs interdum oliuarum ramos, alijs vero clauas ſiue baculos oblongos pictos & ornatos manu deferentibus, circumſepto; minoribus interea necnon maioribus tormentis bellicis ad lætitiam ſimul ac venerationem declarandam diſploſis. Societate ſanctiſsimi Sacramenti hunc in modum diſpoſita, ad Eccleſiam Cathedralem vſque pie ac religioſe procedebatur: in eundo autem, exteriores domorum parietes aulæis picturata verſicolorіq. textura inſignibus ac ſpectabilibus veſtiti, feneſtræq. tapetis perpulchris exornatæ, viæ floribus ac folijs ſtratæ, necnon velis ſiue linteis deſuper contectæ, ornatiſq. Altaribus

Magiſtratus locorum cum Populis.

Varius Adoleſcentulorum ac Iuuenum cultus.

Apparatus locorum.

nonnun-

nonnunquam ornatæ cernebantur, Gentibus vtriusque sexus visendi gratia vndique confluentibus, præter eas, quæ è fenestris ipsis, atque è domorum ianuis spectabant.

De accessu ad Ecclesiam Cathedralem.

POstquam vero ad Ecclesiam peruentum erat, Arcula ipsa cum sanctissimo Sacramento in maiori seu primario Ecclesiæ Altari decentissime ornato statuebatur: deinde à Cappellæ Pontificiæ Cantoribus, alternantibus Choris, Litaniæ sacratissimi Corporis Christi, necnon sacræ cantiones decantari solebant, maxima Populorum intus extraq. Ecclesiam adstante frequentia, attentissimeq. audiente. Erudito denique ac suaui musicorum concentu peracto, perq. sacram precationem ab Episcopo seu Presbytero loci primario decantatam concluso, Indulgentiæ non solum pro adstantibus, verum etiam pro ijs omnibus, qui sanctissimum Sacramentum comitati iam fuerant, ac postridie ad portam vsque Ciuitatis aut Oppidi comitaturi erant, à cæremoniarum Magistro promulgabantur. His peractis, Christifideles ad primam vsque noctis & amplius horam in Ecclesia commorantes, & in eam certatim concurrentes, sanctissimo Sacramento suppliciter preces offerebant. Dimisso denique Populo, Apostolici Palatij Sacrista sacratissimam Hostiam (cæremonijs sacris rite præmissis) pie ac religiose visitabat: & siquid in Capsula ob continuam eius agitationem vitiatum fuisset inuentum, resarciendum studebat. Ecclesiasticos postremo viros in custodiam sanctissimi Sacramenti nocturnas vigilias alternatim acturos, cereis ac lampadibus perpetuò ardentibus illic relictis, destinabat.

Cappellæ Pontificiæ Cantores.

Indulgentiæ pro comitantibus Sanctissimum Sacramentum, &c.

Populorũ concursus ac religio

Ecclesiastici Viri in custodiam sanctissimi Sacraméti destinati.

De Populorum Comitatu, eorumq. pijs rebus gestis, Societate sanctissimi Sacramenti Ciuitates & Oppida ingrediente.

HActenus ijs de rebus, quæ à Societate sanctissimi Sacramenti in itinere fieri solebant, necnon de eiusdem in Ciuitates vel Oppida, in quæ diuertendum erat, ingressu: Nunc reliquum est, vt ea, quæ à Populis locorum, per quæ transeundum erat, facta sunt, ac nonnulla enarratu digna, quæ in itinere euenerunt, commemoremus.

Populorum pietas ac religio.

Populorũ concursus & comitatus.

Tanta vbiuis gentium erat omnium Christianorum erga Sanctissimum Sacramentum pietas ac religio, vt non solum cum Magistratu & Clero, altero ipsorum Vmbellam supra Capsulam Sanctissimi Sacramenti deferente; in ingressu & in discessu Societates Laicorum ad pia opera exercenda institutæ (quas Confraternitates vel Confratrias vulgo appellant) multiq. ex locorum Populis ad aliquot milliaria, verum etiam vtriusque sexus Christifideles ex vicinis Villis, & Castellis, Oppidis ac Ciuitatibus vndique turmatim confluentes, sacratissimam Eucharistiam pie ac religiose comitarentur. Huius autem generis Comitatus per totam fere viam singulo quoque in itinere cernebatur, dum alios alij excipiebant, & recentes defatigatis succedebant.

Acta Populorum in itinere Christianam pietatem ac religionem exprimentia.

MVlta toto in itinere miram omnium Populorum erga sanctissimum Sacramentum pietatem exprimentia euenerunt, quæ longum profecto foret enarrare.

Hæc

Hæc tamen pauca ſilentio prætermittenda non reor: Quorum vnum eſt de fœmina ruſticana quadam, quæ ab vniuerſa ſanctiſſimi Sacramenti Societate viſa eſt è collibus quibuſdam ad viam vſque præcipitanter deſcendens, ſuumq. pectus frequentiſſimis contundens pugnis, atque hunc ſemper in modum ſacratiſsimam Hoſtiam, pectore ob verbera conſperſo ſanguine, & verbis Chriſtiana religione refertis, fœminæq. peritiſſimæ peritiam omnem longe multumq. ſuperantibus, ſubſecuta eſt; nec vnquam regredi voluit, dum ei per corporis vires progredi licuit: à tam pio autem, tamq. religioſo obſequio nonniſi ob longam ac nimiam defatigationem, rei tantæ debitam, virium expers (inuita tamen) deſtitit.

Fœminæ cuiuſdam pietas ac religio.

Ego vero dum miram religioſiſſimæ fœminæ erga ſacroſanctum Chriſti Corpus pietatem meditarer, mihi in mentem venit quod Gregorius Nazianzenus de Gorgonia ſorore ſua ante ſanctiſsimum Sacramentum ad Altare proſtrata, immenſo fidei & charitatis feruore, mercediſq. ſpe haud vacante, ingentiq. lacrymarum profluuio perfuſa, & pene moribunda, Chriſtumq. Dominum implorante ſcriptum reliquit, dicens: *Deſperatis omnibus aliis auxiliis ad mortalium omnium Medicum confugit, atque intempeſta nocte captata, cum morbus nonnihil remiſiſſet, ad Altare cum fide procumbit, eumq. qui ſuper ipſo honoratur, cum ingenti clamore inuocans, omnibuſq. nominibus appellans, atque omnia ea, quæ vnquam mirifice geſſerat, velut in memoriam ei reuocans (nam & veteres & nouas hiſtorias callebat) tandem pia & præclara quadam impudentia effertur.* Hunc fere in modum religioſiſſima illa fœmina ruſticana vere piam, vereq. præclaram Gorgoniæ impudentiam modo quodam & dictis & factis imitari videbatur, etſi Gorgonia, Chriſto Domino gratiſsima, ægro erat corpore, & ſupra quàm dici poteſt afflicto, membris omnibus diſſolutis; illa vero non item: immo vt ſanam gratamq. Chriſto Domino ſeſe redderet, aut conſeruaret,

Greg. Nazian. in xj. oratione funebri in laud. Gorgoniæ.

seruaret, suum corpus mirum in modum affligebat. Hæc de fœmina rusticana & imperita, peritiam huius mundi omnem superante.

Feminæ à dæmonum vexatione liberatæ.

Christifideliũ pietas ac religio.

Orbiculus precarius.

Populorum magnificentia.

Alterum scitu dignum sese offert de quibusdam fœminis ab immundo spiritu vexatis, quæ in ipso sanctissimi Sacramenti transitu, ob magnam earundem atque astantium in sacrosanctum Christi Corpus sub specie panis occultatum fidem, liberæ à dæmonibus euaserunt. Omitto Christifidelium vtriusque sexus pietatem ac religionem, dum omnes tota fere via Arculæ sanctissimi Sacramenti opertorium vel manibus osculatis, vel Orbiculo illo precario, qui Corona vulgo vocitari solet, certatim tangerent, & quidem venerabundi. Omitto etiam quæ in Capsulæ gestatorem, & in eos, qui prope subsequebantur, ob venerationem sanctissimi Sacramenti fiebant; necnon Arcus, quos triumphales vocant, in confinijs locorum, & in Ciuitatibus & Oppidis constructos: non enim desunt, qui hanc Ciuitatum & Oppidorum magnificentiam cum pietate coniunctam conscribant: quibus hanc dicendi prouinciam libenter relinquo. Multa denique breuitatis caussa omittenda videntur, quæ in Villis & Castellis, atque item in Oppidis & Ciuitatibus, in quibus solus præstabatur transitus, in venerationem sanctissimi Sacramenti, & in pedestrium hominum obsequium fiebant.

Epilogus & ordo rerum dicendarum.

NVNC reliquum est, vt loca, per quæ itum fuit, & in quibus à sanctissimi Sacramenti Societate pernoctatum est, ordine recenseamus. His breuiter enarratis, felicissimum & Pontificio apparatu splendidissimum in Ferrariam recuperatam ingressum aggrediemur. Vt autem loca omnia, in hoc Itinerario enarrata, non solum

à no-

à noſtratibus, ſed ab exteris etiam Nationibus facile dignoſcantur, tum recentiora tum antiquiora locorum nomina, eorundemq. naturam & ſitum, breuiſſime, quò ad eius fieri poterit, explicabimus.

Itinerarium Societatis ſanctiſsimi Sacramenti.

PRidie idus Aprilis, hoc eſt, vt alibi diximus, duodecima menſis die; Domino Deo peculiari quodam cultu ac nomine conſecrata, Societas ſanctiſsimi Sacramenti ab Vrbe Roma (quæ eſt Italiæ Ciuitas in Latio ſita, nemini non nota, omniumq. Vrbium Regina, totiusq. prope Mundi olim, nunc vero Chriſtiani Orbis caput) Ferrariam vſque profectura, per Portam Angelicam diſceſsit, per prata tranſiens, indeq. per Pontem † Miluium, quem nunc Mollem (& corrupte quidem) vulgus appellat. Is autem Pons extra Portam Popularem eſt, mille & amplius paſſuum interuallo, viam Flaminiam coniungens: ad quem Maxentius Tyrannus cum exercitu à Conſtantino Magno diuinitus fuit oppreſſus.

Pag. 29.
Die Dominico 12. April.

† Pōs miluius vel mollis corrupte.

Maxētius à Conſtantino oppreſſus.

A Porta vero Angelica, ad hunc vſque Pontem circiter vnum milliarium diſtante, frequentiſsimi vtriuſque ſexus Populi in varijs vehiculorum generibus, præter alios pedeſtres quàmplurimos, hinc inde ſanctiſſimum Sacramentum expectantes commorabantur. Ex pedeſtribus autem permulti ad ſeptem milliaria, ad Portam ſcilicet vulgo Primam vocitatam, ſanctiſsimum Sacramentum comitati ſunt. Veſpertino denique tempore aduentante, ad Caſtellum, ſiue Caſtrum Nouum, ab Antonino in ſuo Itinerario commemoratum, & in Thuſcia ſitum, deuentum eſt: cuius in Diuerſorio ob loci & omnium rerum anguſtias non bene nobiſcum actum.

Populorū frequētia in Romæ ſuburbanis.

Prima porta.

Caſtrum nouum.

Poſtri-

Poſtridie, hoc eſt 13. Menſis Aprilis die à Caſtro Nouo per Arinianum oppidum, vel Arianum à Blondo, vel Arignanum à Platina dictum, nunc vero Rignanum vulgo vocitatum, non procul à Monte Soracte tranſeuntes, ad Ciuitatem Caſtellanam editiſsimo in loco ſitam, altiſsimisq. vndique cinctam rupibus, olim Feſcenium, ſeu Feſceniam à Blondo, Annio, Volaterrano, Plinio, ac Strabone nuncupatam, peruenimus, ibiq. cænauimus ac pernoctauimus.

Die Lunæ 13. April.

Arinianum.

Ciuitas Caſtellana.

Ad ſextam noctis horam omnes dum ſomno ſeſe darent, ecce Curſor Tabellarius ab Illuſtriſsimo ac Reuerendiſsimo Domino Cynthio Sancti Georgij Cardinale, Clementisq. VIII. Nepote miſſus ad Sacrarij Pontificij Præfectum, cui mandatum fuit, vt in Ciuitate Caſtellana cum vniuerſa ſanctiſsimi Sacramenti Societate ad nouum vſque nuncium conſiſteret. Id quod Sacriſta ſe facturum eadem ipſa hora per litteras reſpondit.

Sequenti vero die ſacris iam peractis, ſub prandium, per alium Curſorem Tabellarium fuit eidem mandatum, vt, litteris illico perlectis, cum eadem Societate illinc diſcederet, cœptumq. iter perſequeretur. Hinc Societate ſanctiſsimi Sacramenti per Tubicinem excitata, & per Curſores de diſceſſu monita, ſumptoq. ientaculo, ſtatim diſceſsimus.

Die igitur 14. à Ciuitate Caſtellana venimus Burgetum, ſiue Burghettum (Beati Leonardi vicum lautum) ad ius dominiumq. Xenodochij ſancti Spiritus in Saſſia Romæ olim pertinens; nunc Ducatui Caſtri ſubiectum; deinde Tiberim ſupra Pontem ex nauigiorum connexione, tabularumq. deſuper compagine conſtructum tranſiuimus; inde per Ocriculum à Strabone & Antonino; à Tacito autem ac Plinio, Otriculum in Vmbria, dictum, ad mille paſſus à Tiberi in Colle ſitum, Narniam (olim Nequinum) Ciuitatem antiquam

Die Martis 14. Aprilis.

Burghettum.

Otriculum.

Narnia.

à Nare

à Nare fluuio nuncupatam, Viris & armorum ac litterarum, dignitatumq. gloria decoratis insignem, multisq. alijs nominibus celebrem, in aspero, saxoso, præcelsoq. monte sitam deuentum est. A Septentrione attamen Agri colles amœni sunt, arboribusq. fructiferis, vitibus, oleis, ficubus, idq. genus alijs nitentes imminere cernuntur. Hac in Ciuitate cænatum, pernoctatumq. fuit.

Die 14. à Narnia discessimus, per Collem Scipionis, (quem corruptè appellant *Coldiscipolo*) Oppidum frequens, & opibus affluens transeuntes. Inde vero Interamnam territorio angusto, fertilissimo tamen circumseptam, duosq. inter amnes, altisimam scilicet ex Nare fluuio fossam, ipsumq. Narem sitam, armorum peritia satis nobilem, & propter præclara magno numero ingenia perillustrem aduenimus, ibiq. cænauimus ac pernoctauimus. Die Mercurij 15. Aprilis. Interamna.

Die 16. ab Interamna Spoletum antiquissimum Vmbriæ seu Vilumbriæ olim caput, in extrema & amœna planitie, Valle Spoletina vocitata, iacens; non ab expoliendo, expoliandove vocibus Latinis, sed ab Aramæis & Hetruscis vocabulis (ait Annius) Polo scilicet Duce, aut Spolo aue, cuius auspicio Vrbs ipsa condita fuit, deriuatum; eiusdemq. Prouinciæ Ciuitatem olim primariam (cui & Arx insidet munitisima, ceteris Italiæ nobilibus adnumeranda) partim in plano, partim in colle sitam; copia vero rerum ad vitam vtilium in primis affluentem, & frumento, vino, oleo, amygdala, ceterisq. frugibus abundantem deuentum est, ibiq. cænatum, ac pernoctatum. Huc autem venimus per Vallem Stretturæ vulgo dictam, hoc est, Guillelmo Kyriandro interprete, angustiarum Vallem, admodum saxosam, altisimisq. rupibus clausam. Die Iouis 16. April. Spoletum. Annius. Vallis Stretturæ.

Die 17. à Spoleto per Trebulam in monticulo sitam, quam nunc *Treui* vulgo appellant, venimus Fulgineum ita à nonnullis dictum, ab Appiano Fulcinium, à Silio Fulginiam, nunc vero Fulignum vulgo nuncupatum, Ci- Die Veneris 17. Aprilis. Trebula, Treui. Fulgineũ.

uitatem in planitie amœna & iucunda ſitam, omnibus frugibus abundantem; eximieq. præ ceteris Gentibus condituras ex ſaccharo minutas conficientem: cuius Ciuitatis Ager ſiue Territorium tanta rerum copia & ſitus extat pulchritudine, vt vbertate atque elegantia ceteris Italiæ fœcundiſſimis, amœniſſimiſq. locis adnumerari merito queat. Hoc loco cænatum eſt, ac pernoctatum.

Die Sabbati 18. Aprilis. Collis floridus. Serrauallis. Chientus fluuius. Camerinum.

Die 18. à Fulgineo per Collem Floridum, *Col fiorito* Italicè dictum, ibiq. pranſi ſumus; deinde prandio ſumpto, per Serrauallem ab ipſa loci forma, hoc eſt, ab anguſtiſſimis Apennini faucibus nuncupatam (vnde Chientus, ſatis celeber amnis, ortum trahit) peruenimus Camerinum, à curuitate ſitus ita appellatum, Piceni Ciuitatem antiquam, haudq. minus frequentem quàm vetuſtam ac nobilem, etſi vetuſtiſſima & nobiliſſima, in Apennini iugo munitiſſimo loco ſitam, nobili Arce ac tutiſſima decoratam, præclaris magno numero ingenijs, litteris, & armis, agriculturaq. inſignem, multiſq. interea nominibus celebrem, cuius Ager multa & honeſta Oppida, necnon Caſtella, Villaſq. plurimas habet. Hac in Ciuitate pernoctatum fuit, & in Aedibus Illuſtriſsimi ac Reuerendiſsimi D. Cardinalis Mariani Perbenedicti Camertis cænatum: vbi Prælati omnes & alij non pauci excepti ſunt & quidem magnificentiſsime; ita vero, vt nil melius, nilq. ſplendidius ab vllo deſiderari potuerit.

Die Dominico 19. April. Valcimara. Belfortiũ. Caldarola.

Die 19. à Camerino per Valcimaram, & Belfortium Viculos tranſiuimus non procul à Caldarola, honeſtiſsimo ſane Oppido, ad confluentem Flaſtræ, Chientiq. fluminum ſito, vbi poſtera die ſanctiſsimus D. N. cum vniuerſo Comitatu ad prandendum mira omnium rerum copia & magnificentia, exquiſitaq. epularum lautitia, ſplendidiſsimoq. tandem apparatu ab Illuſtriſsimo ac Reuerendiſſimo D. Euangeliſta Pallotto, Cardinale de Con-

ſentia

ſentia nuncupato, fuit exceptus. Nos deinde Tolentinum deuenimus, vetuſtum locum, Ciuitatemq. prope Chientum flumen ſitam, armis, & litteris inſignem, ſed ſanctitate ac reliquijs Beati Nicolai ex Eremitarum ſancti Patris Auguſtini Familia inſigniorem. Hoc loco pranſi ſumus; indeq. ſacris Beati Nicolai reliquijs, alijſq. religioſe viſitatis, veſpertino tempore aduentante, Maceratam, Ciuitatem rebus ad vitam vtilibus ſatis abundantem ac frequentem, poſt Heluiæ Recinæ oppidi (ait Blondus) interitum vna cum Recineto conditam, totaq. Cancellariatus regione, Piceni ſeu Marchiæ Legati ſede celeberrimam, peruenimus, ibiq. cænauimus ac pernoctauimus.

Tolentinum.

Macerata.

Die 20. à Macerata venimus Recinetum, Ciuitatem nundinariam, forma prælongam, etſi alijs item nominibus nobilem, ipſis tamen præſertim nundinis inſignem ac celeberrimam: certis nanque anni temporibus illuc ad mercatum negotiatores ex omnibus propemodum Europæ, multiſq. etiam Aſiæ partibus conueniunt. Huius Ciuitatis ager bonus eſt ac nitidus, totuſq. collinis, vitibus, oleis, alijſq. fructiferis arboribus abundans, & ob Lauretanam Domum nobiliſsimus ac feliciſsimus. Hac in Ciuitate immorati nihil omnino fuimus, ſed per mediam Ciuitatem tranſeuntes deuenimus Lauretanam vel potius Lauretinam ac ſanctam Domum, toto Chriſtianæ Religionis orbe celeberrimam, & nunquam ſatis celebratam, in colle quodam ſitam prope Muſonem fluuium, & à Recineto tribus milliarijs diſtantem, Templo ampliſsimo ac nobiliſsimo: ad cuius Templum vna cum Vico ipſo, fortiſsimo muro & craſſo circumſeptum ex omni Europa vtriuſque ſexus Chriſtifideles, & magna quidem frequentia quotidie votorum cauſa veniunt, vt innumera fere Scriptorum, ac Statuarum monumenta ex auro, argento, cera; picturæ item, & id genus alia euiden-

Die Lunæ 20. April.

Recinetum.

Lauretum

Populorũ Pietas ac religio erga ſanctiſſimam Domum Lauretinam.

Domus Lauretinę descriptio

tissime docent ac testantur. Hæc enim sacratissima Domus, omni veneratione dignissima, diuinitus olim ab Angelis 10. Decembris die illuc asportata fuit; deinde à summis Pontificibus marmore, & perpulchro quidem, statuisq. miro artificio effictis cincta; ita tamen, vt murus marmoribus incrustatus sanctissimæ Domui ad hæc vsque tempora coniungi nunquam potuerit, eo scilicet documento, murum ipsum nouum haudquaquam esse dignum, vt quos Christi Mater tetigit parietes, contingat. In hac enim Domo Beata Maria semper Virgo ac Dei Mater, cælorumq. Regina, & nostra ad Filium suum Christum, Saluatorem nostrum, Aduocata, nata, educataq. fuit, & Gabriele Archangelo nunciante, Redemptorem mundi de Spiritu sancto concepit, Genitrixq. Dei meruit appellari; ibiq. nostram hanc ærumnosam carnem Deus ipse assumpsit, vt nos à Satanæ tyrannide liberatos ad Regni cælestis claustra traduceret. Hinc ob excelsam, summamq. loci religionem ac venerationem, sanctissimo D. N. Clemente VIII. iubente, ac Maceratæ commorante, nos ad biduum Laureti constitimus, iter mora interrumpentes.

Murus nouus cur veteri coniungi non queat.

Diuinæ Domus Lauretinę priuilegia.

Pia opera Laureti præstita.

Omnes itaque ex Societate sanctissimi Sacramenti hoc biduo sacrosanctam Eucharistiam (labe prius criminum expiati) religiose sumpserunt, omnesq. Prælati ac Sacerdotes in sanctissima Deiparæ semper Virginis Domo rem diuinam non semel fecerunt; deinde in primario Ecclesiæ Altari Fabius Blondus Patriarcha Hierosolymitanus sacratissimam Missam solemniter decantauit.

Die Iouis 23. April.

Biduo expleto, sanctissimaq. Domo ab vniuersa sanctissimi Sacramenti Societate pio ac religioso animi solatio, & quidem maximo, frequenter iam visitata, ditissimoq. Ecclesiæ Sacrario oculis diligenter perlustrato, ix. Kalendas Maij, hoc est, 23. Aprilis die, dum panderetur, Apostolici Palatij Sacrista litteras à Cursore tabellario accepit, quibus ei sanctissimi D. N. nomine manda-

tum

tum fuit à Siluio Antoniano, tunc Cameræ Pontificiæ Præfecto, nunc vero S. R. E. Cardinale, vt ſtatim cum Societate ſanctiſsimi Sacramenti Anconam adiret, atque inibi ſanctiſsimum D. N. expectaret. Hinc Sacriſta Societatis Tubicini ſtatim mandauit, vt ad clangorem tubæ Societatem vniuerſam per Lauretinam Ciuitatem, olim Vicum, commoueret & excitaret, excitatamq. ad iter conficiundum conuocaret, Curſoribus item ad iter nunciandum hac illac miſsis. Conuocata itaque áctutum Societate, ac de itinere quamprimum faciundo monita, ſumptoq. prandio, à Laureto (quod Ciuitatis nomine, Epiſcopaliq. dignitate Sixtus V. Pont. Max. auxit & illuſtrauit) diſceſsimus, & per Camuranum Caſtellum tranſeuntes deuenimus Anconam, Ciuitatem antiquiſſimam, totiuſq. Piceni ob mercaturas, & omnium Nationum mercatores ac negociatores, ingeniaq. magno numero nobiliſsima, celeberrimam; Promontorio appoſitam, & ab oræ ſitu, formam ſiue flexuram cubiti, quem Græci ἀγκὼν dicunt, referente, ita denominatam; ad littus Adriatici Maris à Siculis conditam, habentemq. Portum inſigni opere à Traiano Cæſare conſtructum. Portus enim ipſe nobiliſsimus, cum natura, tum opere & arte adeo clauſus ac tutus eſt, vt tam magnitudine, quàm opportunitate inter primarios ac nominatiſsimos totius terrarum Orbis Portus adnumerari debeat; vel potius iuxta vulgi dictum ſatis vbique celebratum, vnicus appellari queat.

Curſor Tabellarius de diſceſſu Anconam verſus.

Societas ſanctiſſimi Sacramenti ad iter conficiundum conuocatur.

Camuranum.

Ancona.

Ancona cur ſic dicta.

Portus Anconæ.

Dictum vulgi.

Hac in Ciuitate dies circiter ſeptem commorati ſumus, hoc eſt, à pridie Kalendas Maij ad Aſcenſionis videlicet Domini vſque diem, trigeſimam ſcilicet ac poſtremam Menſis Aprilis lucem; qua die in Eccleſia Cathedrali, Sancto Cyriaco dedicata, & in montem ſita, habita fuit Cappella, præſente Papa; Miſſamq. illuſtriſsimus ac Reuerendiſsimus D. Antonius Maria Gallus

Die Iouis 30. April.

Cappella Anconæ celebrata.

lus

lus S.R.E. Cardinalis cantauit, Vesperis pridie illius diei, præsente etiam Papa, celebratis.

Sacris interea solemniter peractis, in eadem Ecclesia Cathedrali Sanctissimus D. N. Clemens nobilem Virum, Antonium Iustinianum Venetum, Adriatici sinus Præfectum, quem vulgo appellant *Capitan' in Golfo*, in obsequium eiusdem Clementis VIII. cum aliquot triremibus à Serenissima Republica Veneta missum, Equitis aurati dignitate solemni ritu insigniuit.

Eques auratus.

Verum quia in hoc Ascensionis Dominicæ festo die solemnis benedictio à Romano Pontifice quotannis Populo dari solet; hinc peracta Cappella, Sanctissimus D. N. à S.R.E. Cardinalium Collegio, cum omnibus item Prælatis & vniuersa comitatus Curia, paramentis pontificalibus indutus, ac Tiara, quam Regnum mundi appellant, insignitus, sellæ gestatoriæ insidens, gestatusq. humeris Parafrænariorum sub vmbella, à nobilibus Magistratum gerentibus delata, ad tabulatum vsque satis amplum & altum, ad fores Ecclesiæ in editissimo constructum loco, (quasi in altissima specula, vnde tota fere Ciuitas cum Portu, & Mari perpulchre spectatur) asportatus, ibi benedictionem, plenariamq. indulgentiam Populis solemniter largitus est. Illustrissimi deinde ac Reuerendissimi S.R.E. Cardinales Diaconi, Franciscus de Sancta Flora Cardinalis Sfortia, & Alexander Perettus Cardinalis Montaltus; ille scilicet Latina lingua, hic vero vernacula, vt mos est; plenariam Indulgentiam promulgarunt, tanta vtriusque sexus Christifidelium hinc inde astante frequentia, quantum locus ipse satis amplus capere poterat, præter ingentem Populorum multitudinem, quæ Portum vniuersum, & loca Ciuitatis eminentiora occupabat, tormentis interea bellicis tam in Portu, quàm in Ciuitatis Arce, & in Armamentario prope sancti Augustini Cœnobium sito abun-

Romani Pontificis apparatus pro Indulgentia plenaria Populis largienda.

Specula, vel pulchra visio ex Tabulato.

Indulgentiæ promulgatio.

Frequentia & hilaritas populorum mira.

abundanter displosis, necnon vniuersis vndique populis acclamantibus, atque exultantibus, miraq. voluptate ac solatio perfusis.

Hac solemni re peracta, sanctissimoq. D. N. ad sacrorum indumentorum, siue, vt aiunt, paramentorum Cameram toto Comitatu pro paramentis deponendis redeunte; Sacrista cum sanctissimo Sacramento, vniuersaq. Societate statim sese viæ committit, dum ab Ecclesia Cathedrali, necnon ab Ancona ipsa recedit, Senogalliam vesperi aduenturus. Eo in itinere ad Agri Anconitani fines extat Flumesinus amnis, & prope eius ostium, per quod in mare intrat, Arx est, ab Anconitanis ad finitimi Agri tutelam contra prædonum excursiones peropportune tormentis bellicis instructa. Flumesinus amnis, & Arx.

Hinc discedentes, accessimus ad Casam Crematam, diuersoriam Tabernam non procul à maris littore sitam, fortissimo munitam muro propter Piratarum, Turcarumq. metum atque impetum, qui hoc loco frequenter in terram egredi, locumq. diripere, ac peregrinantes captiuos abducere prius solebant. Ipsa vero Taberna Casæcrematæ nomen ab euentu sortita sibi est, quòd sæpius à prædonibus cremata sit priusquam muniretur. Casacremata, & cur sic dicta.

Vesperi tandem à Casacremata venimus Senogalliam, ita à Pomponio Mela dictam; à Ptolemæo Senagalliam, ab alijs Senegalliam nuncupatam, ad præfecturam Vrbini Ducis pertinentem, Ciuitatem maritimam à Senonibus Gallis conditam ad planitiei amœnæ atque iucundæ finem. Die Iouis 30. April. Senogallia.

Kalendis Maij, hoc est, prima dicti Mensis luce, sanctis Apostolis, Philippo & Iacobo consecrata, à Senogallia per Cesanum & Metaurum amnes super ligneos miræ longitudinis Pontes transeuntes, Fanum Fortunæ ab omnibus Scriptoribus ita ab Aede olim Fortunæ ma- Die Veneris 1. Maij.

gnifica

gnifica inibi constructa, cuius etiamnum vestigia supersunt, fortasse nuncupatum aduenimus, Ciuitatem honestissimam & maritimam, Clementisq. VIII. Pontificis Maximi natalem. Huius Ager bonus est, ac fertilis, quem Nicolaus Perottus supra ceteros Oppidorum Italiæ Agros cum situ & natura, tum Colonorum industria amœnissimum dicit, quòd frumentum mira vbertate, præstantissimaq. vina cum oleo persuaui, alijsq. fructibus optimis præbeat.

Ager Fani Fortunæ.

Die 2. Maij à Fano Fortunæ Argillam fluuium, qui hanc fere Ciuitatem alluit, transeuntes, ad horam prandij venimus Pisaurum, Ciuitatem nobilem & maritimam, in Piceno sitam, ad dominiumq. Ducis Vrbini spectantem, præclarisq. ingenijs, ac Viris litteratis celebrem; ob mercaturas autem & ob Regulos inibi residentes celebriorem, ab auro pensato, vt nonnulli aiunt, ita dictam, vel potius & rectius fortasse, ab Isauro amne, quo alluitur (addita, P, littera) nuncupatam: is autem fluuius, *Folia* nunc vocitatus, finis Marchiæ Anconitanæ, principiumq. Flaminiæ est, vt Scriptores volunt. Ciuitas hæc Arce non minus munita quàm pulchra est insignita, Curiamq. habet sumptuosam, aliasq. præterea nobiles ædes. Aedificijs splendida est, atque elegans; & sicut à Regulis roboreis, vel (vt aiunt) à Ruuere firmis mœnibus cincta est, Arcisq. præsidio munita; ita & in tantum splendorem, tantamq. elegantiam ac venustatem redacta est, vt Italiæ totius Ciuitatum Viridarium suo quodam modo dici queat. Huius Ciuitatis Ager peramœnus est, vitibus, oleis, ficubus, alijsq. id genus arboribus fructiferis affluens: è quibus vina optima, alijq. fructus item optimi, & præsertim ficus, quæ in tanta arefiunt copia, in tantoq. habentur pretio, vt in varias Italiæ partes atque item aliò asportentur.

Die Sabbati. 2. Maij.

Pisaurum.

Pisaurum cur ita dictum.

Isaurus amnis.

Folia, olim Isaurus, finis Marchiæ, & principium Flaminiæ.

Pisauri descriptio.

Pisauri Ager.

Quamuis de locorum magnificentia in comitatibus, quos

quos erga ſanctiſsimum Sacramentum Populi præſtiterunt, generatim atque vniuerſe verba fecerim anteaquam Ciuitates cum Oppidis & Caſtellis, per quæ tranſiuimus, recenſuerim; hoc tamen loco pauliſper immorari libet, vt de ſplendidiſſima Vrbini Ducis magnificentia, magna cum pietate coniuncta nonnihil ſigillatim dicamus. Is enim Regulus, Franciſcus videlicet Maria iunior, Guidubaldi filius, & Franciſci Mariæ Nepos, Vir ſane doctrinarum ac virtutum ditiſſimus; & non minus religioſus, quàm pius etſi pijſſimus, vt debitum ſanctiſſimo Sacramento præberet obſequium ac famulatum, præter Comitatum Eccleſiaſticum & curialem à Clero & à Curia, necnon à Confratribus & nobilibus Ciuitatum præſtari ſolitum; magnas militum copias beneſtructas circiter vnum milliarium extra Senogalliæ ac Piſauri Portas miſit. In hac ingenti militum multitudine videre erat Equites cataphractos prætentis haſtis per turmas diſtinctos, eoq. item ordine haſtatos, galeatos & thoracatos, ſcutiferos & ſcloppos gerentes, præcinentibus tibijs ac tubis, ſuiſq. in locis, Ductore copiarum, Anteſignanis, Vexilliferis ac Tympanitis incedentibus. Ex tot itaque, tamq. varijs militum agminibus, tamq. bene inſtructis, Exercitus ſatis grandis ac fortis non modo Ducalem, ſed Regiam pompam, ac maieſtatem repræſentans cernebatur, miro delectu confectus. Hæc Senogalliæ ac Piſauri præſtita ſunt; ſed Piſauri, vbi Vrbini Dux ipſe reſidere ſolet, multo vberius ac ſplendidius. Hoc item in loco religioſiſſimus Princeps, Societate ſanctiſſimi Sacramenti Ciuitatem Piſaurum ingrediente, atque illinc egrediente, Euchariſtiæ Sacroſanctæ debitum obſequium, piumq. famulatum præſtitit, dum ſanctiſſimum Sacramentum tam in ingreſſu, quàm in egreſſu religioſe comitatus eſt. Hæc de regia magnificentia cum pietate ac religione coniuncta, ad perfectum ac verum Principem

Splendidiſsimus apparatus ab Vrbini Duce Senogalliæ, & Piſauri præſtitus.

Ducis Vrbini laudes.

Exercitus, & comitatus in excipienda ſanctiſſimi Sacramenti Societate.

Ducis Vrbini famulatus erga ſanctiſsimũ Sacramentum.

Præcipuæ perfecti ac veri Principis partes.

Palatij descriptio

Bibliotheca insignis.

Prandium cum cœna.

Excusatio cum amplificatione.

peculiariter pertinente, vt de ſplendidiſsimo apparatu, quo ſuis in Aedibus Societatem ſanctiſsimi Sacramenti proſequutus eſt, aliquid hoc etiam loco dicamus: In Palatio nanque ſuo ampliſsimo, pulcherrimis aulæis, picturis ac ſtatuis arte mira effictis ſuperbe inſignito, magnificentiſsimaq. necnon vaſtiſsima Bibliotheca, ingenti voluminum optimorum multitudine, omni ſcilicet ex genere, ex ijſq. præſertim libris omnibus, qui ad hanc vſque diem in lucem prodierunt, refertiſsima mirificè decorato; Societatem ſanctiſsimi Sacramenti vniuerſam perbenigne ac ſumptuoſiſsime ad prandendum & cænandum excepit, atque hac etiam in re lautitiam & opulentiam regiam recte ac ſplendidiſsime declarauit. Hæc pauca de Vrbini Regulo mihi dicenda videbantur; ſi enim omnia ad piam ac religioſam tanti Principis magnificentiam ſingulatim vellem enarrare, in vnam tantum rem nimis longam texerem orationem, inſtitutiq. noſtri limites excederem. Redeo itaque ad iter noſtrum perficiendum.

Die Dominico 3. Maij.

Romanula.

Catholica.

Vrbis Cócæ ædificia in mare ſpectantur.

Ariminũ antiquiſsimũ, & cur ita dictũ.

Die Maij 3. Domino Deo peculiari quodam iure ac nomine conſecrata, à Piſauro, ſacris more ſolito peractis, diſceſsimus, & Romanulam, ſiue, vt vulgo aiunt, Romandiolam ingredientes, Catholicam occaſum verſus ipſa in via ſub Monte Piſauri ſitam tabernis diuerſorijs cum Arce ſatis firma conſtantem adiuimus, eoq. in Vico pranſum eſt. Hoc loco, ex littore ipſo, ſub aquis tranquillo mari atque conſiſtente, mœnia, turrium item, ceterorumq. ædificiorum faſtigia demerſæ olim Vrbis Concæ ſatis rectè ſpectantur, vt Scriptores narrant, & Accolæ loci affirmant. Hinc iter fecimus Ariminum verſus, Ciuitatem antiquiſsimam & maritimam, vel ab armario, vel ab armis, quæ à Ducibus reuerſis à bello, Romamq. redeuntibus, inibi, vt nonnulli aiunt, deponebantur; vel, & forte melius, ab Arimino amne, quo alluitur, ita nominatam, vt explicationem ex lingua Aramæa deſumptam, & nimis

abſtru-

abstrusam ab Annio excogitatam,omnino reijciamus. Ciuitas hæc in planitie sita est, imminentibus ad meridiem collibus valde fructiferis ac fœcundissimis; Ab ortu,& occasu latissimos habet campos summe frumentarios. Ad Septentrionem Mare Adriatico alluitur,rerumq. omnium ad vitam vtilium copia mirifice abundat. Aedificijs antiquissimis & memoria dignissimis, summæq. antiquitatis vestigijs, & inscriptionibus ad veram antiquitatem indicandam decoratur, quæ Ciuitatem antiquissimam esse omnino declarant. Palatia insuper quædam habet sumptuosa maiori ex parte à nobili Malatestarum Familia cōstructa, Fontemq. in foro splendidissimum dulcissimis ac nitidissimis aquis affluentem, & Pontem sumptuosum in Arimino amne ab Octauio Augusto constructum, multaq. Castella. Claris item, & optimis Virorum ingenijs, Sanctorumq. corporibus Ciuitas hæc illustratur, multisq. nominibus, quæ longum esset recensere, celeberrima est; sed, vt iter nostrum persequamur, hic de Arimino,vbi cænatum, pernoctatumq. fuit, finem dicendi faciemus.

Arimini situs.

Arimini ædificia, & antiquitates.

Pons ab Octauio Augusto extructus in Arimino amne, nunc Marecia.

Die 4. Maij ab Arimino ad Portum venimus Cesenaticum, exiguis tantum nauigijs excipiendis idoneum, quòd vndique vadosum hac ora mare sit. Hoc in loco, sequenti scilicet die, ad prandendum magna epularum copia & magnificentia sanctissimus D. N. ab Anselmo Dandino Protonotario Apostolico insigniter fuit exceptus.

Die Lunæ 4. Maij.

Portus Cesenaticus.

Spectantur hoc passim littore machinæ quædam, quæ decipulæ sunt feris anatibus reti (hiberno præsertim tempore, cum nix iacet) capiendis fabricatæ, quas Pantheras Accolæ vocant. Hoc loco pransum est; dum autem pranderetur, Sacrista, necessitate quadam vrgente, ad vniuersamq. Societatem spectante, Cursorem tabellarium Ariminum versus consultò misit: quo statim misso, per campos amœnissimos, maximaq. frumenti copia vberes, perq. nonnulla Ariminensis Agri Castella transeuntes

Machinæ ad capiendas anates.

Cursor tabellarius à Sacrista missus.

Ceruia olim Philocolis.

venimus Ceruiam, noui nominis Ciuitatem, olim (teste Volaterrano) Philocolim nominatam, infrequentem, loco palustri, cæloq. graui, salinisq. affluentem. Sal nanque mensibus æstiuis ex aqua marina concreta, vehementiq. Solis ardore, qui his in locis est, excocta, mirabili ac tanta copia fit, vt sal præsertim candidus in multas Italiæ partes asportetur. Ceruiæ nihil immorati sumus; hinc Vesperi Rauennam tandem aduenimus, Ciuitatem Romanulæ antiquissimam ob regiam olim Ostrogothorum sedem, in littore Adriatici maris, palustri antiquitus in loco sitam, à Thessalis (ait Strabo) conditam: aëre tamen tunc innoxio, propterea quòd crebris tum fluuiorum, tum maris inundationibus, cœni lutiq. sordes abluebantur, vnde summa cæli salubritas erat, vt Scriptores narrant; hinc gladiatoribus educandis, exercendisq. locum hunc (teste Strabone) veteres præcipue delegerunt. Nunc vero multis ab hinc annis paludes exsiccatæ fuerunt, & hanc ob rem inibi fructiferi extant campi, miraq. vbertate fœcundi: Accolæ tamen aërem habent non salubrem, tanta fortasse inundatione carentes.

Mira Salinarum copia.

Rauenna antiquissima.

Rauennæ situs.

Strabo lib. 5.

Huius Ciuitatis Archiepiscopale splendidum erat, eximium, sumptuosum, & vere admirandum opus, in quo priusquam Ciuitas à Gallis diriperetur, multa miræ artis & immensi pretij cernebantur, vt nonnulli scribunt. In Sacelli maioris hemisphærio ad hanc vsque diem depicti, seu opere græcanico effigiati vndecim illi Sancti cernuntur Antistites, qui columbæ supra caput apparentis indicio Rauennates Archiepiscopi fuerunt creati. Alia interea vetusta, splendidaq. Templa cum eximijs vndique antiquitatis monumentis ac vestigijs, & magno quidem numero, necnon ædificia nobilia nostris temporibus constructa non pauca in hac videre est Ciuitate, ob Exarchatum, quem ab anno Domini D. LVII. ad annum vsque DCC. XXXII. hoc est, C. LXXV. annos durasse narrant, nomi-

Archiepiscopale admirandũ opus.

Sacelli hemisphærium.

Templa nobilia & vetusta.

Exarchatus quandiu durarit.

nominatissima, multisq. viris illustribus & memoria dignissimis, celeberrima, præsertim vero Ioanne XVII. Romano Pontifice, Cassiodoroq. Senatore, Viro docto, elegantiq. Scriptore, deinde Monacho; necnon Petro Damiano Cardinale Episcopo Ostiensi: qui, abdicato Cardinalatu, in Eremum S. Crucis Fontis Auellani Eugubinis in montibus sese recepit, operaq. varia cum elegantia & facundia, tum spiritu diuino plena conscripsit. Nunc reliquum est, vt nos breuitati consulentes, ad iter, vnde digressi sumus, rerum dicendarum magnitudine allecti, reuertamur. Rauennæ cænatum, pernoctatumq. fuit in Aedibus Archiepiscopalibus, vbi Archiepiscopus Rauennæ, Christophorus Boncompagnus Bononiensis, Gregorij XIII. Nepos, Prælatos omnes, multosq. alios è Societate sanctissimi Sacramenti splendide excipiendos ex Vrbe Roma curauit, Hieronymo eius fratre omnia egregie subministrante.

Io. XVII. Cassiodorus. Petrus Damianus.

Die 5. Maij, vbi primum Sacrista more consueto pro Missa Conuentuali rem diuinam fecit: in ijsdemq. Aedibus Archiepiscopalibus ientaculo sumpto, & quidem lautissimo, Clericorumq. Itinerario recitato, ordineq. consueto seruato, Societas Rauenna decedens in viam sese dedit, transiens fluuium supra Pontem nauigiorum, tabularumq. connexione constructum, Baniacaballum versus (Italicè *Bagnacauallo*) ante Tiberiacum & ad Caballos, vt Blondus cum Sabellico in historijs prodidit, nuncupatum; necnon Gabeum olim, vt in Tabulis Ecclesiæ Rauennæ (cui subiectum erat) legitur, appellatum. Oppidum sane perelegans & opulentum, Agro frumenti ac item rubiæ mire fertili. Inde ad Senij fluminis dextram itum est Cotignolam, exiguum, at pernobile Oppidum mœnibus firmissimis & alta fossa cinctum, multisq. Viris gloria militari, & doctrinarum laude insignibus celeberrimum. Vesperi tandem ex Cotignola peruenimus Lucum

Die Martis 5. Maij. Baniacaballum. Baniacaballi opulentia. Cotignola.

(*Lugo*)

Lucus, Oppidũ., huiusque Oppidi descriptio & Ager.

(*Lugo*) à luco, ideſt ſilua dictum: hoc enim loco ſiluas fuiſſe aiunt. Oppidum hoc perhoneſtum eſt, & quorundam Virorum doctrinis ac dignitatibus illuſtratum, omnibus rebus ad vitam vtilibus abundans, ædificia ſplendida habens, muro tamen, foſſaue minime ſeptum; cuius Ager perbonus eſt, & magna frumenti copia (quamquam vini ac rubiæ tenuis) affluens. Hic locus cum ad Romanæ Eccleſiæ ſub Iulio II. ditionem perueniſſet, ob amplitudinem, Populiq. frequentiam, ædificiorumq. ſplendorem è Caſtello ſeu Oppido Ciuitatem efficere cogitauit; maioribus tamen curis impeditus conſilium exequi non potuit. Nunc iterum ad Romanæ Eccleſiæ ditionem pertinet, & ad hanc vſque diem Eccleſiæ Cathedralis Rauennæ feudum nuncupatur.

Lucus, Ciuitatis nomine dignus.

Die Mercurij 6. Maij.

Die 6. Maij à Luco decedentes, Argentam deuenimus, Oppidum à Ferraria paſſ. mill. IIXX. diſtans, quod antea trans Padum erat, vbi nunc extat inter ſaltus Aedes antiquiſſima Beati Georgij à Beato Exuperantio XX. Rauennatium Archiepiſcopo, viro ſanctiſſimo condita. Hoc nomen (Argenta) denominatum nonnulli volunt ab argento, quod loci incolæ quotannis Rauennati Antiſtiti pendere tenebantur; idq. ex decimis, quas in hodiernum vſque diem Eccleſiæ Rauennati (cuius feudum dicitur) dari aiunt, confirmare nituntur. Muris primum à Smaragdo Exarcho Oppidum ipſum cinctum fuiſſe Blondus prodit: nunc verò ditioni Eccleſiæ Romanæ ſubeſt: & hoc in loco pranſi ſumus. Prandio deinde ſumpto, Baccaleonem, & Coſandolum Pagos venimus, per Villas, perq. ſumptuoſa ædificia tranſeuntes, hic illic ſita. A Coſandolo item egreſſi, iterq. noſtrum perſequentes, ad dextram Padi ripam inuenimus Hoſpitaletum, Villam; deinde ad ſancti Nicolai Pagum, & Abbatiam Anſelmi Dandini Protonotarij Apoſtolici veſperi peruenimus, ibiq. cænatum, pernoctatumq. fuit.

Argenta, & cur ita dicta.

Baccaleo

Coſandolum.

Hoſpitaletum.

S Nicolai Pagus & Abbatia.

Die

Die vij. Maij à S. Nicolao discessimus; hincq. Ferrariam, inuenimus multas Villas satis magnificas cum ædificijs sumptuosis, præsertim vero Monasteriolum, & Fossam nouam. Postremo ad horam 14. venimus Burgum sancti Georgij à sacra & nobili ipsius Sancti vocitatum Aede, quam Monachi è Montis Olitieti Congregatione incolũt.

Die Iouis 7. Maij. Monasteriolum. Fossa noua. Burgũ S. Georgij.

Ex Magnifico deinde S.Georgij cœnobio Pons ligneus transitum Padi ad Ferrariæ Portam facit ac iungit. In huius Sancti Ecclesia Capsula cum sanctissimo Sacramento super primarium Altare reposita est, honorificentissimè illic asseruanda, donec Sanctissimus D. N. Clemens solẽnissima pompa è dicta S.Georgij Aede Ferrariam ingredi paratus foret, Ciuitatem scilicet ripæ Padi amnis, quo ab Exortu & Austro alluitur, appositã; egregijs Aedificijs tam cultui diuino, quàm Principũ, Ciuiũq. habitationi cõstructis; necnõ Arce fossis, aquis, armamẽtoq. munita, amplissimisq. longo ac recto tractu vijs nitentẽ; aëre ob sitũ palustrẽ crassiore, rebus tamen omnibus ad mortaliũ vitã vtilibus affluentem; Familijs nobilibus, maioriq. ex parte opulentis; Virisq. interea tum doctrinarum tum titulorum ac dignitatum varietate insignitis florẽtem, nobilissima item Estensium Familia, ac denique omnium disciplinarũ Gymnasio, quod Federicus II. Imperator instituit, celeberrimã.

Pons ligneus ad Ferrariam Portam transitum facit.

Ferrariæ situs & laudes.

Eadem denique die S. Maurelio Episcopo & Martyri, Ferrariensiumq. Patrono consecrata, cuius ossa dicta in Ecclesia requiescunt, sanctissimus D.N. ad ipsum S.Georgij Cœnobiũ vespertino iam tẽpore aduentante, peruenit, ibiq. cænauit, ac pernoctauit; Postridie autem, hoc est, iix. Maij luce, Apparitioni S.Michaelis dedicata, eadem in Ecclesia rem sacram fecit, eodemq. in Cœnobio pransus est.

Die Iouis 7. Maij. Sanctissimi D.N. in Ferrariam accessus. Die Veneris 8. Maij

Ad primam deinde ac vigesimam eiusdem diei horam, Ferrariam, fauente Deo, sanctissimoq. Sacramento præuio, solemniter tandem aliquando ingressus est iuxta pompam, ac seriem infra enarratam: In quarum rerum testimo-

ſtimonium, ac memoriam ſempiternam, ſupra S. Georgij Eccleſiæ Portam, quæ l gneum ſpectat Pontem, extat Inſcriptio marmore inciſa in hanc verborum formam:

CLEMENS. VIII. PONT. MAX.
FERRARIA. TOTAQ. EIVS. DITIONE. DIVINITVS. RECEPTA
AD. HOC. OLIVETANÆ. FAMILIÆ. COENOBIVM. DIVERTIT
NONIS. MAII. IPSO. DIE. SANCTI. MAVRELII. EPISC. ET. MART.
FERRARIENSIVM. PATRONI
SEQVENTI. DIE. CVM. IN. HOC. TEMPLO. HOSTIAM
IMMACVLATAM. DEO. OBTVLISSET
VRBEM. CVM. S. R. E. CARDD. CVNCTISQ. AVLÆ. ORDINIBVS
RITV. MAXIME. SOLEMNI. EST. INGRESSVS
ANNO. SALVTIS. M. D. XCVIII.

Reliquum eſt, vt glorioſum, omniq. lætitia plenum Clementis VIII. Pontificis Maximi ingreſſum, ſplendidiſsimumq. apparatum à nobis deſcribendum aggrediamur. Antea vero quàm de feliciſsimo Clementis VIII. ingreſſu verba faciamus, Equitationis, vniuerſiq. Comitatus ſeriem deſcribendam eſſe cenſeo, vt ſuo quæque ordine diſtinctè conſcribantur.

Vniuerſi Comitatus, & Equitatus Ordo, ſanctiſsimo D. N. Clemente VIII. Pontifice Maximo Ferrariam recuperatam ſolemniter ingrediente.

Iumenta ſarcinaria

SArcinaria in primis iumenta, muli ſcilicet clitellarij circiter centum, ſarcinis onuſti, pannoq. rubeo gentilitijs Clementis VIII. ſtemmatibus inſignito cooperti pręcedebant: inter eos & muliones & baiuli, quos nonnulli clitellarios item appellant, tanquam ad iumenta oneranda & exoneranda, atque ad onera aſportanda deſtinatos, mixtim cernebantur. Duo inde Tabellarij, qui huc atque

Tabellarij.

que illuc tabellas siue litteras deferendi munere fungi solent, statim sequebantur. Post Tabellarios quinque Equitũ Turmæ quinque Centurijs distinctæ subsequebantur; duæ thoracatæ & galeatæ, scloppósq. gerentes; tres vero lanceatæ, thoracatæ item & galeatæ, quæ leuis armaturæ Equites, siue celeres vocitari solent: suoq. loco Tubicines & Vexilliferi equitabant. Turmæ Equitum.

Turmarum Ductores erãt, Alexander Mantica, Octauius à Bufalo Romani, Paulus Monaldescus Vrbeuetanus, Prosper Iacobatius, & Franciottus Vrsinus Romani, quorũ singuli singulis Centurijs præerant. Post Equitum Turmas septem ac viginti deferentes hippoperas seu bulgas auro ac stemmatibus gentilitijs S. R.E. Cardinalium Sanctissimum D.N. comitantium insignitas, sequebantur. Deinde totidẽ eorundem Cardinalium Clauarij, vestibus violaceis induti, equis insidentes, argenteasq. clauas manu gestantes. Turmarum Ductores. Bulgę Cardinalium. Clauarij.

Hos subsequebantur septẽ ac viginti Caudatarij S.R.E. Cardinalium hyacinthinis seu violaceis induti vestibus oblongis; Deinde multi nobiles eorundem Cardinalium Aulici & familiares elegãter satisq. sumptuose amicti equitando sequebantur. Post eos, Tubicines. His succedebant Tonsor ac Sutor Papæ rubeis induti vestibus, bulgas item rubeas, quas valisias vocant, deferentes. Hos subsequebantur Scutiferi Papæ, vestibus oblongis ac rubeis sine capitijs induti, necnon ex Curia non pauci. His succedebant Cursores; Deinde Achinea deferens scalam duobus gradibus panno rubro coopertis constantẽ, qua summus Pontifex in equum insiliendum iuuatur. Post Achineam deferentem scalam, sequebãtur mulæ albæ sine sessoribus duæ, Sanctissimo D. N. destinatæ, pulcherrimisq. phaleris exornatæ, rubeoq. coopertæ holoserico, lacinijs siue fimbrijs, quas *franzas* vocant, auro contextis insignito, manuq. à famulis siue stabularijs veste rubea indutis ductæ. Post mulas albas duodecim asturcones albi, sine item sessoribus pulcherrime Caudatarij Cardinalium. Tubicines. Scutiferi & alij. Cursores. Achinea. Mulæ albæ. Asturcones. 12.

phalerati à duodecim ſtabularijs rubea veſte indutis manu etiam ducebantur. Hos lecticæ duæ ſubſequebantur holoſerico rubeo contectæ, fimbrijſq. auro contextis exornatæ. Poſt lecticas ſella geſtatoria, eiuſdem coloris contexta holoſerico, à quattuor Parafrænarijs rubea veſte indutis ſuper humeros deferebatur. Poſt ſellam geſtatoriam equitabat equilis Præfectus.

Lecticæ.

Sella geſtatoria.

Equilis Præfectus.

Huic ſuccedebant Adiutores, ſiue, vt aiunt, Sanctiſſimi D. N. Cubiculi adiuuantes quattuor, rubeis amicti veſtibus & oblongis, ſine tamen capitijs: quorum duo bulgas Papæ ex holoſerico rubeo deferebant. Deinde ſequebantur Cubicularij ex minus intimis, extra muros paſſim vocitati, rubea veſte ſine capitijs amicti. Hos ſubſequebantur tres Aduocati Conſiſtoriales veſtibus violaceis induti, capitijs ad collũ inuerſis; Deinde Sacellarij ex intimis, quos Cappellanos ſecretos paſſim vocant; necnon Cubicularij, quos appellant honoris, atque item ex intimis, omnes rubeis induti veſtibus, capitijs ad collum inuerſis: Hos indè ſequebantur quattuor Cubicularij ex intimis Papæ atque præcipuis, quos appellant ſecretos, rubeis itẽ veſtibus amicti, capitijs ad collum inuerſis, quattuor Summi Pontificis pileos purpurei coloris holoſericos, faſtigio haſtarum, quæ erant eodem contectæ panno, affixos, geſtantes, Cornelius videlicet Fidelis nunc ipſius Papæ à poculis, Ioannes Baptiſta Saſſatellus, Lucas Maſottus, & Alphonſus Giliolus.

Cubicularij variorum Ordinum.

Aduocati.

Cappellani.

Cubicularij.

Cubicularij deferẽtes pileos Papæ.

Hos prope ſequebantur multi nobiles, ac titulis inſigniti, necnon Proceres aliquot Romani, quos nonnulli Domicellos ac Barones vulgo vocitare ſolent, atque item plurimi Viri perilluſtres ac titulis clari, qui ex multis Italiæ partibus ad ſplendidiſſimum apparatum, Clementemq. VIII. Ferrariam ingredientem illuc videndum aduenerant. Hoc itaque loco videre erat varium, ac pulcherrimum, ditiſſimumq. veſtium cultum, equoſq. ex optima variarum regionum ſobole maxime generoſos, eleganterq. phaleratos.

Nobiles Viri.

Poſt

Poſt Viros magno numero perilluſtres, Domicellos & Proceres, ſequebatur Ioannes Bardius ex Auerniæ Comitibus, excellentiſſimi Ioannis Franciſci Aldobrandini armorum vtriuſque militiæ S. R. E. Ducis aut Capitanei Generalis Locumtenens, necnon vnius Turmæ Equitũ leuis armaturæ, vniuſq. item Equitum tormentariorũ, quos vulgo Sclopetarios appellant, pro Pontificia Cuſtodia, Capitaneus, ſeu Præfectus. Hos ſubſequebantur Acolythi, Abreuiatores, Clerici Cameræ Apoſtolicæ, mantelletto, palliolo ſcilicet, paulo infra humeros ad brachia extrahenda perforato, haud manicato; & rocchetto, hoc eſt tunica linea, candidiſſima quidem & ſubtiliſſima, ab humeris ad poplites vſque fluente amicti, duoq. ſtatim Auditores Rotæ nigris lacernis, quas croceas vocant, & rocchettis induti, capitijs tamen ad ſcapulas reiectis; Deinde duo Subdiaconi Apoſtolici mantelletto & rocchetto veſtiti.

Acolythi. Abreuiatores. Clerici. Auditores. Subdiaconi.

His ſuccedebant Oratores quattuor. Orator Bononiẽſis equitabat ſolus: Alij vero, Franciæ ſcilicet, Venetiarum, & Sabaudiæ pares equitabãt, Franciæ Oratore interequitante; ad cuius dextram Venetus, ad eiuſdem ſiniſtram Sabaudius incedebant. Poſt Oratores, alij equitabant Tubicines. Hos prope ſequebatur Eccleſiæ Cathedralis Ferrarienſis Clerus pedeſter, Seminario præeunte ſuperpellicijs amicto; inde ſequebantur Cappellani omnes, Manſionarij, & Canonici ſuperpellicijs induti: Mãſionarij nigelli vel ſubnigri coloris, Canonici vero albi coloris almutiam ſiniſtro brachio inuerſum, vel ad ſiniſtrã reiectum ſcapulam geſtabant; omnes autẽ in ſingulis lineis aut ordinibus bini gradiebantur, eiuſdem Ciuitatis Epiſcopo pontificalibus amicto indumentis, ſubſequente. Hunc autem locum Epiſcopus cum Clero tenere cœpit, poſtquã Crucem Papæ deoſculandam extra Portam Ciuitatis attulit, vt infra ſuo loco dicemus. Clerum & Epiſcopum ſubſequebantur duo Clauarij ſeu Clauigeri argenteas clauas manu geſtantes,

Oratores Principũ. Tubicines. Clerus Ciuitatis vniuerſus. Epiſcopus Ferrariæ. Clauarij.

Magister cæremon. inter quos altero cæremoniarum Magiſtro equitante.

Subdiaconus Apoſtolicus. Crucifer. His ſuccedebat Subdiaconus Apoſtolicus Crucifer, inter duos oſtij Magiſtros virgam rubeam geſtantes, lacerna violacea & rocchetto, pileoq. ad Prælatum pertinēte cum flocculis nigris indutus, capitio ad collum extenſo; Crucemq. Pontificiam deferens, equitabat. Hos prope Clerici Cappellæ Pontificiæ duo, violaceis induti veſtibus equitabant, laternaſq. argenteas ſatis grandes in faſtigio haſtarum affixas, lumine intra eas occluſo, deferebant. Poſt Clericos laternas geſtantes, Eccleſiæ S. Georgij Monachi cærea funalia hinc inde ante ſanctiſſimum Sacramentum ardentia pedeſtres deferebant.

Clerici cū laternis.

Hos ſubſequebatur aſturco, equus albus & pacatus, pulcherrimeq. phaleratus a duorum Parafrænariorum altero manu ductus. Huius generoſi & tamen pacati equi ſellæ holoſerico rubeo contectæ impoſita erat Arcula ſiue Capſula, tota eodem intus & extra cooperta panno ſub Vmbella parua ex ſerico & auro contexta: intra vero Arculam ſacratiſſima Hoſtia loculo cryſtallino erat incluſa ſuper patenulam auream Hoſtiæ magnitudini adſimilem repoſita, corporale ipſi patenulæ ſubiecto. Vmbella inſuper magna ex ſerico rubeo confecta à Monachis S. Georgij ad Portam vſque Ciuitatis ſuper Vmbellam paruam Arculæ annexam delata fuit. Arculæ & Vmbellæ necnon Achineæ ornamenta omnia fuſius & exactius deſcripta in hac Tertia Commentarij noſtri Parte ſub eius initium videre licet.

Aſturco cum Capſula ſanctiſſimi Sacramenti.

Vmbella.

Pag. 43.

Sacriſtæ locus. Sanctiſſimum Sacramentum Apoſtolici Sacrarij Præfectus ſubſequebatur, mulæ albæ nigro inſtratæ opertorio inſidens, mantelletto & mozzetta iuxta nigrum ſui Ordinis colorem indutus; albumq. baculum iuriſdictionis inſigne præſeferentem ob curam ſanctiſsimi Sacramenti ei ex officio Sacriſtatus demandari ſolitam manu geſtabat.

Papæ locus. Poſt Sacriſtam a ſacra item S. Georgij Aede ad Portam vſque Ciuitatis Sanctiſsimus D. N. equitauit, eumq.

S.R.E.

S. R. E. Cardinales subsecuti sunt. Post hos Prælati omnes, & alij permulti. Hoc autem loco immorari libet, vt quid, anteaquam Clemens Papa Ferrariam ingrederetur, actum sit, explicemus.

Sanctißimus D. N. Clemens VIII. ad primam & vigesimam diei horam ad Ecclesiam sancti Georgij ex Monasterio sese contulit, ibiq. ad Altare primarium, in quo Arcula cum sanctißimo Sacramento fuerat collocata, orauit, cum iam Equitatus longo instructus ordine Ciuitatem ingredi cœpisset. Peracta itaque oratione, Arcula sanctißimi Sacramenti à quattuor sancti Georgij Cœnobitis seu Monachis stola insignitis ad Ecclesiæ vsque valuas, vbi Asturco foris paratus erat, delata fuit. Capsula deinde super Achineam imposita sub Vmbella magna à quattuor eiusdem item Ecclesiæ Monachis gestata, cæreis funalibus hinc inde ardentibus, Heluetijsq. in custodiam sanctißimi Sacramenti incedentibus, ordineq. nuper enarrato, nouam ac ferream Ciuitatis Portam versus itum est. Nam, vti diximus, post sanctißimum Sacramentum Sacrista sequebatur, deinde sanctißimus D. N. alba tunica sericea inferior, & quidem longißima, quam faldam vocant, rocchetto item ac mozzetta purpurea, galeroq. etiam pontificio, ac stola indutus, muloq. splendidißime phalerato insidens, incedebat: eumq. S. R. E. Cardinales rocchettis, necnon rosaceis siue purpureis cappis induti, galerisq. Cardinalitijs decorati, mulisq. pulcherrime phaleratis considentes, & in singulis lineis aut ordinibus bini, hoc subsequebantur ordine:

Ordo equitatus, & comitatus ad Portã Ferreã vsque.

Cardinales Presbyteri.

Hieronymus Bernerius Cardinalis de Asculo,
Antonius Maria Cardinalis Gallus.
Marianus Perbenedictus Cardinalis de Camerino,
F. Gregorius Petrochinus Cardinalis de Monteelparo.

Benedi-

Benedictus Cardinalis Iustinianus,
Augustinus Cardinalis Cusanus.
Franciscus Maria Cardinalis de Monte,
Octauius Cardinalis Parauicinus.
Hieronymus Cardinalis Matthæius,
Octauius Cardinalis Aquauiua.
Federicus Cardinalis Borromæus,
Laurentius Cardinalis Priulus, Patriarcha Venetiarum.
Octauius Cardinalis Bandinus,
Franciscus ex Comitibus S. Georgij Card. S. Clementis.
Camillus Cardinalis Burghesius,
Cæsar Cardinalis Baronius.
Laurentius Cardinalis Blanchettus,
Franciscus Cardinalis de Auila.
Ferdinandus Cardinalis de Gueuara,
Pompeius Cardinalis Arigonus.

Cardinales Diaconi.

Franciscus de S. Flora Cardinalis Sfortia,
Alexander Perettus Cardinalis Montaltus.
Odoardus Cardinalis Farnesius,
Antonius Facchenettus Cardinalis SS. Quattuor.
Petrus Cardinalis Aldobrandinus,
Cynthius Cardinalis S. Georgij,
Bartholomæus Cardinalis Cęsius.

Hi tres vltimi pares incedebant, Cardinale Aldobrandino medium inter equitandum tenente locum: nam ex octo ac viginti Cardinalibus, qui huic felicissimo ingressui interfuerunt, solus Cardinalis de Verona iusta de causa impeditus non equitauit, sed in Ecclesia Cathedrali Sanctissimum D. N. expectauit.

Prælati omnes. Hos subsequebantur Prælati Sanctissimi D. N. in Cappella Assistentes, rocchettis ac lacernis, necnon pileis seu

galeris

galeris cum flocculis ac funiculis sericeis viridibus, ad Prælatos pertinentibus, induti, mulisq. phaleratis insidentes. Ceteri Prælati tam Archiepiscopi, quàm Episcopi mantelletto, & rocchetto, pileisq. consuetis amicti gradiebantur. Hunc in modum Episcopos Protonotarij subsequebantur, deinde Referendarij mantelletto & pileo solito induti. Ex Prælatis autem, qui Patriarchali vel Archiepiscopali, aut Episcopali saltem dignitate insigniti erant, circiter quadraginta glorioso Clementis VIII. ingressui interfuerunt: nam ex varijs Italiæ partibus, ad splendidissimam ac sumptuosissimam nouitatem videndam, Ferrariam aduenerãt. Hoc denique ordine à sacra sancti Georgij Aede super ligneum Pontem satis longum, qui transitum Padi ad Ferrariæ portam, vti diximus, facit ac iungit, itum est.

Protonotarij.

Referendarij.

Ecce autem inter eundum, ipso super Ponte, Ferrariæ Magistratum sapientum nomine vocitatum, Sanctissimo D. N. Clementi VIII. obuiam procedentem, Clauesq. Ciuitatis in pollubro argenteo deferentem. Hinc Vir ex Magistratu Primarius, quem Iudicem Sapientum vocitare solent, factis verbis quibusdam ad promptam obediẽtiam & ad perpetuam fidei obseruantiam pertinentibus, claues ipsas à Sanctissimo D. N. manu tactas obtulit, quibuscum vna cum triginta nobilissimis Ferrariæ Adolescentibus ditissime ac pulcherrime indutis, de quibus infra loquemur, Magistratus pedester trans vsque Pontem incessit.

Claues Ciuitatis Papę oblatę.

Adolescẽtes nobiles.

Hoc loco Sanctissimus D. N. à mulo desiliuit, Domicilioq. è Portæ regione ex tabulis ad indumenta Ecclesiastica suscipienda constructum, successit: Cardinales autem sanctissimum Sacramentum intra vsque Ciuitatis Portam sequebantur, Diaconis Cardinalibus duobus, hoc est, Sfortia & Montalto exceptis, qui tanquam Papæ Assistentes, ad pedes desiliuere, vt sanctissimum D. N. vestibus Ecclesiasticis induerent. Domicilium hoc pulcherrimis aulæis, conchiliatisq. peristromatis, necnon

Sanctissimus D.N. à Mulo desiliens.

Domiciliũ ex tabulis confectũ.

picturis

picturis docta manu effictis splendididissime intus erat ornatum, extraq. florum ac frondium varietate contectum. Ad Domicilij seu Cubiculi huiusce ingressum, Ferrariæ Antistes vniuerso cum Clero suo præsto adfuit, Crucemq. sanctissimo D. N. deosculandam obtulit: qua exosculata, Domicilium sibi paratum duobus cum illis Cardinalibus nuper commemoratis ingressus est. Dum autem sanctissimus D. N. vestibus Sacerdotalibus & Pontificalibus indueretur, Episcopus cum Clero festinanter in Ciuitatem reuersus est, & inter Oratores & Clauarios Papæ locum sibi cum Clero destinatum suscepit.

Sed antequam progrediar longius, inutile futurum non puto, si ob moram interpositam, & ob mutatam, vti ostendemus, aliqua ex parte seriem iam descriptam, obq. Clerũ cum Episcopo interiectum, Equitatus & Comitatus vniuersi ordinem breuissime ac summatim repetamus: rerum nanque continuata progressio rem enarratam dilucidam reddit, necnon memoriæ plurimum confert.

Ordo breuis Equitatus & Comitatus.

Hoc itaque ordine à Porta Ciuitatis ad Forum vsque Cathedralis Ecclesię itum est: Sarcinaria iumenta, seu Muli Clitellarij, Muliones & Baiuli. Duo Tabellarij. Quinque Equitum Turmæ quinque Centurijs distinctæ. Ductores Turmarum, Vexilliferi, ac Tubicines suis in locis. Clauarij S.R.E. Cardinalium vna cum alijs quibusdam. Eorundem Cardinalium Caudatarij. Tonsor ac Sutor Papæ cum bulgis. Scutiferi Papæ & alij. Achinea cum scala. Duodecim Achineæ sine sessoribus. Lecticæ duæ, Sella gestatoria à quattuor Parafrænarijs rubeas indutis vestes delata. Equilis Præfectus. Adiutores, siue Cubiculi Papæ Adiuuantes quattuor. Cubicularij ex minus intimis. Aduocati consistoriales. Sacellarij seu Cappellani Papæ. Cubicularij, quos vocant honoris, & ex intimis. Cubicularij etiam ex intimis quattuor, pileos purpureos & Pontificios hastis affixos gestantes. Viri Ferrarienses titulis clari,

Proceres

Proceres Romani siue Barones, & alii insignes Viri. Acolythi, Abreuiatores, Clerici Cameræ Apostolicæ, Auditores Rotæ, Subdiaconi Apostolici, Oratores quattuor, Episcopus cum Clero Ferrariæ. Clauarij Papæ, & alter cæremoniarum Magister. Subdiaconus Apostolicus Crucifer. Clerici Cappellæ Pontificiæ duo laternas argenteas hastis affixas deferentes: Clerici Cathedralis Ecclesiæ Ferrariensis viginti cerea funalia ardentia gestantes. Asturco cum Capsula sanctissimi Sacramenti à Parafrænariorum altero manu ductus, Heluetijs hinc inde incedentibus. Apostolici Palatij Sacrista. Post Sacristam septem ac viginti S. R. E. Cardinales ordine mutato.

Vmbella ex serico albo à Canonicis delata.

Hinc ob huius etiam generis varietatem, vniuersam Equitatus & Comitatus seriem dictis de causis repetendam dijudicaui. Hoc enim loco S. R. E. Cardinales alio equitarunt ordine: nam à S. Georgio ad Portam vsque Ciuitatis Cardinales, senioribus præeuntibus, sanctissimum D. N. subsecuti sunt: A Porta vero ad Cathedralem vsque Ecclesiam ijdem Cardinales, Iunioribus præeuntibus, sanctissimum D. N. præcesserunt, Rocchettis, necnon purpureis Cappis induti, galerisq. Cardinalitijs ornati, Mulisq. pulcherrime phaleratis considentes, & in singulis item lineis aut ordinibus bini hunc in modum:

Ordo equitandi per Ciuitatem seruatus.

Cardinales Diaconi.

Cardinalis Cæsius.
Cardinalis S. Georgij.
Cardinalis Aldobrandinus.
Cardinalis SS. Quattuor.
Cardinalis Farnesius.

Cardinales Presbyteri.

Cardinalis Arigonus.
Cardinalis de Gueuara.
Cardinalis de Auila.

Cardinalis Blanchettus.
Cardinalis Baronius.
Cardinalis Burghesius.
Cardinalis S. Clementis.
Cardinalis Bandinus.
Cardinalis Priulus.
Cardinalis Borromæus.
Cardinalis Aquauiua.
Cardinalis Matthæius.
Cardinalis Parauicinus.
Cardinalis de Monte.
Cardinalis Cusanus.
Cardinalis Iustinianus.
Cardinalis de Monte elparo.
Cardinalis de Camerino.
Cardinalis Gallus.
Cardinalis de Asculo.

Hi tres vltimi pares incedebant ob causam nuper assignatam, Cardinale de Asculo interequitante.

Cardinales Assistentes.

Hoc denique loco, post scilicet Cardinales Presbyteros, duo Cardinales Diaconi, Sfortia, & Montaltus, tamquam Papæ Assistentes, prope Sanctissimum D. N. equitabant. [*Tiberius Cerasius Thesaurarius.*]

Argentea moneta in Populum sparsa.

Hos Quæstor generalis, siue Aerarij Apostolicæ Sedis Præfectus, quem nunc Thesaurarium generalem vocant, equitando subsequebatur, ad anteriorem sellæ siue ephippiorum partem sacculos duos ex holoserico rubeo confectos habens, nummis argenteis plenos: is enim tum ad dimouendam turbam, tum etiam ad excitãdam Populorum lætitiam per singulas viarum regiones certis passuum interuallis in Populos dispergebat monetam, iulios scilicet argenteos, & nummos illos, quorũ singulus quisque tribus iulijs argenteis constat, eosq. Italice testones appellant.

Nummus

Nummus vnus ad anticam, ideſt ad anteriorem partem duabus clauibus in formam Crucis laurea ſub corona coaptatis ſignatus erat, hiſce litteris: SINE. CLADE. Ad poſticam vero ſtemma gentilitium Clementis VIII. erat impreſſum, his characteribus inſignitum: CLEMENS. VIII. PONT. MAX. Nummus alter ad anteriorem partem, Iuſtitiæ ac Pacis imaginibus inuicem ſibi manum porrigentibus ac ſeſe oſculantibus, ſignatus erat hiſce litteris: DEOSCVLATÆ. SVNT. Ad alteram nummi partem ſculpta erat Clementis VIII. Imago his item cum litteris: CLEMENS. VIII. PONT. MAX. Prope Quæſtorem ſiue Theſaurarium equitantem, nummosq. argenteos diſpergentem, Parafrænarius Papæ, pedeſter gradiens, Claues Ciuitatis in pollubro argenteo geſtabat. Monetæ ſparſæ per ciuitatem declaratio. Claues Ciuitatis.

Poſt Theſaurarium triginta ex primarijs Ferrariæ Familijs Adoleſcentes ibant pedeſtres, detectoq. capite ſummum Pontificem antecedebant, omnes tela ex ſerico argentoq. contexta, ſago autem ac palliolo ex panno nigri coloris holoſerico acu pictis induti; aureis item torquibus inſigniti, necnon enſe ac pugione, manubrijs argento coopertis ad latera accincti. Pileos interea, quos vulgo bireta vocant, roſulis aureis, margaritisq. ſiue vnionibus, ac gemmis circumcirca ornatos manu geſtabant. Nobiles itaque Adoleſcentes hunc in modum decorati Sanctiſſimum D. N. præcedebant. Adoleſcētes Ferrariæ nobiles.

His præeuntibus, Sanctiſſimus D. N. Clemens ſequebatur byſſina talari ſiue tunica (quam Albam item appellant) necnon ſtola, & pluuiali coloris albi ſericeo, ſacrisq. Imaginibus belliſſime picturato, aureis etiam, phrygijsq. operibus exornato, indutus; Tiara inſuper, turbinato ſeu acuminato capitis tegumento, quod Regnum mundi vulgo vocitare ſolent, quinquies centenis nummum aureorum millibus & amplius æſtimata, inſignitus; ſumptuoſiſſimæq. ſedi inſidens, ſuper octo Parafrænario-

 rum,

rum, qui veſtibus longis ac rubeis induti erant, humeros ſublatus, ſolemniſſima pompa & admirabili maieſtate geſtabatur, multis hinc inde Heluetijs machærophoris haſtiferisq. ſtipatus.

Vmbella & ſerico rubeo à nobilibus Ciu. delata.

Viri præterea ex optimatibus Ciuitatis, Magiſtratum gerentibus, ſupra Sanctiſſimi D. N. caput Vmbellam ex ſericeo & vndato rubei coloris panno, aureisq. operibus ornato, quem damaſcum vocant, initio geſtarunt; deinde Viri ex eiuſdem Ciuitatis primarijs honori ſimul & labori ſuccedentes. Sanctiſſimum D. N. Heluetij milites permulti ſubſequebantur: deinde Hieronymus Pamphilius Rotæ Auditor cappa violacea indutus ad ſuſcipiendam ac tenendam Mitram vel Tiaram Pontificiam velum collo adaptatum deferens: ad cuius dextram Siluius Antonianus Cubiculi Papæ Præfectus, nunc vero S. R. E. Cardinalis; & Ludouicus Angelita Pincerna ſiue pocillator, nunc in Antoniani locum ſuffectus, ad ſiniſtram: ambo rubeis veſtibus, capitijs ad collum inuerſis, induti equitabant.

Rotæ Auditor.

Cubiculi Præfectus.

Pincerna.

Medicus.

Prælati.

Turmæ Equitum.

Hos ſubſequebatur Medicus rubea item veſte amictus. Huic autem ſuccedebant Prælati omnes iuxta ſeriem ac pompam nuper deſcriptam. Hoc tandem loco equitabant Turmæ Equitum, quos leuis armaturæ ſeu celeres vocant. Inde varia vehiculorum genera, & magno quidem numero, Equites item, ac pedeſtres permulti. Hoc ordine, Pontificioq. apparatu è Domicilio illo ligneo prope Portam conſtructo ad Cathedralem vſque Eccleſiam itum eſt.

Porta, quæ in hoc glorioſiſſimo Clementis VIII. ingreſſu Ciuitatem ingredientibus ſeſe offert, ad gloriam eiuſdem Clementis, necnon equitatus & comitatus Pontificij commoditatem recens aperta fuit; gentilitijsq. Papæ ſtemmatibus, Cardinalium item Aldobrandini, & ſancti Georgij, excellentiſſimiq. Ioannis Franciſci

Aldo-

Aldobrandini armorum vtriusque militiæ S. R. E. Ducis aut Capitanei Generalis, necnon Ciuitatis Ferrariæ, erat insignita. Infra vero gentilitia Papæ stemmata, hæc legebatur Inscriptio.

CLEMENTI . VIII. PONT. MAX. FERRARIAM . BELLO . PETRI . ALDOBRANDINI . CARD . IMPERIO . FELICITER . GESTO ATQVE . INCRVENTA . PRORSVS . VICTORIA . RECVPERATAM . INGREDIENTI . EXVLTANS . SE . EVM . IN . TERRIS . ESSE NACTVM . DOMINVM . QVO . CAELVM . APERITVR . PORTAM HANC . PRIMVM . APERVIT . ALDOBRANDINAEQ. GLORIAE AETERNVM . DICAVIT . POP . FERRARIEN . ANNO . DOMINI . M . D . IIC .

Ad hæc Sanctissimo D. N. Ferrariam ingrediente, in lætitiæ inusitatæ signum de tam sumptuoso, tam felici, tam glorioso, deq. tam ab omnibus expectato Clementis VIII. ingressu & minora & maiora bellica tormenta displosa sunt. Per omnes interea Ciuitatis vias, qua transeundum erat, exteriores domorum parietes tapetis colorum multiplicitate textilibus, necnon terrestrium animalium, & volucrum, humanarumq. Imaginum varietate contextis vestiti extabant. Variæ item ac perpulchræ Imagines per pictoriam artem, & quidem scitissimè penicillo repræsentatæ hinc inde conspiciebantur. Quæ sane omnia non sine magna spectabantur voluptate, dum oculi mentesq. ea intuentium mirifice pascerentur.

Viarum Ciuitatis apparatus.

Erant insuper adeo plena loca viarum omnia, vt multi è speculis in editissimo loco sitis, necnon è quibusdam ædificiorum proiectis, qualia sunt suggrundia, idq. genus alia, ideſt prominentium quædam tectorum partes, non sine ipsorum periculo, nec etiam absque aliorum illuc spectantium admiratione prospicerent. Fenestræ

Frequentia Populorum mira.

neſtræ omnes tapetis diſcoloribus ornatæ cernebantur, vnde ex nobiliſſimis Ferrariæ familijs primariæ feminæ, aliæq. tam indigenæ quàm exteræ magno ſane numero mulieres Sanctiſſimum D. N. in throno, ſeu ſolio maieſtatis ſuæ ſuper humeros hominum geſtato ſedentem, & cum vniuerſo Equitatu & Comitatu tranſeuntem fixo aſpiciebant obtutu. Præterea dum Quæſtor, ſeu Theſaurarius in biuijs aut triuijs, vel quadriuijs argenteos nummos ad turbam, vt diximus, dimouendam, atque ad Populorum lætitiam excitandam, vel potius iam excitatam augendam, diſpergeret, exitum rei cum voluntate maxime congruentem ſortiebatur. Verbis enim ſat explicari nunquam poſſet, quanta omnium gentium commotio, lætitiæ, riſus, ſtrepitus, acclamationisq. plena, in pecunijs diſpergendis fiebat.

In quibuſdam, & quidem præcipuis viarum locis pro arcubus, quos triumphales vocant, quædam ex telis picturatis ſtructuræ, quæ proſpectiuæ vulgo appellantur, quæq. perpulchrum efficiebant proſpectum, cernebantur. Hinc prope Montis Portam, quam vulgo *Montagnæ Portam* vocitare ſolent, huius generis ſtructura quædam quattuor ſuſtentata columnis viridantium foliorum varietate veſtitis extabat, vbi turrita Femina cernebatur picta, Ferrariam repræſentans, manumq. porrigens hirſuto Homini, innixo vaſi aquam non effundenti, per quem Hominem Padus fluuius exſiccatus, ſororibus Phaëthontis hinc inde aſtantibus, ſignificatur: per quas fit alluſio ad fabulam illam Phaëthontis, qui cum à Sole, patre impetraſſet, vt vno die currus eiuſdem habenas ſibi permitteret, aurigandiq. imperitus, cælum & terram combureret, à Ioue fulmine, vt Ouidius fabulatur, è curru excuſſus, in Padum fluuium decidit. Supra ipſas Imagines penicillo effictas hæc legebantur verba:

Structuræ viarum picturatæ.

Lib. 2. Metamorph.

CLEM.

CLEM. VIII. PONT. MAX. FERRARIA. RECVPERATA

Infra vero hi verſus:

EXANIMVM. CLEMENS. FLVVIORVM. RESPICE. REGEM
QVO. SINE. SPES. VITAE. ME. QVOQVE. NVLLA. FOVET
HIC. ME. ALVIT. GENVITQ. ILLI. DA. FVNDERE. LYMPHAS
VIVERE. DA. NATAE. POSSE. PARENTIS. OPE
SIC. ARMIS. QVIA. VICTA. TVIS. REDIVIVA. VIGEBO
ALDOBRANDINO. MVNERE. TVTA. PADO

Ad Glaream viam, à terra lapidoſa, qualis in fluuiorum ripis, vel maris littoribus eſſe ſolet, olim dictam, quam nunc *Giaram* vocant, ſtructura alia, quattuor item viridantibus columnis ſuſtentata, varijs ornata picturis ad rem bellicam pertinentibus extabat, hiſq. illuſtrata verbis Victoriam præſeferentibus:

CLEMENTIS. VIII. PONT. MAX.

GLORIOSISS. AC. PROPE. DIVINAE. DE. FERRARIEN. BELLO VICTORIAE. EX. QVA. SINE. SANGVINE. SINE. DOLO. PARTA. INTER. VICTOREM. ET. VICTOS. SPECIOSVM. REDINTEGRATVR. CERTAMEN. HINC. SINCERI. OBSEQVII INDE. PATERNAE. BENEFICENTIAE

In via, quæ ducit ad Saracinum, ad eius dextram, qua itur ad ſacram ſancti Franciſci Aedem, alia item ſtructura quattuor viridantibus ſuffulta columnis cernebatur, vbi ſtemmata gentilitia Clementis VIII. picta fuerant, & quædam Imago, ideſt Pax, facem extinguens extabat hac inſcriptione:

FELIX. BELLVM. EX. CVIVS. SE. MIRE. DESTRVENTIS. ROGO
PAX. AVREA. IN. FERRARIENSEM. POPVLVM. EVOLANS
SVO. OCCVRRIT. AVCTORI
CLEMENTI. VIII. PONT. MAX.

Inde ad ſancti Franciſci, atque illinc ad illam, & longam & amplam viam, quam Iudeccham vocant, deuen-

tum eſt: ad cuius introitum, vnde viæ ſancti Spiritus initium ſumitur, ad Iudecchæ ſcilicet latus, ſtructura item alia tribus diſtincta portis, aliquot inſignibus, necnon Aligeris, varijſq. figuris, & Imaginibus extabat hiſce verbis illuſtrata:

CLEM. VIII. P. M. CLEMENTIÆ. NON. INTER. INNOCENTES
CESSANTI. SED. FIDE. ET. VIRTVTE. LACESSITÆ
ITA. OMNIBVS. SVCCVRRENTI. VT. ILLE. OMNIBVS. VENIT

Ad Iudecchæ viæ frontem prope Caſtelli ſiue Arcis foſſam, in eiuſdem Arcis munimentum conſtructam, magnæ altitudinis columna erecta cernebatur, trabibus ædificata, teliſq. picturatis marmora perbelle referentibus contecta. In eius faſtigio feminea Imago coronata Gloriam repræſentans, duaſq. coronas ſiniſtra tenens manu; dextra verò paruulam geſtans Imaginem, picta extabat. Columna ipſa inter duas ſtatuas ſuper duabus & altis quidem baſibus erectas cernebatur: quarum vna ad dextram, ſanctum Petrum; altera ad ſiniſtram, ſanctum Paulum referebat. Ad Columnæ baſim Inſcriptio legebatur in hanc verborum formam:

CLEMENTIS. VIII. PONT. MAX.

FIRMISSIMO. MONIMENTO. NON. TITVLORVM. SAXIS INCISORVM
SED. SOLIDISSIMÆ. INTERNIS. ANIMORVM. IVDICIIS INFIXÆ. GLORIÆ

Hinc ſiniſtrorſum extat via, qua itur ad Eccleſiam Cathedralem, ad cuius fores Religioſorum quattuor ac decem Sodalitates, duodecimq. Laicorum Conuentus ad pia opera exercenda inſtituti, quos Confratrias vel Confraternitates appellant, optatiſſimum Sanctiſsimi D. N. Clementis VIII. aduentum præſtolabantur ipſa in via, quam

quam nuper commemorauimus, necnon in alia, quam Iudeccham appellant, hinc inde longo ordine cõſiſtentes, ea videlicet ſerie, quæ in Supplicationibus, ac Litanijs, ſeu proceſſionibus obſeruari ſolet, altero alterum ſubſequente. Id quod ad cõfuſionem Equitatus & Comitatus euitandã iure factum videtur. Eandẽ etiam ob cauſam Milites pedeſtres omnes iam inde à S. Georgij Porta longo item ordine hinc inde per vias conſiſtentes cernebantur. Hunc denique ordinem eãdem ob rem, Sanctiſſimo D. N. Clemente VIII. ad Iudeccham aduentante, Equitum Turmæ ſeruauerunt: Via nanque à S. Georgio ad Cathedralem vſque Eccleſiam, etſi longiſſima, vnius videlicet milliarij & amplius ſpatium complectens, tantam tamen frequentiam, tamq. longum ordinem capere haudquaquã poterat. A Columna itaque ipſa (vt eò, vnde digreſſi ſumus, reuertamur) ad Cathedralem Eccleſiam tendebatur: in qua ſane via nõniſi acclamationes, tubarum clangor, tympanorumq. ſonitus, necnon ſclopporum ac tormentorum ſiue bombardarum boatus audiebantur; ita verò, vt ob ingẽtem, immenſumq. ſtrepitum, cælum tonare, terra tremere, tectaq. nutare viderentur: minora enim ac maiora tormenta bellica tam in Foro, quàm in Arce, magno numero diſploſa fuerunt.

Poſtquam vero ad Eccleſiæ fores peruentum fuit, ſtatim Capſula Sanctiſſimi Sacramenti ab Aſturcone dimota, à quattuor primarijs eiuſdem Eccleſię Canonicis ad Aram vſque maximam delata fuit, ad cuius dextram ſuper paruum Altare decentiſſime ornatum, ad Capſulam ſolam ſtatuendam conſtructum, repoſita fuit.

Dum hæc agerentur, S. R. E. Cardinales è mulis deſiliuere: Sella inſuper geſtatoria à Parafrænarijs humi demiſſa, Tiaraq. quam Regnũ appellant, depoſita, S.mus D. N. è manu Epiſcopi Ferrarienſis aſperſorio ſuſcepto, ſe & adſtantes aqua benedicta leuiter aſperſit; deinde Tiara iterũ inſignitus, thureq. ab ipſomet Pontifice in Thuribulũ im- *Acceſſus ad Eccleſiam, in eamq. ingreſſus.*

 miſſo,

miſſo, acerra ſeu nauicula thurifera ab eodē Epiſcopo ſibi ſubminiſtrata, Sanctiſſimus D.N. ſtans, ab Epiſcopo ingeniculato thurificatus, ſeu thure ſuffitus fuit. His peractis, eodem Epiſcopo Hymnum SS. Ambroſij & Auguſtini præcinente, Cappellæ Pontificiæ Cantores, alternantibus Choris, eundem Hymnum iam præcentum miro variarum, optimarumq. vocum concentu decantarunt. Dum autē Hymnus caneretur, itum eſt ad Altare maius, Sanctiſsimo D.N. pedibus incedente, anteriores Pluuialis fimbrias Cardinalibus Diaconis, qui Aſsiſtentium munere fungebantur, geſtantibus; Protonotarijs anteriores Albæ fimbrias deferētibus, Oratoreq. Regis Galliarum poſteriores ac extremas Pluuialis, & albæ tunicæ ſericeæ inferioris, quæ vulgo falda vocitatur, partes geſtante, Crucifero præeunte, Cardinalibuſq. Duodetriginta ſubſequentibus: Cardinalis enim de Verona eouſque in Eccleſia expectauit, hiſq. omnibus interfuit.

Ad Altare maius acceſſus.

Poſtquam autem Sanctiſſimus D.N. ad Altare maius peruenit, ante ſacratiſſimum Chriſti corpus, genibus flexis, & ſuper puluinar holoſerico rubeo contectum, faldiſtorioq. aptatum, procumbens; cubitiſq. eidem faldiſtorio innixus, ſupplicibus palmis religioſiſſime, diuq. orauit, donec ſcilicet Cantores canendi finē fecerunt. Cantato itaque Hymno, erudito ſcilicet ac ſuaui muſicorum concentu expleto, Epiſcopus Ferrarienſis Eccleſiaſticis adhuc indumentis amictus, ad ſiniſtrum maioris Altaris cornu, ſine Mitra ſacros decantauit Verſiculos, Cantoribus reſpondentibus: Hiſce tandem finitis precibus, ſacram precationem, ſiue orationem pro Papa cantando recitauit.

His omnibus rite peractis, Sanctiſſimus D.N. è faldiſtorio ſurrexit, ac ſeſe ad Altare contulit, genuum flexione humi proiectus, venerabunduſq. Sanctiſſimū Sacramentum adorauit; deinde ſurgens, oſculatus eſt Altare, ac tandem ad Populum ſe conuertens, Cruciferumq. ante ſe habens, omnibus

nibus

nibus illic adstantibus beneprecatus est, solemnem scilicet benedictionem, plenariamq. Indulgētiam elargitus: quam dictus Episcopus promulgauit. Tanta autem erat vtriusque sexus Christifidelium frequentia, quantam amplissima Ecclesia vndique capere poterat, magno item numero Gētibus in Foro ad valuas Ecclesiæ, & in tota Arcis via præstolantibus, quæ præ nimia Populorum frequentia ingredi non valuerunt: nam ex multis Italię partibus ob Clementis VIII. aduentum, Ferrariam Populi conuenerant.

Benedictio, & plenariæ Indulgētiæ promulgatio.

Post benedictionem & Indulgentiam Populis elargitam, Sanctissimus D.N. in Ecclesiæ Chorū ab Altaris tergo sitū secessit, vbi Pontificalibus indumentis exutus, è Templo egreditur, muloq. insidens in Arcem sese recepit: ad cuius Portā Claues ipsius Arcis à Clemente Sannesio Equite, custodiæq. Arcis duce aut capitaneo, necnon Illustriss. ac Reuerendiss. D. Card. Aldobrandini Cubiculi Præfecto, eidē Sanctissimo D.N. oblatæ fuerunt. Qua in re Sanctiss. D.N. Clemens VIII. præ quadā paterna animi pietate subridens, risum cū lacrymis cōmiscere visus est, clauesq. manu tetigit.

Recessus Papæ in Arcem.

Arcis Claues ClemētiVIII. oblatæ.

Hæc de splendidissimo apparatu & Comitatu, quo Sanctissimus D. N. Clemens VIII. Ferrariam nuper ac diuinitus recuperatam feliciter ingressus est. Cuius rei causa nostrum de origine & antiquitate deferendi sanctissimum Sacramentum pro Viatico ante Romanum Pontificem, longum iter conficientem; necnon de Romanis Pontificibus, qui hunc Ritum obseruarunt; ac demum de recenti Societatis sanctissimi Sacramenti Ferrariam vsque profectione Commentarium conscripsimus. Hæc de itinere Societatis sanctissimi Sacramenti, necnon de splendidissima ac solemnissima pompa, qua Sanctissimus D.N. Clemens VIII. cum sacrosancto Viatico Ferrariam ingressus est. Nunc reliquum est, vt nonnulla ex præcipuis rebus ab eodem Clemente Ferrariæ gestis explicemus, ex quibus, cur illuc accesserit, colligere quis facile poterit.

Scribendi occasio.

De rebus præcipuis à Sanctißimo D. N. Clemente VIII. Ferrariæ gestis.

Romani Pontificis præsentia Ferrariæ necessaria

QVamuis Ferraria recuperata iam esset, Ferrariensi Ducatu in feudũ à Romanis olim Pontificibus concesso, nunc tandẽ aliquando ad Romanam Ecclesiam ob lineam Alphonsi II. finitã deuoluto; ea tamen Romani Pontificis præsentia multis de causis indigebat, vt verus videlicet Dominus ac Pastor ab omnibus tàm Nobilibus & Optimatibus, quàm Ciuibus ac popularibus agnosceretur, eosdẽq. Pontificia maiestate (qua in terris nil profectò præstantius est, nil maius, nil deniq. admirabilius) tã in ipsa obediẽtia, quàm in fidei obseruatione ac religione cõfirmaret, cõfirmatosq. beneficijs ac fauoribus, necnõ priuilegijs quãtopere posset, in eadẽ obediẽtia & fidelitate ac religione augeret, legibus ad optimum vniuersi Magistratus pro Ciuitate administrãda regimen sancitis. Quæ sane omnia sex mensiũ interuallo ingenue ac liberaliter præstita fuisse constat.

Res præcipue ad obedientiam ac fidem Populorum excitandã & cõseruandam necessariæ.

Harum rerũ initiũ ac fundamentũ ab ipsa religione, quæ est pietas in Dei cultu, diuinarũq. rerũ cæremonijs cõsistẽs, desumptũ est, ac singulis diebus incremẽtum recepit, nulla tẽporis opportunitate sese offerente prætermissa, tam in diuina re facienda, & in Dei verbo per Concionatorem explicando, quàm etiam in paupertate largis eleemosynis subleuãda, varijsq. in rebus deniq. sacris exercẽdis & excolẽdis.

Cappellæ Põtificiæ.

Hinc aliquot Pontificiæ Cappellæ, ad sacrosanctum Dei cultum pertinentes, habitæ sunt, quæ in diuinis laudibus, sacrisq. mysterijs celebrãdis, Pontificiam maiestatẽ vna cum S.R.E. Cardd. Collegij splẽdore perbelle demõstrare solẽt.

Cappella prima.

Prima Cappella fuit in die sancto Pentecostes (Vesperis in eiusdẽ vigilia solemniter, præsente cum Collegio S.R.E. Cardinalium Papa, celebratis) in eaq. Illustriss. ac Reuerendiss. D. Card. de Asculo Missam cantauit ipsa in Ecclesia Cathedrali, sanctis Georgio & Maurelio dicata, in qua

Presby-

Presbyteratus ordinem olim suscepit. Orationem vero ad sanctissimũ illum diẽ, in quo Spiritus sanctus igneis linguis super Discipulos vnum in locum congregatos descendit, pertinentem, sententijs ac verbis ornatam habuit Karolus Trottus Ferrariæ Ciuis, nunc Episcopus Balneoregiensis.

In die sanctissimæ Trinitatis (pridie illius diei Vesperis more solito celebratis) Missam cantauit Illustrissimus ac Reuerendissimus D. Cardinalis Bandinus. Ea in Missa orationem excultã ad ipsam solemnitatem spectantem habuit Gaspar Leualorius Theologus & Presbyter Ferrariensis. Cappella secunda.

Alia Cappella fuit 19. Maij pro gratiarũ actione ob pacem inter Henricũ IV. Franciæ ac Nauarræ, Philippumq. II. Hispaniarum, Reges, conciliatã in ipsa Legatione, qua prudẽtissime functus est Illustriss. ac Reuerẽdiss. D. Alexander Medices Card. & Archiepisc. Florentiæ. Ea in Cappella (solemnissima supplicatione seu processione prius celebrata) Missam cantauit Illustriss. ac Reuerendiss. D. Card. S. Clementis; orationem luculentissimam ad rem tantopere desideratã, & pene desperatam, pertinentem, habuit Iulius Cæsar Stella Romanus, Sanctissimi D. N. ab intimo Cubiculo, Vir sane perpolitis litteris, fertilissimoq. ingenio præstans. Cappella tertia.

Die 20. Maij, in festo scilicet sanctissimi Corporis Christi die, solẽnissima pompa Romæ fieri cõsueta, supplicatio, seu procesṡio (pridie illius diei Vesperis solẽniter decantatis) celebrata fuit, in qua Sanctiss. D. N. Clemens VIII. pedester; sacratissimã Hostiam intra pretiosissimum loculũ, quem Tabernaculum, vel Custodiam appellant, occlusam, magna cum lacrymarũ effusione, pioq. animarũ solatio religiosissime gestauit, pluuia tantæ solemnitati aduersante. Cappella quarta. Procesṡio in die Corporis Christi.

In festo Natiuitatis die Sancti Io. Baptistæ Illustriss. ac Reuerendiss. D. Cardinalis Burghesius Missam cantauit. Cappella quinta.

In die SS. Apostolorum Petri & Pauli (Vesperis in eorundem Sanctorum vigilia solemniter celebratis) Cappella item fuit, in qua Missam, à Romano Pontifice decantari solitam, Cappella sexta.

litam,

litam, cantauit Illustriss. ac Reuerendiss. D. Augustinus Valerius, Cardinalis de Verona pro Sanctissimo D. N. qui aduersa valetudine impeditus, eam celebrare non potuit.

Cappella septima.

In die Assumptionis Beatæ Mariæ semper Virginis (Vesperis pridie illius diei solemnissime celebratis) Missam à S. R. E. Cardinalibus decantari consuetam, solemnissimo ritu cantauit S. D. N. vt hac etiam actione Pontificia Ferrariam cohonestaret. Euangelium huius Missæ cantauit Illustriss. ac Reuerendiss. D. Petrus Aldobrandinus Cardinalis Diaconus, Epistolam vero Subdiaconus Apostolicus.

Cappella octaua.

In Exequijs Philippi II. Hispaniarum Regis, Die scilicet 13. Octobris, Missam cantauit Illustriss. ac Reuerendiss. D. Cardinalis de Auila: Orationem vero Alexander Burgius, Vir sane doctissimus, & Burgi S. Sepulchri Episcopus, habuit: eaq. oratione varijs dicendi luminibus ornata, vniuersam Philippi Regis laudatissimã vitam mire cõplexus est.

Cappella nona.

In solemnitate omnium Sanctorum Missam cantauit Illustriss. ac Reuerẽdiss. D. Cardinalis de Asculo: orationem vero, varia eruditione refertam & ad solemnitatem ipsam pertinentem, habuit V. I. Doctor, Thomas Martinellus Cæsenas, Rotæ Ferrariensis Iudex.

Cappella decima.

In die omnium Christifidelium defunct. Missam cantauit Illustriss. ac Reuerendiss. D. Cæsar Card. Baronius.

Cappella vndecima.

In Exequijs pro omnibus S. R. E. Cardinalibus defunctis Missam cantauit Illustrissimus ac Reuerendissimus D. Cardinalis Parauicinus, præsente S. R. E. Cardinalium Collegio, absente Papa, qui eis interesse non solet.

Rebus hisce sacris, atque id genus alijs, Sacramentorum scilicet frequentatione, Sanctissimus D. N. vna cum S.R.E. Cardd. Collegij splendore, Pontificiam maiestatẽ non minus admirãdam quàm venerandã apud omnes declarauit.

Aliæ res pro obedientia, &

Alijs deinde consilijs Sanctiss. D. N. Clemens Pontificiã potestatẽ non minus amandam, quàm formidandã demonstrauit; ijsdemq. tanquam suasoribus, & quidẽ scitissimis,

prom-

promptam obediētiam,perpetuamq. fidelitatem, in clauibus Ciuitatis offerendis iam ſponte promiſſam, ſibi conciliauit, conciliatamq. confirmauit, ac tanquam firmiſsimis columnis corroborauit,corroboratamq. ſtabiliuit.In rebus nanq. tum publicis tum priuatis,Ferrariam gratijs & priuilegijs,necnon legibus ac dignitatibus ampliſsime cohoneſtauit, & dies in ſingulos cohoneſtat ac ditat, Ferraria Legationis titulo in primis cohoneſtata, Petro Card. Aldobrandino à latere Legato, deinde Franciſco ex Comitibus S.Georgij Card.S.Clementis Collegato: Ex Ferrariēſibus autem ad hanc vſque diem Sanctiſs. D. N. Clemens ab intimo Cubiculo ſibi adſciuit Octauium Taſſonū,& Alphonſum Giliolum Comites: Rotæ Auditoratu Franciſcum Sacratum Comitē, V. S. Referendarium,& Fani Fortunæ Gubernatorem decorauit: Ad Epiſcopatus dignitatem euexit Karolum Trottum,& Fratrem Modeſtum Gauatium ex ordine Minorū Conuētualium,illum ad Epiſcopatū Balneoregienſem, hunc vero ad Aliſenſem aſſumptos: Horatium Giraldum,Epiſcopum Comaclenſem,Anconę Gubernatorem inſtituit: Alexandrum interea Eſtenſem, Mutinæ ac Regij Ducis fratrem,& Bonifacium Beuilaquam Comitem (V. S. Referendarium, & Camerini Gubernatorem, deinde Patriarcham Conſtantinopolitanum) Cardinalitia dignitate inſigniuit. fidelitate Populorū conſeruanda.

Priuatis nunc rebus alijs ſilentio prætermiſsis; quæ ad Vniuerſitatē ſeu ad publicam rem pertinēt, breuiſsime cōmemorabimus, ab Arce noua initiū ſumentes. Hanc enim Sanctiſs.D.N.Clemens,non vt frænū,more Tyrannorū,Ferrariæ inijciat,grādi pecunia ædificandā curat; ſed vt Ciuitatē(ſi locū perpēdas ac probe examines)ab hoſtibus tueatur ac defendat,defenſamq. cuſtodiat; cuſtoditam ſtatiuis præſidijs foueat & cōſeruet,propriū Arcis nomen inſequutus: etenim Arx ab arcendo videtur dicta,ꝙ ſcilicet arceat, hoc eſt, accedere illuc hoſtes prohibeat, & illinc depellat. Arcis nouæ conſtruendæ ſtudiū, & cōſilium.

Conuen-

Conuentum interea, siue aliquot S. R. E. Cardinalium Congregationem viris peritissimis in ea adhibitis, ad Padum nauigabilem reddendum, & ad Valles exsiccandas Sanctissimus D. N. instituit. Padus nanque præter aquulas ac torrentes, amnes varios circiter triginta, Solino teste, cui Plinius, Mela, & alij assentiuntur, in eum sese exonerantes, colligit; hinc inusitatis interdum incrementis abundat & intumescit, ita verò, vt immensos agros summa finitimorum iactura inundet, ac vastet: nam super alueum egressus, agrum Ferrariensem adeo demergere non raro solet, vt plurimis in aruis non secus atque ipso in flumine ducãtur nauigia, sicuti anno à Christo nato M.D.XXII. contigit, quo Padus pluuiarum magnitudine adeo excreuit & intumuit, agrumq. Ferrariensem ita demersit, vt in multis eiusdem Territorij partibus perinde atque ipso in Pado nauigia ducerentur, perq. Vrbem Ferrariam ad Francolinum vsque perpetuo quasi stagno nauigaretur, vt F. Leander ad Lombardiæ Cispadanæ calcem narrat, vbi varias de harum inundationum causis opiniones videre licet. Quare sicut ex frequentibus Padi inundationibus Valles perpetuis fere paludosis aut stagnãtibus aquis affluunt, ita Ferrarienses & Padi Accolæ, siue finitimi, perpetua fere damna pati solent. Si autem nauigabilis reddatur Padus, & Valles desiccentur (sicuti hac in re Sanctissimus D. N. Clemens omnes industrię ac potentiæ neruos cõtendit) quanta ijsdem vtilitas oritura sit, haud facile dici potest.

Cõuentus ad padum nauigabilem reddendum & Valles exsiccandas habitus.

Inundatio Padi anno 1522.

Inundationis causæ.

Quod ad optimum Ferrariæ regimen spectat, nouam Ciuitatis gubernandæ normam Sanctissimus D. N. instituit, effecitq. vt Comitia, vel Conuentus, seu Consilia vulgo dicta, in quibus consultari ac deliberari solet, centum Viris, quos appellant Consiliarios, constarent. Ex his Consiliarijs septem ac viginti Primarij à Romano Pontifice cooptantur. Ex alijs Ciuibus quinquaginta quinque à veteribus Consiliarijs creantur. Duodeuiginti

Noua Ferrariæ gubernandę norma.

ex

ex Vniuersitatibus Artificũ, qui vulgo Artistæ nuncupantur, eligendi sunt: vniuersi nanque Consiliarij, qui sunt centum Viri, tertio quoque anno immutantur. Singulo interea quoque anno ex his Consiliarijs omnibus, Magistratus, nomine Sapientum vocitatus, decem Sapientibus, vnoq. Sapientum Iudice constans, creari solet: Iudex enim ex septem ac viginti primarijs cooptatur: Sapientes octo ex quinquaginta quinque: duoq. reliqui Sapientes ex decem & octo Artificibus, vel (vt aiunt) Artistis Consiliarijs eliguntur. Hæc de Centumuiratu Ferrariensi ac Magistratu, cuius tota vis est; vt præsit, præscribatq. recta & vtilia. Sicut autem Populo præest Magistratus; ita Magistratui præsunt leges, vt Cicero in libro de Legibus docet. Cic. lib. 3. de legib.

Vijs hisce omnibus, idq. genus alijs, charitate, ac prudentia plenis, Sanctissimus D. N. Clemens perpetuam Ferrariensium obedientiam & fidelitatem cum amore coniunctam Sibi & S. R. E. comparauit.

Quamuis autem hæc à Sanctissimo D.N. Ferrariæ gesta, totum hominem, magnamq. temporis partem iure postularent; Consistoria tamen tum publica, tum ea, quæ secreta dicuntur; Conuentusq. item varij ad Christianam Rempublicam gubernandam pertinentes, vti Romæ fieri solet, innumeris fere negotijs pertractatis, audientijs denique tum publicis, tum priuatis præstitis, non defuerunt. Consistoria Ferrariæ habita.

Sanctissimus D. N. Clemens aliquot interea Italiæ, aliarumq. Regionum Principes ad suos ipsius pedes exosculandos recepit, & quidem splendidissimè. Postremo autem Serenissimam Margaritam Austriæ Archiducissam, Karoli Archiducis (fratris Maximiliani Imperatoris) filiam, proneptem Imperatoris Ferdinandi, consobrinamq. Rodulphi Imperatoris, ac tandem Hispaniarum Reginam; necnon Serenissimum Albertum eius sobrinum, & Austriæ item Archiducem, Maximiliani Imperatoris filium, Ferdinandi Imperatoris nepotem, Principũ in Ferrariam accessus. Hispaniarum Regina & Archidux Austriæ.

Rodulphiq. Imperatoris fratrem, Philippi II. ex sorore nepotem, & Philippi III. patruum, Idibus Nouembris, die scilicet xiij. regio sane apparatu excepit. Hinc Illustrissimi ac Reuerendissimi DD. Cardinales sancti Clementis, & Bandinus, Sanctissimi D. N. Legati à latere ad Insulam vsque tribus milliarijs à Ferraria distantem; ceteri verò Cardinales ad Portam Angelorum vsque, Reginæ obuiam prodiere: omnesq. deinde Reginam, & eius Matrem, Archiducemq. comitati sunt ad Palatium vsque, vbi Sanctissimus D. N. in publico Consistorio, Reginam, eiusq. Matrem & Archiducem, primùm ad pedem, deinde ad manum exosculandam admisit; Archiducem vero sinu etiam & complexu recepit. Postridie, honoris causa visitationibus opera data est, verbis vltrò citroq. habitis, omni humanitate plenis: Cardinales interea etiam à Regina ipsa illustrissimi nominis titulo cohonestati fuere, Archiducisq. serenissimi ac religiosissimi Principis dextram vbique tenuerunt.

Legati & Card. Reginæ obuiam procedentes.

Consistorium publicum.

Decimoseptimo Kalendas Decembris, hoc est xv. Nouembris die, Sanctissimus D. N. Missam de Spiritu sancto præsentibus S. R. E. Cardinalibus, solemnissimo ritu cantauit, in qua tam Philippi III. Hispaniarum Regis, & Margaritæ Reginæ, quàm Alberti Archiducis Austriæ, & Isabellæ Hispaniarum Infantis Matrimonia (Symbolo iam in Missa, in qua sacrosanctum Euangelium Illustrissimus ac Reuerendissimus D. Cardinalis Cæsius decantauit, expleto; lectoq. Offertorio) celebrauit. Margarita enim per procuratorem Albertum Archiducem Austriæ, Philippo III. Hispaniarum Regi absenti in matrimonium collocata fuit: Isabella vero Philippi II. Filia, & Hispaniarum Infans, etiam absens, per Procuratorem D. Antonium de Cordoua & Cardona, Sessæ Ducem, Serenissimo Archiduci Austriæ præsenti nupta est.

Cappella duodecima pro matrimonijs celebrandis.

Matrimonia.

Post-

Postquam vero Sanctiſsimus D. N. deinde Cardinalis Diaconus, & Subdiaconus Apoſtolicus ſanctiſsimam Communionem ſub vtraque ſpecie ſumpſere; Regina etiam, eiuſq. Mater, necnon Archidux Albertus, ac Seſſæ Dux, ſacratiſsimum Chriſti Corpus è manibus ſummi Pontificis ſuſceperunt. Miſſa denique completa, Sanctiſsimus D. N. aureaм Roſam, in quarta Dominica Quadrageſimæ benedici ſolitam, Reginæ dono dedit, cæremonijs præſtitis in ea tradenda fieri conſuetis.

Communio.

Roſa aurea Reginæ data.

Splendidiſsimum, vereq. regium apparatum, quo Sereniſsimi Principes Ferrariam ingreſsi ſunt, & à Sanctiſsimo D. N. Clem. VIII. excepti, in matrimoniumq. collocati, alijs deſcribendum reliqui. Si enim apparatum ipſum & in Ciuitatem Ferrariam eorundem Principum ingreſſum, nobiliſsimumq. Comitatum, Tragœdiamq. de Iudith & Holoferne ex Scripturæ ſacræ Hiſtoria deſumptam, & coram Sereniſsimis Principibus actam, necnon dona ipſi Reginæ à Clemente VIII. data vellem enarrare, ſermonem nimis longum texerem, vel potius librum conficerem, à noſtro ſane inſtituto alienum. His de cauſis hanc ſcribendi prouinciam alijs relinquendam dijudicaui. Hoc tamen loco tres tantum apponam Inſcriptiones, ad Reginæ aduentum pertinentes, quarum prima ad Portam, Angelorum nuncupatam, ingredientibus ſeſe offerebat in hanc verborum formam:

Apparatus regius, & Tragœdia.

ANGELI. GAVDENT. MORTALES. EXVLTANT
MARGARITAM
AVGVSTI. SANGVINIS. PIETATIS. VIRTVTVMQ. OMNIVM
SPLENDORE. LVCIDISSIMAM
SIMVL. LAETISSIME. EXCIPIVNT

Altera ad anteriorem eiusdem Portæ parietem in hæc legebatur verba:

VRBEM . ADVENTVS . TVI . LVMINE . ILLVSTRATAM
REGINA
REDDE . NVNC . HOSPITIO . GLORIOSAM

Tertia ad atrij Palatij arcum è regione Cathedralis Ecclesiæ hisce verbis:

PHILIPPO . ET . MARGARITAE . AVSTRIACIS
AVITA . IMPERATORVM . GLORIA . SVAQ. PIETATE . INCLYTIS
VT . CATHOLICORVM . REGVM . SOBOLES . PROPAGETVR
MATRIMONIO . DIVINITVS . IVNCTIS
ANNI . MVLTI . LIBERORVM . COPIA . PERPETVA . FELICITAS

Hæc de Serenissimis Principibus à Sanctissimo D. N. Clem. VIII. regio apparatu exceptis, & in matrimonio coniunctis: His interea rebus omnibus peractis, xiv. Kalendas Decembris, hoc est, decima octaua Nouembris die, Serenissimi Principes è Ferraria discessere, Genuam versus, vbi triremes conscensuri erant, profecti. Nunc reliquum est, vt in Vrbem Romam reditum aggrediamur.

Mira Clemētis VIII pietas in Ferrarienses.

Vt autem Sanctissimus D. N. Clemens Ferrariam cælestibus item donis cumulatam redderet, VI. Kalendas Decembris, hoc est, vigesima sexta Nouembris die, cum de discessu iam cogitasset, Ferrarienses in Ecclesia Cathedrali, ab omni anathematis vinculo, siquod incurrissent, irretitos absoluit, eisdemq. omnem prosperitatem cum Dei gratia coniunctam precatus est, vt infra videre licet.

Absolutio & Precatio pro Ferraria, eiusq. Ducatu.

DEVS misericordiarum, qui nihil odisti eorum, quæ fecisti, sed omnium misereris, qui in toto corde suo ad te conuertuntur, respice propitius super Populum tuum, & super Ciuitatem istam nostram dilectam: & quod paternæ charitatis affectu pro illius, & totius Ferrariensis Ducatus salute à nostra humilitate geritur, Tu cælesti tua benedictione confirma. Nos enim auctoritate tua, & beatorum Apostolorum tuorum Petri & Pauli, & nostra, quam nobis immeritis tradidisti, absoluimus iterum atque iterum omnem Populum Ciuitatis, & Ducatus Ferrariæ ab omni vinculo excommunicationis, anathematis, suspensionis, & interdicti, omnibusq. Ecclesiasticis censuris, & pœnis olim à nobis, aut alijs Summis Pontificibus, prædecessoribus nostris, quouis modo illatis, & ab eis incursis; & tuam clementiam deprecamur, vt ab eis pestilentiam, sterilitatem & famem, & noxios spiritus procellarum, & tempestatis, & aquarum, ac fluminum inundationes, & omnia iracundiæ tuæ flagella auertas; donesq. eis aeris salubritatem, & fertilitatem frugum terræ, & abundantiam di-

uinæ

uinæ gratiæ tuæ, vt in omni pace, concordia, & pietate Tibi, & Ecclesiæ tuæ sanctæ seruiant, sintq. à te perpetuo benedicti, quemadmodum Nos eos benedicimus ✠ in nomine Tuo, & in nomine Vnigeniti Filij tui, & Spiritus sancti. Amen.

Hac re statim confecta, in viam cum vniuerso Comitatu Centum versus sese dedit, cum pridie illius diei Societas sanctissimi Sacramenti illuc aduenisset. Reliquum est itaque, vt reditum in Vrbem Romam, sequenti Commentarij nostri Parte comprehendendum, describamus.

COM-

COMMENTARII
PARS QVARTA.

De Societatis sanctissimi Sacramenti Clementi VIII. Pont. Max. praeuntis in Vrbem reditu.

NTEA quàm Hispaniarum Regina Ferrariam aduentaret, Sanctissimus D. N. de reditu in Vrbem cogitans, Anselmum Dandinum, Protonotarium Apostolicum, viarum Curatorem seu Praefectum instituit, vt vias ob anni tempus supra quàm cuique credibile sit, lutosas & abruptas; quin, vt vno verbo dicam, deterrimas, & in Romanulæ præsertim regione viatoribus pene inuias, complanandas ac purgandas, glareaq. siue terra lapidosa tegendas curaret.

Hac re absoluta, Vij. Kalendas Decembris, hoc est, xxv. Nouembris die, S. Katarinæ cõsecrata, Societas sanctissimi Sacramenti, aliqua ex parte immutata, sed aucta Hieronymo Prouenzale Neapolitano, Archiepiscopo Surrentino: Karolo de Comitibus Romano, Episcopo Anconitano: Alphonso Vicecomite Mediolanensi, Episcopo Ceruiensi, nunc vero S.R.E. Cardinale: Fratre Alexandro Romano, Episcopo Foroliuiensi, & F. Ioanne Maria Brescgellensi, sacri Palatij Magistro: necnon Cubicularijs Papæ, Gondisaluo de Campo, Hispano; Fuluio Vicedomino & Octauio Boiardo Regiensibus; Ludouico Comite Anguissola Placentino; & Luca Caualcante Florentino; viæ sese commisit è Ferraria decedens, in eam Equitatus seriem & instructionem ac pompam, quam in Tertiæ huiusce

Die 25. Nouemb.

Pag. 46. & 47.

iusce

iuſce noſtri Commentarij partis initio explicauimus.

Poſtridie vero Sanctiſsimus D. N. Societatem ſanctiſſimi Sacramenti itinere vnius diei præeuntem ſequens, diſceſsit iuxta inſtitutum in egreſſu ab vrbe Roma obſeruatum,& loco nuper laudato conſcriptum: Sanctiſsimũ vero Sacramentũ Bononiam vſque delatũ non fuit, propterea quòd Sanctiſsimus D.N. aduerſa valetudine impeditus, immaculatam Hoſtiam Deo pro vniuerſis Chriſtifidelibus offerre, ſacratiſsimumq. Chriſti Corpus in Arculam reponere non valuit, ſicut in diſceſſu ab Vrbe Roma factũ eſſe conſtat. Bononia tamen magnificentiſsimum edidit apparatum, quem deinde conſcriptum, typisq. æneis repræſentatũ Victorius Benaccius Bononiæ in lucem emiſit.

Die 26. Nouemb.

Pag. 25. 26 & ſequ.

Die itaque ſanctæ Katarinæ dicata, ſine Sacramento Ferraria diſceſsimus, Rhenum ſupra Pontem ex nauigiorum connexione, tabularumq. deſuper compagine conſtructum, tranſeuntes; deinde ad dextram fluminis ripam ſuper aggerem progredientes venimus Centum, vel à centum piſcatorum olim tugurijs, aut caſis, Leandro teſte; vel à Celtarum (vt aiunt) Colonia nuncupatum, Oppidum ſane honeſtiſsimum ac frequentiſsimum, necnon peropulentum, agro fœcundo, frumento ſcilicet, præſertim verò canabe, cuius mercatura valde illic exercetur.

Die 25. Nouemb.

Sequenti nos die per Oppidulum, muris tamen cinctum, ſatisq. honeſtum, quod Plebem vocant; deinde per Argiram, Caſtellum paruum, tranſeuntes, venimus Bononiam, Ciuitatem antiquam, religioſiſsimam & nobiliſsimam, necnon Apoſtolicæ Sedi obſequentiſsimam, eidemq. mirandum in modum addictam, à Felſine primum Rege Thuſco conditore Felſinam, deinde à Bono ſucceſſore Bononiam, vel à Gallis Boijs poſt Thuſcos expulſos, Boioniam, poſtremoq. euphoniæ cauſa Bononiam, vt aiunt, nuncupatam, Viris ſanctitate ac doctrinis, necnon honeſtiſsimis artibus, omniq. dignitate, ac tãdem

Die 26. Nouemb.

ſuprema hiſce in terris illa Pontificia inſignitis ornatiſſimam, agro fertili amœnoq. ſeptam, cui totius Europæ perpaucas, vt multa vno verbo complectar, Ciuitates comparari haudquaquam poſſe cenſeo.

Poſtridie Sanctiſsimus D. N. ſolemni abſque pompa Bononiam ingreſſus eſt, treſq. dies in hac Ciuitate Societas ſanctiſsimi Sacramenti permanſit. Tertio Kalendas Decembris, hoc eſt xxix. Nouembris die, quæ fuit Dominica Aduentus prima, Ioannes Fontana, Epiſcopus Ferrarienſis ex Sanctiſsimi D. N. Aſsiſtentibus vnus, in Eccleſia S. Petronij celeberrima, in qua habita eſt Cappella, coram Summo Pontifice annuatim fieri ſolita, Miſſam cantauit. Orationem habuit Ordinis S. Dominici Procurator generalis, F. Paulus Mirãdulanus doctrina excultus. Die 27. Nouemb. Die 29. Nouemb.

Vltima vero die, ſancto Andreæ Apoſtolo conſecrata, ſanctiſsimus D. N. eadem in Eccleſia ſancti Petronij, qui Bononiæ patronus eſt, rem diuinam, præſente S.R.E. Cardinalium Collegio, magnaq. Populorum frequentia adſtante, faciens, ex ſacratiſsimis Hoſtijs duabus, vnam de more aſſumpſit: alteram verò, completa Miſſa, ſacerdotalibus exutus indumentis, mozzetta deinde ac ſtola indutus, intra vaſculum cryſtallinum, quod cuſtodiam ſanctiſſimi Sacramenti appellant, repoſitam, in Capſula ſiue Arcula ſuis manibus maxima cum veneratione collocauit. Clauiculam denique, qua ſuis item manibus Capſulam obſerauit, Apoſtolici Palatij Sacriſtæ, cui ſanctiſsimi Sacramenti cura ex officio Sacriſtatus demandari ſolet, aſsignauit. Hac re ſtatim peracta, ijſdem cæremonijs, quas in ipſo à Baſilica ſancti Petri Romae, necnon ab Vrbe receſſu obſeruatas fuiſſe conſtat, Societas ſanctiſſimi Sacramenti, à Magiſtratu Bononienſi ceteriſq. Ciuitatis Nobilibus, omnium item Ordinum Religioſis & Confratrijs, cerea funalia ardentia ad tria millia deferentibus, ad Portam vſque Ciuitatis comitata, viæ ſeſe Die 30. Nouemb. Par. 3. Pag. 25. vſque ad 29.

commisit, admiranda hinc inde vtriusque sexus Christifidelium, necnon ex ipsis Aedium fenestris frequentia religiose spectante. Quà vero ibatur, domorum parietes tapetis & aulæis, varijs etiam picturis & imaginibus ornati non sine maxima religiosissimae Ciuitatis pompa cernebantur.

Nos itaque à Porta, quae in Aemiliam ducit viam, exeuntes, transiuimus Idicem, torrentem in hieme interdum rapidissimum, & ad Castellum sancti Petri, frumenti ceterarumq. frugum copia, lino item, pomisq. abundans, maximumq. glasti, herbae scilicet, qua infectores cæruleum colorem pannis inducunt, prouentum habens; Imolam, Forum Cornelij à Cornelio aliquo veteribus dictam, peruenimus, Ciuitatem tam disciplinarum, quàm armorum gloria viris illustribus insignem. Eius Incolæ sunt nobiles, lauti & opulenti, ingenio acri & ad virtutem gnauo, siue ad litteras, siue ad militiam vel ad mercaturam, seu ad alia quæuis studia sese applicent. Ciuitatis eiusdem situs est perbonus, ager optimus ac fœcundus, magna frumenti copia, vino item, oleo, alijsq. frugibus affluens; campestriaq. periucunda, amœnosq. habens colles. Hac in Ciuitate cœnatum, pernoctatumq. fuit.

Sequenti autem die, quæ fuit Decembris prima, Santernum flumen transiuimus, deinde per Castellum Bononiense nuncupatum, frumento, vino, glasto, alijsq. frugibus abundans, transeuntes, venimus Fauentiam, quam amnis Lamon vel Anemo secat, vrbem à suburbijs diuidens, ponteq. lapideo cóiunctus, quo Ciuitas suburbijs & Aemilia sibi via cohæret. Viris insignibus satis clara est, Maximoq. Figulorum excellentium numero celeberrima, cuius ager opimus, & frumenti ac vini fertilis est, & linis abundans. Hac in Ciuitate nihil immorati fuimus, properantes ad Forum Liuij, à Liuij salinatoris nomine appellatum,

Die 1. Decemb.

pellatum, Ciuitatem iucundam inter Roncum, & Montonum amnes ſitam, viris tam dignitatum, quàm diſciplinarum præſtantia inſignibus illuſtratam, cælum perbonum ac iucundum habentem, agrumq. præterea magnam frumenti viniq. vbertatem, zeam quoque, quam ſpeltam vocant, hordeum item, oleum, rubiam lanis & corijs rubro colore tingendis idoneam; necnon glaſtum, herbam etiam, qua tinctores ad cœruleum colorem pannis inducendum vtuntur; aniſum interea fœnum græcũ, cuminum & coriandrum denique affluenter ferentem. Hac in Ciuitate pernoctatum & in Aedibus Epiſcopalibus cœnatum fuit, vbi ab Epiſcopo honeſtiſſimè fuimus excepti.

Poſtridie tranſiuimus prope Forum Pompilij à Pompilio aliquo Romano ita denominatum, vel Forum Popilij, non Populi, vt vulgo corruptè proferunt, olim vſu Eccleſiæ Romanæ Ciuitatem, atque vnum ex quattuor Foris à Plinio in Aemilia memoratis, inter campos peramœnos ac fœcundos iacens, venimus Cæſenam vel Cæſemnam, ciuitatem antiquam, à cædendo dictam, quaſi amne cæſam, id eſt, diuiſam. Hanc enim Cæſis, amnis exiguus, nunc *Cæſola* vulgo vocitatus, diuidit. Huius etiam Ciuitatis ager Sapi, quo Cæſenæ fermè muri alluuntur, & Rubicone, quem ab eadem Ciuitate milliario diſtare conſtat, fluminibus diuiditur ac ſecatur, copiaq. rerum omnium ad vſum vitæ abundat. Ciuitatis Incolæ nobiles ſunt, ingenio atque opibus pollentes. Hac in Ciuitate Aedificijs perhoneſtis compluribus exornata, præſertim vèro magnificentiſſima ad Aedes B. Franciſci Bibliotheca, pretioſis ac raris codicibus referta, & à Malateſta Nouello conſtructa, pernoctauimus, totaq. ſequenti die immorati fuimus, dum Sanctiſſimus D. N. Meldolæ, quod eſt oppidum ſatis munitum & lautum, rebus item ad vitam vtilibus affluens, & Ioannis Fran-

Die 2. Decemb.

Cæſena.

Die 3.

tana, hac ipſa item die illius Translationis annua coluntur ſacra: quibus peractis, pranſum fuit; deinde ſtatim diſceſsimus, ac Recinetum peruenimus, Sanctiſsimo D. N. ex Ancona ad eandem ſacratiſsimam Domum aduentante.

Hac in Ciuitate, vbi hoc ipſo anni tempore inſignes celebrabantur nundinæ, ſequenti etiam die immorati ſumus, dum Sanctiſsimus D. N. intra ſacroſanctam Domum rebus ſacris, necnon religioni & chriſtianæ pietati operam daret, Illuſtriſsimoſq. ac Reuerendiſsimos S. R. E. Cardinales, Aldobrandinum ſcilicet nepotem ſuum, & Cæſium ordine Presbyteratus inſigniret, Beatiſsimaeq. Mariæ ſemper Virgini donaria offerret.

Die 11. Decemb.

Poſtera die à Recineto diſceſsimus, Potentiam flumen ſuper Pontem ligneum tranſeuntes, & pranſum Maceratam iuimus; deinde cænatum pernoctatumq. Tolentinum deuenimus. Hoc in loco Aſturcone, quem Achineam vocant, ob vias abruptas & ſupra quàm narrari poteſt, lutoſas, ex pedibus laborante, Arcula ſanctiſsimi Sacramenti cum Vmbella parua (quam Baldacchinũ vulgò appellant) lecticę inſtar, à duabus mulis albis pulcherrime phaleratis vehi cœpta, Romam vſque hunc in modum delata fuit: duabus namque phalangis, teretibus ſcilicet fuſtibus & quidem longis atque craſsis, holoſerico panno rubeo decenter ornatis, Arculæ ſubiectis, & ſuper mulas impoſitis, Capſula ipſa inter vtraſque phalangas ſuper planitiem lecticæ, ad hoc ſolum miniſterium ex holoſerico panno confectam firmata, & ferramentis quibuſdam auratis connexa, tutiſsime aſportabatur. Quae profecto res magnam retinebat venerationem ac maieſtatem.

Die 12. Decemb.

Arcula ſanctiſſimi Sacramenti Lecticæ inſtar delata.

Sequenti die, Tolentino diſceſsimus, Belfortio, & Valcimara tranſeuntes, indeq. à Chiento flumine Puluerinam pranſum iuimus. Ex hoc loco Amucia tranſeuntes, Serrauallem cœnatum, pernoctatumq. deuenimus.

Die 13. Decemb.

Poſtridie,

Postridie, sacris iuxta institutum quotidiana consuetudine firmatum, peractis, sumptoq. deinde prandio, per Collem floridum, perq. villas aliquot prope Chartarum officinas transeuntes, Fulgineum deuenimus, vbi ab Illustrissimo ac Reuerendissimo D. Cardinale Sabello Perusiæ Legato excepti fuimus, & quidem splendidissime. Die 14. Decemb.

Sequenti die pransi, per sanctum Iacobum, villam; necnon per Trebulam (*Treui* vulgo vocitatam) transeuntes, Spoletum profecti fuimus. Die 15. Decemb.

Postridie à Spoleto per Vallem Stretturæ vulgo dictam transeuntes, Interamnam iuimus pransum ad Aedes Episcopales, vbi magnificentissime fuimus excepti: Inde sumpto prandio, discessimus, Narem fluuium prope Collem Scipionis, *Coldiscepolo* corruptè dictum, transeuntes, Narniam aduenimus, vbi incœnati pernoctauimus, quia erat ex quattuor anni temporibus vnum, in quo ex Ecclesiæ præcepto ieiunatur. Die 16. Decemb. Feria iv. quattuor temporũ.

Postera die ex Narnia Otriculum, siue Ocriculum accessimus pransum: Pransi deinde Tiberim supra Pontem ex nauigiorum connexione, tabularumq. desuper compagine constructum, transeuntes, Burghetum iuimus, indeq. ad Ciuitatem Castellanam cœnatum pernoctatumq. profecti fuimus. Die 17. Decemb. Feria v.

Die sequenti à Ciuitate Castellana per Arinianum vel Arianum oppidum (quod *Arignanum* dicunt) à propinqua olim Iani ara vocitatum, non procul à Monte Soracte transeuntes, pernoctatum ad Castrum Nouum peruenimus, vbi eandem ob causam paulo superius enarratam prandium sine cœna sumpsimus. Die 18. Decemb. Feria vj. quatt.tẽp.

Postridie à Castro Nouo, itinere non parum molesto, & propter imbrem ac viam luto sane multisq. in locis abruptam, ad Primam Portam pransum deuenimus, mirum in modum madefacti. Sumpto deinde prandio, haud cœnaturi ob Vigiliam S. Thomæ Apostoli, necnon ob causam Die 19. Dec. sabb. quatt.tẽp. Vigilia S. Th. Apost.

sam nuper assignatam, à Prima Porta discessimus, omnium laborum & incommodorum ob Romæ sanctæ vicinitatem obliti. Ex hoc loco Romã vsque, multa olim ædificia hinc inde cernebantur, quendamq. Romæ vicum, siue suburbium quoddam efficiebant, sicut stratæ viæ Flaminiæ pars, ædificiorumq. vestigia & ruinæ, quæ adhuc supersunt, aperte demonstrant. Hinc Porta ipsa Romam proficiscenti occurrens, prima nuncupari pridem cœpit, & ad hanc vsque diem, eandem ob rem ita vocitatur. Dum ad Pontem Miluium, quo primus in Romæ suburbia datur ingressus, aduentaremus, eccum vniuersum ferè Populum Romanum ac Senatum cum Clero venerabundum ac lætabundum Societati sanctissimi Sacramenti obuiam venientem, necnon ad Portam vsque Flaminiam, nunc Populi vulgo vocitatam, sanctissimum Sacramentum comitantem.

Prima porta cur sic dicta.

Pons Miluius.

Ventum tandem aliquando fuit, vniuersa vrbe mirum in modum exultante, tormentisq. bellicis in lætitiæ, ac venerationis sanctissimi Sacramenti signum displosis, ad Ecclesiam sanctæ Mariæ vulgo Populi vocitatam: vbi super Altare præcipuum, quod maius passim vocant, Capsula sanctissimi Sacramenti honorificentissime collocata fuit. Erudito deinde ac suaui concentu à Cappellæ Pontificiæ Cantoribus peracto, perq. sacram precationem à primario Ecclesiæ viro decantatam concluso, Indulgentiæ non solum pro adstantibus, verum etiam pro ijs omnibus, qui sanctissimum Sacramentum comitati fuerunt, extra Ecclesiam præ admiranda & incredibili sane frequentia ad Aream præstolante, promulgatæ fuerant. His peractis, Apostolici Palatij Sacrista, Ecclesiasticos viros in custodiam sanctissimi Sacramenti singula quaque nocte obseruari iam solitam, nocturnas vigilias alternatim acturos, cereis ac lampadibus perpetuò ardentibus illic adhibitis, destinauit.

Postera

Postera die peculiari nomine atque cultu Domino Deo consecrata; pridie tamen diei, qui sancto Thomæ Apostolo est dicatus, cum vniuersa Societate suis ordinibus distincta, ab Ecclesia sanctæ Mariæ Populi nuncupata discessimus, ac per viam amplissimam & longissimam, quam Cursum vocant, necnon per alia loca Vrbis primaria & nobiliora, hoc est, ad sanctum Marcum; Inde ad Cæsarinos per viam Vallis & Parionis, quæ Papæ olim dicebatur, ac per Montem Iordanum, & viam Argentariam, Pontemq. Aelium, quem S. Angeli nunc appellant, per Burgum denique nouum ad Aream sancti Petri, Confratrijs omnibus, Cleroq. tam sæculari quàm claustrali, necnon Senatu Populoq. Romano concomitantibus, innumeris fere interea funalibus cereis ardentibus, atque, vt vno multa complectar verbo, sacra cum pompa & maxime quidem solemni super sumptuosissimæ Lecticæ planum, eum in modum, quem nuper explicauimus, continua ferè pluuia tantæ Vrbis lætitiæ ac celebritati aduersante, ad Basilicam sancti Petri sanctissimum Sacramentum delatum fuit. Die 20. Decemb. Pag. 110.

Parietes viarum omnium, per quas cum sanctissimo Sacramento, longissimo sane tractu, ad duo scilicet milliaria itum est, tapetis & aulæis, holosericisq. variorum colorum pannis, atque picturis ornati passim cernebantur. Ad miram vniuersæ vrbis lætitiam, & venerationem erga sanctissimum Sacramentum declarandam, tam in Adriani mole nunc Arce sancti Angeli appellata, quàm etiam in sancti Petri Area, & maiora & minora tormenta bellica loco ac tempore, & maximo quidem numero, displosa fuere; ita vero, vt terribili boatu cælum crepitare, terra quati, ac tecta denique nutare viderentur. Viarum apparatus.

Ad Basilicæ tandem sancti Petri scalas, vbi Illustrissimi ac Reuerendissimi DD. S. R. E. Cardinales præsto-

labantur, peruentum eſt. Inde Arcula ſanctiſſimi Sacramenti è lecticæ plano depoſita, ab octo ſancti Petri Canonicis ſuper humeros ad Altare primarium SS. Apoſtolis Petro & Paulo erectum, delata fuit, atque inibi decentiſsime collocata. Poſtquam vero Cappellæ Pontificiæ Cantores Litanias ſanctiſsimi Corporis Chriſti dulci & erudita diuerſarum vocum modulatione, alternantibus choris, finem decantandi fecerunt, Illuſtriſſimus ac Reuerendiſſimus D. Hieronymus Cardinalis Ruſticucius, Sanctiſſimi D. N. Papæ Vicarius, Eccleſiaſticam precationem ad ſacroſancti Corporis Chriſti myſterium pertinentem, decantauit: Deinde indulgentias pro ijs, qui ſanctiſsimum Sacramentum comitati fuerant, Magiſter Cæremoniarum promulgauit.

Cappellæ Pontificiæ Cantores.

Indulgentiæ promulgatæ.

Vt autem gaudium vniuerſæ Vrbis bene cumulateq. perfectum foret, Sanctiſsimus D. N. Clemens VIII. mirum in modum ab omnibus expectatus ac deſideratus, veſpertino tempore aduentante, hora ſcilicet xxij. ipſomet Dominico die Romam ingreſſus eſt, ſacro purpuratorum Patrum Collegio, necnon varijs Antiſtitum & Prælatorum, Illuſtriumq. virorum Ordinibus, ac denique Senatu, Populoq. Romano comitatus, Heluetijs item machærophoris hinc inde ſtipatus: Equitibus autem haſtatis & galeatis, quos celeres aut leuis armaturæ vocant, atque item Cataphractis, quos armorum homines vulgo appellant, præeuntibus.

Equitatus & Comitatus.

Hoc Equitatus & Comitatus ordine Sanctiſsimus D.N. ad Baſilicam ſancti Petri profectus eſt, Populis per ſingulas regiones, immo per certa earundem regionum interualla acclamantibus, inexplicabilemq. lætitiam indicantibus, tormentis bellicis loco ac tempore diſploſis, vt immenſo illo ſonitu ac boatu, immenſam vniuerſæ vrbis lætitiam cælum vndique ac terra reſonarent ac reboarent. Ventum eſt tandem aliquando ad maximam

Baſi-

Basilicæ Aram, SS. Apostolis Petro & Paulo consecratam, vbi sacratissimum & augustissimum Christi corpus pro Viatico in itinere asportatum Sanctissimus D. N. religiosissime adorauit, eidemq. tum publicam tum priuatam obtulit orationem, vniuerso Comitatu de Summi Pontificis incolumitate, eiusdemq. in Vrbem reditu, gratias agente. Deinde Summus Pontifex solemnem benedictionem & Indulgentiam iuxta formam Ecclesiæ sanctæ consuetam vniuersis illic adstantibus (quorum frequentia tanta erat, quantam locus, & quidem amplissimus, capere poterat) clementer elargitus est: quam vnus ex Basilicæ sancti Petri Canonicis promulgauit.

His peractis, sacroq. S.R.E. Cardinalium Collegio dimisso, Sanctissimus D. N. Clemens in sella gestatoria vectus, suisq. Cubicularijs, ceterisq. Illustribus viris comitatus, in Aulam Vaticanam sese recepit, tota Vrbe supra quàm dici potest exhilarata.

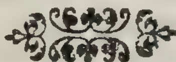
Gratiarum actio.

CHristo gratia Saluatori, Deo & Homini, æterni Patris Filio, intra Beatæ Mariæ semper Virginis vterum Spiritus sancti obumbratione concepto & incarnato, qui Clementem VIII. suum in terris Vicarium, saluum & incolumem longo in itinere duxit, ac reduxit: mihiq. quamuis peccatori & indigno famulo, de suo ipsius augustissimo Corpore sub specie panis sacramentaliter ac mirabiliter occultato, suisq. Fidelibus in spiritualem & quotidianum cibum, necnon in Viaticum tradito, conscribenti, diuinam suam opem tulit; meq. ad meæ functionis exitum (quod ad immaculatam Hostiam in itinere pro Viatico gestatam pertinet) atque ad mei Commentarij hac de re conscripti finem tandem aliquando perduxit. Amen.

Ego Pompeius Vgonius S. Theologiæ doctor R. P. Socij Magistri sacri Palatij mandato suprascriptum Commentarium R. P. Angeli Rocchæ, Apostolici Palatij Sacristæ, diligenter perlegi: in quo nihil animaduerti quod aut Orthodoxæ fidei, aut bonis moribus repugnet, quinimmo ob variam eruditionem, & argumenti à nemine hactenus tractati sinceram & diligentem explicationem, & Pontificij ad Vrbem Ferrariam itineris, indeq. reuersionis memoriam, dignum opus existimo, quod in lucem edatur, & per hominum manus volet. In quorum fidem manu propria subscripsi.

Ego Pompeius Vgonius
S. Theologiæ doctor m.pr.

INDEX
RERVM PRAECIPVARVM,
QVAE IN COMMENTARIO
COMPREHENDVNTVR.

A

Abbatia & Pagus S. Nicolai. 71
Accessus ad loca, in quæ diuertendum erat 50. Et ad Cathedrales Ecclesias. 51
Achineæ siue Asturconis phalerati descriptio. 45
Adrianus Cardinalis Itinerarium Iulij II. heroico carmine conscripsit. 37
Adolescentes Ferrariæ nobiles, eorumq. cultus, Clemente VIII. Ferrariæ solemniter ingrediente. 83
Adolescentulorum ac Iuuenum varius cultus & quidem pulcherrimus, Societate Sanctissimi Sacramenti Ciuitates & Oppida ingrediente. 50
Alexander III. in Galliam profectus est. 29. Federici Imperatoris rabiem fugiens, Venetias incognitus profectus fuit. 30. Hac de re inscriptiones duæ. ibidem.
Alexander VI. in itinere sacratissimam Hostiam deferendam curauit. 36
Amucia, Vicus. 110
Ancona cur sic dicta. 61. & eius Portus singularis. ibid.
Anconæ Cappella Pontificia celebratur. 61. 62
Resq. à Clemente VIII. gestæ. 62
Anconæ hilaritas & frequentia Populorum. ibid.
Anemo fluuius. 106
Antistites Rauennæ columbæ supra caput apparentis indicio creati. 68
Apostolici Palatij Sacrista cum baculo quid sibi velit. 45
Apparatus locorum, in quæ diuertebatur: 50
Arca fœderis quot significet. 3. & 5
Arca fœderis ex lignis setim compacta quid. 4
Arca fœderis tria in se conseruabat. 5
Arca in flagellum Hebræorū à Philistæis capta. 6

Arca

Arca fœderis præcedebat exercitum Populi Iudaici. 6. quid hunc in modum significare videbatur: An ritum gestandi sanctissimum Sacramentum in itinere. 7
Arcis nouæ Ferrariensis construendæ studium, & consilium. 95
Arcam fœderis tangentes, aut detectam, & per curiositatem videntes, aut non recte custodientes percussi. 5. & 6. Oze mors repentina. ibidem.
Arcula sanctissimi Sacramenti lecticæ instar vehi cœpta Tolentini in reditu ad Vrbem. 110. eiusq. descriptio. ibidem.
Argenta cur ita dicatur. 70
Argentea moneta in Populum sparsa. 82. Monetæ sparsæ per Ciuitatem Ferrariam declaratio. 83
Argilla fluuius. 64. 109
Argira, Castellum. 104
Ariminum, & cur ita dictum. 66. 108
Arimini situs, ædificia, & antiquitates. 67. 108. cur ita dictum. ibidem 67
Asturconis phalerati descriptio. 45
Arianum cur ita dictum. 111
Auctoris intentio, & scribendi occasio. 1. 2. & 91
Auditor Rotæ. 84
Baccaleo, Pagus. 70

B

Baculus Sacristæ quid. 45
Bantacaballum, eiusq. opulentia. 69
Basilij Magni epistola ad Cæsaream Patritiam. 13
Belfortium. 58. & 110
Benedictus XIII. in schismate à nonnullis Papa nuncupatus, in Cathaloniam rediens, sacrosanctum Domini Corpus in itinere ante se asportandum curauit. 34
Bibliotheca Ducis Vrbini insignis. 66
Bibliotheca Cæsenæ insignis. 107
Birinus, Dorcestiensis Episcopus, Corpus Christi inter nauigandum portabat. 15. 16. hac de re miraculum. 16
Bononia cur ita nuncupata, eiusq. laudes. 104. 105
Bononiæ apparatus in discessu Societatis sanctissimi Sacramenti. 105
Brundusii in solemnitate Corporis Christi sacratissima Hostia super Achineam ab Archiepiscopo in processione deferri solet. 17
Burgum S. Georgij. 71
Burghettum. 56. & 111

C

Cæsena, & cur sic dicta, eiusq. amnes. 107
Caldarola. 58
Camerinum. 58
Camuranum. 61. & 109
Cantores Cappellæ Pontificiæ. 51. 90. & 114
Cappa sancti Martini cum alijs reliquijs à Francorum Regibus ad prœlia proficiscentibus deferri solebat. 18
Cappa, vox Gallica est, & à Cap-

pa

pa Cappella, non à pellibus, dicta est. Inde Cappellani. 18
Cappa pro Pluuiali S. Martini. 18
Cappellæ Pontificiæ habitæ Ferrariæ. 93. & seq.
Cappella Bononiæ habita. 105
Capsulæ sanctissimi Sacramenti descriptio. 43. 44. eiusq. vmbella. ibidem.
Cardinales ad Portam vsque ferream Ferrariæ Summo Pontifici succedebant. 77. à Porta vero vsque ad Ecclesiam cathedralem ante Papam equitabant. 81. & sequen.
Casa cremata, & cur sic dicta. 63. 109.
Cassiodori Patria. 69
Castellum S. Petri. 106
Castellum Bononiense. 106
Castrum nouum. 55. & 111
Catholica, Vicus. 66. 108
Centum, Oppidum, cur ita dictum. 104
Ceruia olim Phicolis, & mira inibi salinarum copia. 68
Cæsanus & Metaurus fluuij. 63. & 109.
Ciuitas Castellana. 56. & 111
Chientus fluuius. 58
Christus quomodo factus pro nobis peccatum. 4
Christi corpus sub specie panis Sacramentaliter, & mirabiliter occultatum. 6. & 115
Christi Corpus in itinere, & in nauigatione ipsa asportari solitum. 14. 15. & 16.
Claues Ciuitatis Ferrariæ Papæ oblatæ. 83
Claues Arcis Ferrariæ Clementi VIII. oblatæ. 91
Clemens VII. non semel cum sanctissimo Sacramento ab Vrbe Roma discessit. 38. 39. Etiam inter nauigandum sacratissimam Hostiam ante se asportandam curauit: ipsaq. Triremis, in qua sanctissimum Sacramentum deferebatur, Ducissa appellabatur. 39
Clemens VIII. Ferrariam diuinitus recuperatam proficiscens, solemnissima pompa Hostiam immaculatam ante se deferendam curauit. 41. 42
Clementis VIII. pietas ac religio. 46
Clementis VIII. ad Ecclesiam Ferrariæ cathedralem accessus, & in eam ingressus. 89. 90
Clementis VIII. res præcipuæ Ferrariæ gestæ. 92. & seq. eiusdemque Papæ præsentia Ferrariæ necessaria. 92
Clementis VIII. in Ferrarienses mira pietas. 100. Pro ijs absolutio & precatio. 101
Clementis VIII. acta Laureti in reditu ad Vrbem. 110
Collis floridus. 57. & 111
Collis Scipionis. 57. & 111
Commentarij diuisio. 2
Comitatus Societatis sanctissimi Sacramenti. 44. & 46
Communio quotidiana antiquitus fuit. 8. & 9. etiam apud Laicos. ibid. Id quoque ex collecta Post communionis colligitur. 9
Communio Paruulorum etiam statim

post baptismum. 10
Communio ad ægrotos à Laicis, à pueris, & à mulierculis olim deferri solita. 19
Communio in sumenda Eucharistia, cur ita vocitetur. 24
Communio Laicorum sub vtraque specie rationabiliter fuit prohibita. 10
Concæ Vrbis vestigia. 66. 108
Confratres describuntur. 50
Consistoria Ferrariæ habita. 97
Conuentus ad Padum nauigabilem reddendum, & ad valles exsiccandas Ferrariæ habitus. 96
Corpus Dominicum vimineo canistro asportatum cum sanguine in vitro. 13. & 14
Cosandolum Pagus. 70
Cotignola, exiguum at pernobile Oppidum. 70
Cursor Tabellarius. 56. 61
Cursor Tabellarius Ariminum mittitur. 68
Custodes in sanctissimi Sacramenti custodiam destinati singula quaque nocte. 51
Crucifer Papæ. 75
Cypriani exempla de indigne tangentibus Corpus Dominicum. 12. & 13.

D

Dominicalis, seu Dominicale pro linteamine, quo vtebantur communicantes. 13
Dominico die Societatis sanctissimi Sacramenti, & Clementis VIII. in Vrbem ingressus. 113. Quænam in ingressu acta sint. ibid. & sequen.
Discessus ab Vrbe Roma. 48. 49
Discessus Societatis sanctissimi Sacramenti à Ciuitate Ferraria, & in Vrbem reditus. 103. & sequ.
Domicilium ex tabulis confectũ pro indumentis Ecclesiasticis, quibus Papa inibi indutus est. 79

E

Ecclesiæ nascentis pietas insignis. 7. 18. & 19
Eques auratus Anconæ creatur. 62
Equitatus & comitatus sanctissimi Sacramenti. 44. & 46
Equitatus & Comitatus vniuersi series, Clemente VIII. Ferrariam ingrediente. 72. & sequ.
Equitum turmæ. 47. 75. 84
Equites leuis armaturæ ac grauis. 65. & 114
Eucharistiæ Sacramentum per quid fuerit adumbratum. 3
Eucharistia. Ad Eucharistiam reus accedens quantum delinquat. 6
Eucharistia vimineo canistro, & vitro asportata. 13. & 14
Eucharistia. Hieronymi sententia de consecranda Eucharistia explicatur. 11
Eucharistia sub vtraque specie inter nauigandum asportata à Maximiano Syracusano Episcopo. 15
Eucharistia ad pectus & ad collum in itinere asportari solita. 19
Eucharistiæ Sacramentum cur in itinere

nere passim deferebatur. 20
Eucharistia Viatici nomine vocitata. 20.21.& 22
Eucharistia olim domum asportari consueta. 11.12.& 13. in manus dari solita. ibid. & 19. Hæ consuetudines in Concilijs antiquatæ. 19
Eucharistia cur vocetur via ab Apostolo Paulo. 20. Vnde Viaticum. ibidem. Viaticum in Nicæna Synodo nuncupatur necessarium. 21, 23. Quomodo in articulo mortis concessum eis, qui fuerant excommunicati. 21
Eucharistia in Ecclesiis pro Viatico asseruatur. 24. Apud Græcos, & Moscouitas in die cœnæ Domini asseruatur pro toto anno. 24
Eucharistia in Cappella Pontificia Romæ toto anno pro Viatico Summi Pontificis asseruatur de septimo in septimum diem mutata. 24.
Eucharistia cur à solo Romano Pontifice in itinere deferatur. 23
Eucharistiam pro Viatico & pro quotidiana communione tradendi formæ. 24
Eucharistiæ perceptio cur Communio dicatur. ibidem.
Eucharistiam omnes fere iam inde à primitiua Ecclesia in itinere secum deferre solebant ad pectus, vel à collo pendens. 27.& 28
Exarchatus quamdiu durarit. 69
Exequiæ Philippi II. Hispaniarum Regis. 94
Exercitationes spirituales in itinere quotidianæ. 49
Exercitus expressa imago in excipienda sanctissimi Sacramenti Societate, Senogalliæ ac Pisauri. 65.
Exuperius, Tolosæ Episcopus, Eucharistiam sub vtraque specie domum portabat. 13.& 14

F

FAuentia. 106
Fanum fortunæ. 64. & 109. & cur ita dictum. ibid.
Federicus Imperator, à Turcarum Rege captus, corpus Dominicum pro obside reliquit, ac redemit. 16. 17.
Feminæ cuiusdam rusticanæ pietas ac religio admiranda. 53
Ferrariæ Pons ligneus supra Padum. 71
Ferraria diuinitus recuperata: & quid pro ea recuperanda fuerit præparatum. 41.42
Feminæ à dæmonum vexatione liberantur in ipso sanctissimi Sacramenti transitu. 54
Ferrariæ laudes. 71
Ferrariæ supra Portam S. Georgij inscriptio. 72
Ferrariam Clemente VIII. ingrediente, vniuersus Equitatus & Comitatus recensetur. 72.& sequ.
Ferrariæ viarum apparatus. 85.& sequen.
Ferrariæ res præcipuæ à Clemente VIII. gestæ. 92.& sequ.
Ferrariæ gubernādæ noua norma. 96

Flumesinus amnis. 63. & 109
Folia Fluuius, Marchiæ finis, & principium Flaminiæ. 64
Forum Cornelij, Imola. 106
Forum Liuij. 106
Forum Pompilij. 107
Fossa noua, Villa. 71
Fulgineum. 57. & 111

G

Gelasius II. in Galliam profectus est. 29
Gorgonia Nazianzeni soror confugiens intempesta nocte ad sanctissimum Sacramentum diuinitus à morbo liberatur. 22. 23
Gorgoniæ pia & præclara impudentia. 53. Eiusdem laudes. ibid.
Gregorius VII. Ecclesiasticæ libertatis assertor magnam Italiæ partem peragrauit. 29
Gregorius XI. Anagniam profectus, sacratissimam Hostiam secum in itinere publice asportauit. 33
Gregorius XI. Apostolicam Sedem ex Auenione Romam reportauit. 31. Inenarrabili lætitia fuit Romæ exceptus. ibidem.
Gubernandæ Ferrariæ noua norma. 96.

H

Hieronymi sententia de Eucharistia consecranda explicatur. 11.
Hispaniarum Reginæ, & Archiducis Austriæ in Ferrariam accessus. 97. Pro ijs excipiendis apparatus, & Consistorium publicum. 98
Hospitaletum, Villa. 71
Hostia immaculata in processione Corporis Christi super Achineam ab Archiepiscopo Brundusino deferri solet. 17
Hostia sacratissima de septimo in septimum diem mutanda. 24. 25. & 43. Reposita intra Capsulam, & intra vasculum crystallinum à Papa pro Viatico in itinere asportanda. 43
Hostia immaculata intra vasculum crystallinum, & intra Capsulam, Bononiæ reposita pro Viatico à Clemente VIII. in Vrbem redeunte. 105
Hymnus à Cantoribus Cappellæ Pontificiæ decantatus. 90

I

Idex fluuius. 106
Imola, Forum Cornelij. 106
Impudentia pia & præclara quænam sit. 53
Indulgentiæ quotidie promulgatæ. 51.
Indulgentia plenaria Anconæ promulgata. 62
Indulgentia plenaria Ferrariæ promulgata. 91
Interamna. 57. & 111
Inundationis Padi causæ. 96
Ioanni Chrysostomo moribundo, & Viaticum postulanti Petrus & Ioannes Apostoli apparuerunt, eumq.

eumq. ineffabili esca pauerunt. 22
Inscriptio Ferrariæ supra Portam S. Georgij ob Clementis VIII. in eam Ciuitatem, & ad S. Georgij Aedes aduentum. 72
Inscriptiones varijs in locis Ferrariæ, Clemente VIII. Ciuitatem ingrediente. 85. 87. & 88.
Inscriptiones varijs in locis ad aduentum Reginæ Hispaniarum. 99 & 100.
Isaurus amnis. 64
Itinerarium Petri Amelij Alectensis Apostolici Palatij Sacristæ. 31. Adriani Cardinalis. 37
Itinerarium Societatis sanctissimi Sacramenti describitur. 55. & sequ.
Iulius II. ante se in itinere sacratissimum Christi Corpus deferendum curauit 36. Eiusdem gesta ob Ecclesiæ sanctæ ditionem conseruandam. 36

K

KAroli V. coronatio. 32. & 38. & per Ciuitatem Bononiam, coronatione expleta, sanctissimum Sacramentum asportatum fuit. ibidem. Sic fiebat dum olim possessio caperetur à Romanis Pontificibus ad Lateranum proficiscentibus. 32
Karolus Magnus Stephano III. obuiam processit. 28

L

LAici nuda manu sumebant corpus Dominicum: Mulieres autem cum linteamine. 13
Lamon, fluuius. 106
Lauretum. 59. Eiusq. domus sanctæ descriptio. 59. 60. diuinaq. priuilegia. ibidem. Quæ inibi facta à Societate sanctissimi Sacramenti. 60. & 109. Eiusdem domus translationes. 109
Leuis & grauis armaturæ Equites. 65. & 114.
Leo X. sacratissimam hostiam in itinere ante se asportandam curauit: eiusdemq. itinera. 37. 38
Linteamen ante pectus communicantium vnde ortum habeat. 13
Litaniæ quotidie à Cantoribus decantatæ. 51
Locorum apparatus ad aduentum Societatis sanctissimi Sacramenti. 50.
Lucus, Oppidum; Ciuitatis nomine dignus. 70
Ludouicus sanctus Francorum Rex, à Sulthano captus, Corpus Dominicum pro obside reliquit, ac redemit. 17
Ludouicus Imp. Stephano IV. obuiam processit. 29

M

MAcerata. 59 & 110
Machinæ, siue decipulæ ad capiendas anates fabricatæ. 67
Magistratus locorum, in quæ diuertebatur, cum Populis eorumdē. 50
Magistratui præsunt leges, & Populo præest Magistratus. 97
Mareciæ Pons ab Octauio extructus. 67.

Marecia Pons. 108
Maria semper Virgo per Arcam fœderis significata. 5
Meldola, Oppidum. 107
Matrimonia à Clemente VIII. *Ferrariæ celebrata.* 98
Maximianus Episcopus Syracusanus Eucharistiam inter nauigandum detulit. 15
Maxentius à Constantino diuinitus oppressus. 5
Missa conuentualis quotidie in itinere celebrata. 49
Missæ à Clemente VIII. *Ferrariæ solemniter decantatæ.* 94. & 98
Missa prima in Cathedrali Ecclesia Ferrariæ decantata, præsente Papa, cum Collegio S. R. E. Card. 93
Monasteriolum, Villa. 71
Mons Soracte. 111
Mulieres cum Dominicali, idest cum linteamine sumebant corpus Dominicum: Viri nuda manu. 13
Mulier dum Corpus Dominicum in arca putat inuenire, flammam inde surgentem inuenit. 13. *Lapsus autem quidam cinerem in manu se habere inuenit.* 13
Muso, fluuius. 109

N

NAr fluuius. 57. & 111
Narnia. 57. & 111
Nicolai S. Pagus. 71

O

OBedientia, & Fidelitas Populorum quibus rebus excitentur, & conseruentur. 92. & 95
Orarium quid. 14
Oratores Principum. 75
Orbiculus precarius quid. 49. 54
Ordinatio habita Laureti. 110
Otriculum. 56. & 111
Oza mors repentina. 6

P

PAdi inundationis causæ. 98
Palatij Ducis Vrbini descriptio. 66
Parafrænarij fræno ducentes Achineam. 47
Parafrænarius Papæ claues Ciuitatis Ferrariæ in pollubro gestans. 83
Paschalis II. *in Galliam profectus est.* 29
Paulus III. *non semel sacratissimam Hostiam ante se in itinere deferendam curauit: eiusq; itinera.* 40
Pax inter Henricum IV. *Galliarum, & Philippum* II. *Hispaniarum Reges conciliata.* 93
Petri Amelij Alectensis Apostolici Palatij Sacristæ itinerarium. 31
Petro Cardinale Aldobrandino à latere Legato Ferraria celeriter ac feliciter recuperatur. 42
Petrus Damianus abdicauit se Cardinalatu & in eremũ se recepit. 69
Pilei Papæ ab intimis Cubicularijs manibus delati. 74
Pincerna Papæ. 84
Pipinus Rex Stephano III. *obuiam processit.* 28
Pius II. *Mantuam ingrediens sacratis-*

cratissimam Hostiam super Achineam deferendam curauit. 35.
Eiusdem itinera, & obitus. ibid.
Pisaurum, & cur ita dictum. 64. & 108.
Plebs, Oppidulum. 104
Pons ligneus Ferrariæ. 71
Pons Miluius corrupte dicitur mollis. 55. & 111
Pons ligneus ad Otriculum. 56
Pons ligneus supra Rhenum. 104
Pontifices omnes Romani in itinere sacratissimum Christi Corpus secum detulerunt. 28. 29. & 30
Pontifices Romani, qui sacratissimam Hostiam publice in itinere detulerunt. 31. 32. 33. 34. 35. 36. 37. 38. 39. 40. & post fi. indicis.
Pontifices in schismate. 34
Populorum concursus ac religio. 51
Populorum comitatus ac religio, Societate sanctissimi Sacramenti Ciuitates & Oppida ingrediente. 52.
Eorumdem acta Christianam pietatem indicantia. ibid.
Popnlorum magnificentia, pietas, & religio. 54
Populorum frequentia in Romæ suburbijs. 55
Populorũ frequentia, Clemente VIII. Ferrariam ingrediente. 85
Populo præest Magistratus, & Magistratui præsunt leges. 97
Porta prima prope Romam. 55. & cur ita dicatur. 112
Porta Flaminia, vel Popularis. 55. & 112.
Porta ferrea Ferrariæ. 77
Portus Anconæ nobilissimus. 61
Portus Cesenaticus, & machinæ in eius littore ad capiendas anates. 67.
Potentia, fluuius. 110
Præfectus intimi Cubiculi Papæ. 84
Prælati sanctissimum D. N. comitantes, dum ipse Ferrariam solemniter ingrederetur. 78. & 79
Prima porta, prope Romam. 55.
Cur prima dicatur. 112
Principum in Ferrariam accessus. 97.
Principis partes præcipuæ. 66
Processio Corporis Christi Ferrariæ solemniter celebrata, Clemente VIII. sacratissimam Hostiam deferente. 94
Puluerina. 110

R

RAuennæ Antistites columbæ supra caput apparentis indicio creati. 68
Rauenna antiquissima, eiusq. situs: Archiepiscopale admirandum opus. 68
Rauenna item Cassiodori, & Petri Damiani natalis. 69
Recinetum. 59. & 109
Rhenus, fluuius. 104
Res præcipuæ à Clemente VIII. Ferrariæ gestæ. 92. & sequ.
Res præcipuæ ad obedientiam ac fidelitatem excitandam, & conseruandam necessariæ. 92. & 95
Ritus gestandi sanctissimum Sacramentum in itinere explicandus proponitur. 7
Romani Pontifices omnes in itinere

sacra-

sacratissimum Christi Corpus secum asportarunt. 28. 29. 30. Idem faciebat Archiep. Beneuenti. 18
Romæ breuissima descriptio. 55
Rosa aurea Reginæ Hispaniarum data. 99
Rubicon, fluuius, siue torrens celeber. 108

S

Sacerdotes aurei vtebantur calicibus ligneis, teste Bonifacio Martyre. 7
Sacratissimum Christi Corpus quando per Ciuitatem deferri debeat. 32. & 33.
Sacristæ itinerarium. 31
Salinarum mira copia. 68
Santernus, flumen. 106
Satyrus Ambrosij frater, & eius socij inter nauigandum ferebant Christi Corpus. 14. & 15
Senogallia 63. & 100
Serrauallis. 58. & 110
Setim ligna quid signif. 4. & 5
Schisma post Gregorium XI. quamdiu durarit. 33. 34
Scire, & res occultas cognoscere quisque cupit. 1
Scribendi occasio Auctoris. 91
Scripturæ sacræ diuisio. 3
Societatis sanctissimi Sacramenti Comitatus. 44
Societatis sanctissimi Sacramenti instructio ac series, Equitatus & Comitatus. 46. 47. & 48
Societatis sanctissimi Sacramenti discessus à Ciuitate Ferraria, & Romam reditus. 103. & sequ.
Societatis sanctissimi Sacramenti accessus ad Vrbem Romam, vniuerso Populo mirum in modum exultante, eidemq. obuiam procedente. 112
Spoletum, & vnde dicatur. 57. & 111.
Stephanus III. & IV. in Gallias profecti. 28. & 29. Vide etiam post fi. indicis.

T

Tharsicius Corpus Christi in itinere deferebat. 14
Thesaurarius monetam argenteam dispergens. 82
Tiaræ Pontificiæ descriptio, & pretium. 83
Tiberis, fluuius. 55. 56
Tolentinum. 59. & 110
Tormenta bellica displosa Romæ. 113. & 114.
Torměta bellica Ferrariæ displosa. 89
Tragœdia Ferrariæ acta. 99
Trebula, Treui. 57. & 111
Tubicines. 75
Turmæ Equitum. 75. 84
Tympanitæ. 65

V

Valcimara. 58. & 110
Vallis Stretturæ. 57. & 111
Vestium varius ac ditissimus cultus. 50
Viarum Ferrariæ apparatus. 85. & sequen.
Viarum apparatus Bononiæ. 101
Viarum apparatus, Societate sanctissimi Sacramenti Romam ingrediente, ad Basilicam vsque sancti

Petri

Petri accedente. 113. & sequ.
Viaticum Græce Εφόδιον dicitur. 20
Viaticum spirituale est cibus itinerarius & corporum & animorum. 22. Nonnulli hoc Viatico sine alio cibo diutissime vixerunt. 21
Viaticũ quid sit. 20. Cur Viatici nomine Eucharistia vocitetur. 20. et 21
Viaticum moribundi studiose postulantes. 22
Viaticum cur nonnisi à Summo Pontifice in itinere deferri soleat. 23. Ad Pauli II. vsque tempora deferebatur in itinere ab Archiep. Beneuentano. 18
Viaticũ pro Summo Pontifice toto anno Romæ in Cappella Pontificia asseruatur, sacratissima Hostia de septimo in septimum diem mutata. 24
Viaticum Papæ cur ipsum Summum Pontificem itinere vnius diei præcedat. 25
Viaticũ spirituale omnes fere iam inde à primitiua Ecclesia in itinere secum deferre solebant, ad pectus vel à collo pendens. 27. & 28
Vrbanus II. in Galliam profectus est. 29
Vrbini Ducis splendidissimus apparatus, & simulatus erga sanctissimum Sacramentum, eiusq. laudes. 65. & 66

FINIS.

VOCES IN COMMENTARIO COMPREHENSAE NON LAtinæ, sed pro Latinis in Italia vsurpatæ, hoc loco pro exteris Nationibus circumscriptæ.

De Mantelletto.

PAlliolum, paulo infra humeros ad brachia extrahenda perforatum, haud manicatum, illud est, quod Mantellettum appellant. pag. 45. 76. & 77.

De Mozzetta.

SCapularum tegumentum cum capitio modico satis amplum, vndique rotundum, & ad anteriorem partem globulis quibusdam obstrictum, illud est, quod Mozzettam vocant. 43. 45. & 76.

De Rocchetto.

TVnica linea, candidissima quidem & subtilissima, ab humeris ad poplites vsque fluens, illa est, quam Rocchettum appellant. pag. 77.

De sanctissimo Sacramento Romanis Pontificibus iter facientibus præferendo.

IN huiusce Commentarij. pag. 28. dixi verisimile esse, vt Stephanus II. Sacrosanctum Christi Corpus Anno Dom. 753. vel secundum alios 755. in Galliam proficiscens ante se publice deferendum curarit: nunc vero ex verbis Anastasij Bibliothecarij in eiusdem Papæ vita id omnino affirmo, cuius verba alias recitanda censeo, paginæ ac temporis angustia consulente.

Registrum

† * A B C D E F G H I K L M N O P Q.

Omnia sunt integra folia.

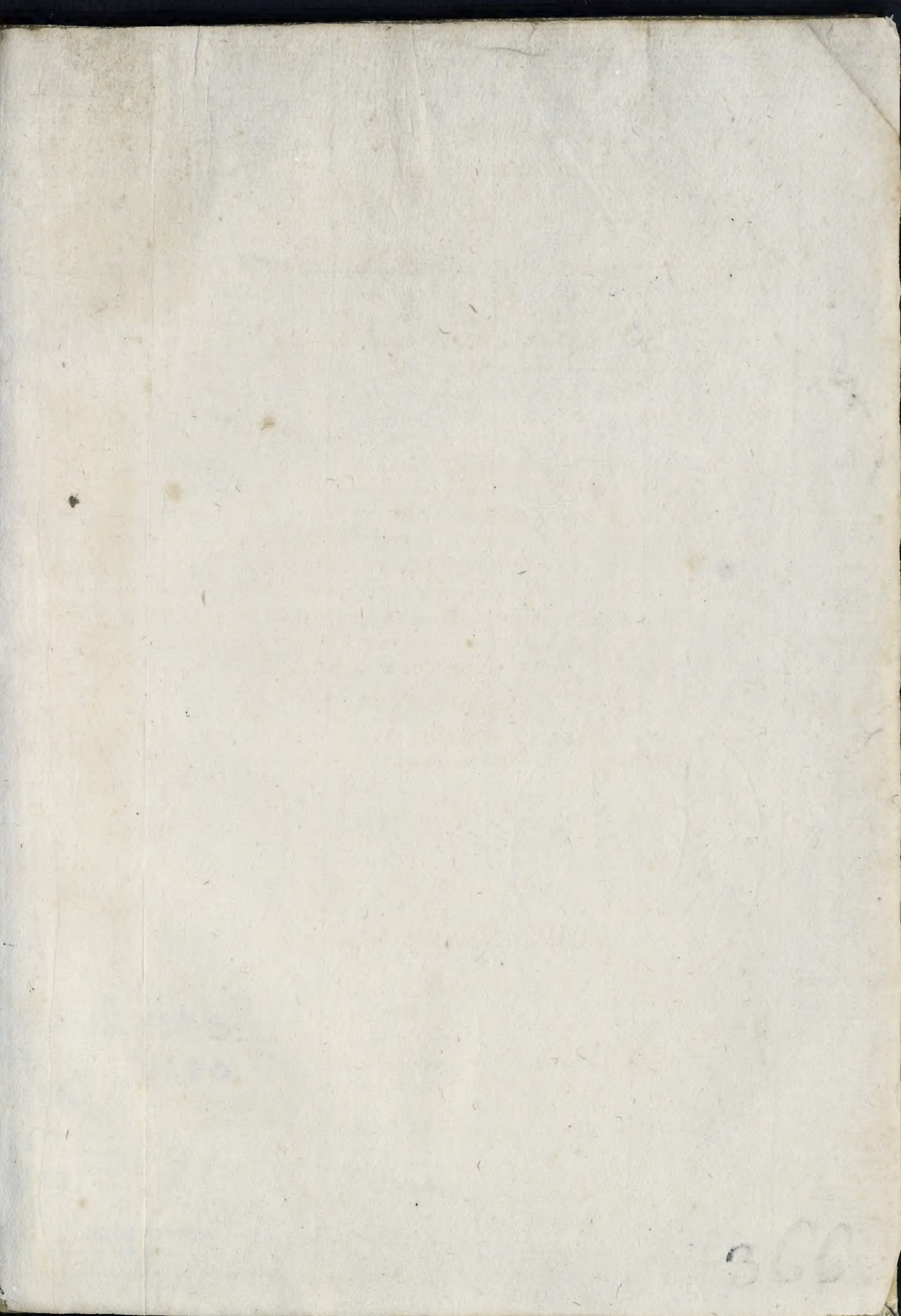

R O M Æ,

Apud Guillelmum Facciottum.

M. D. X C I X.

SVPERIORVM PERMISSV.

300

